

Depresijos priežastis – paastrėjęs narcisizmas	p. 4
Giedra Radvilavičiūtė apie Rolando Rastausko „Verkiančią bronzą“	p. 10
Žodis „laboratorija“ mano sąmonėje vulgarizuotas ir priklauso kūrybinių industrijų sričiai	p. 14

Archyvai

JELENA ŠALAJ

Sausio 27, 2023. A. A. [Alfonsas Andriuškevičius] ir „Š. A.“ [„Šiaurės Atėnai“] – man beveik sinonimai, sunkiai įsivaizduojami vienas be kito. Vakar su D. skaitėm A. A. tekstą „Š. A.“. D. ypač pralinksmino frazė „išsigyja velionio statusą“. Tas juokas nuskamba kiek makabriškai, žinant, kad tam pačiam D. nustatyti „darinukai“ kepenyse ir paskirti papildomi tyrimai. A. A. yra mano buvęs dėstytojas, labai gerbiamas, neabejotinai prisidėjęs prie to, kas esu. Tikiu, kad man buvęs svarbesnis nei aš jam. Su juo susipažinau būdama jauna ir, tikriausiai, graži studentė. Tikriausiai, nes tuomet grožio galią suvokiau tik labai miglotai, o ką su ja daryt, nenutuokiau išvis. Matyt, todėl A. A. užuominas apie tekstų gundymus priėmiami pernelyg tiesmukai, o gaila. A. A., kaip ir kitų jo kartos menininkų ir intelektualų, laisvė gal ir buvo suvaržyta, užtat vaizduotė – šėlo! Laisvesnės ribos tarp vaizduotės ir realybės nebūtų pakenkusios ir man. Šiaip jos pralaisvėjo su patirtimi, bet už patirtį atsiskaitome metais. Šiuo metu rašau neblogai, bet geismo, kuriuo galėtū būti varomi tekstai, mažėja.

Aš ir A. A. gyvename tame pačiame rajone, nors iš dviejų apie tai žinau tik aš. Mūsų gatvių pavadinimai dera tarpusavyje – mano galėtų sudaryti tradicinių pusryčių pagrandą, o jo – būti įdėta pagardinti. Pernai rytais vesdavau dukrą į stotelę. Po teksto „Sniegas“ ties posūkiu į A. A. namą dažnai pagalvoju, ar tik šiandien nebus ta diena, kai jis ištirps. Pagalvoju, kad gal reikėtų ką svarbaus padaryti, iki tai nutiks, bet nežinau ką. Jei D. dariniai pasirodytų esą piktybiniai, galvočiau taip pat, bet taip pat nežinočiau, ką čia padarius. Dienoraščio formatas – palyginti prieinamas ir neimlus laikui. Bet kadangi esu linkusi publikuoti tik gerai pasikankinusi, lengvų kelių nesirenku. Tad ir dienoraščių beveik nėrašau.

Skambinau Ievai P. P. tai čia, kai ištekejo, man tai ji visada liks G. Pokalbio turinys daugmaž tradicinis – vaikai, sveikata, santykiai, darbai ir kaip sakyti „ne“. Telefoną ji vis dar pasiekia palyginti nesunkiai (kitaip nei A. A. bičiuliai), atsiliepė iš pirmo karto.

Sausio 28, 2023. Nenutiko nieko svarbaus, bet jei rašyčiau ne kasdien, pasirinkčiau tik tas dienas, kurios man patinka. Stebiuosi kylančia instagramo *influencere*. Jos smegenys pasuktos į verslo pusę, ir vos po trijų mėnesių naujoje šalyje ji jau ieško čia „nišų“. Kai man, čia gimusiai ir virš keturių dešimtmečių pragyvenusiai, atrodo, kad jokių nišų čia nėra. Užtat mano smegenys pasuktos į rašymą, ir to irgi neatims joks nišų ieškotojas.

Vaikų juokeliai. Smarki liūtis, vyriausias sūnus išėjęs į parduotuvę. Skambina, kad privažiuotumėm: „Esamom sąlygom skėtis neduoda jokių rezultatų.“

Iš pokalbių su vyru, 2023:

- Ar turiu dar gražumo?
- Žinoma.
- Bet bišk mažiau?
- Nežinau, gal kitokio. Brandesnio.

Medžiagos atranka. Knygas ir muziką į privačias erdves įsileidžiam labai nesunkiai. Šiaip tai vienas iš man svarbesnių motyvų rašyti knygą. Neįsivaizduoju, kaip kitaip galėčiau patekti į jūsų miegamuosius. Mėgstu įsivaizduoti, kokiomis aplinkybėmis šis tekstas galėtų būti skaitomas. Gal patogiai įsitaisėt fotelyje arba aplinkui triukšmas ir sunku susikaupti, o gal esate bibliotekoje? Storesnę knygą galim vežiotis su savimi ir skaityt skirtingose vietose. Tas pats ir su ilgesnio teksto rašymu. Šis yra matęs Alpes, hamaką, važiavimą dviračiu, visus metų laikus, terasos sofutę (daug), darbo kambario sienas, mašiną, kelią iš darželio / į darželį, šiltnamį, virtuvę, kitas namų erdves, lovą (daug), TSPMI rašymo grupę. Čia ne šiaip giriuosi, kur buvau ir ką veikiau. Judėjimas yra neatsiejama mano mąstymo dalis. Todėl rašydama kreipiu dėmesį, kur tai darau. Pakaitalioju vietas, kavines, pozas, užrašines, rašiklius, vaizdą pro langą, inkorporuoju šokius. Man svarbu, kokiose vietose šis tekstas buvo galvojamasis ir rašomas, kokie žmonės ir aplinkybės prisidėjo prie jo atsiradimo. Tai leidžiu jam įsiurbti šį tą iš supančių erdvių, tai nufiltruoju šią informaciją kaip tekstui nereikšmingą.

Iš susirašinėjimo apie serialus su Ieva Š. „The White Lotus“ – plačiai išgirtas, tai gal jau matytas. Prabangaus viešbučio lankytojų ir darbuotojų dramos, tai, aišku, svarbūs klasės klausimai, bet tiesiog labai gerai parašytas ir smagus bei įtemptas. Manau, pamažu gaus klasikos statusą (HBO).

Emilija Petrauskienė. Beta vulgaris 'Chioggia'. Iš serijos „Sidabrinis sodas“. 2019

Teoriniai suveržimai. Kad nereikėtų ilgai klaidžioti, pagrindinė šio teksto tezė yra tokia – archyvai nėra neutralios informacijos rinkinys. Archyvai ne tik „saugo“, bet ir konstruoja istoriją (-as). Jei kas nors teigia atlikęs (-usi) „unikalia iki šiol neviešinta archyvine medžiaga“ paremtą tyrimą, tai nėra joks objektyvumo garantas. Medžiaga gali būti ir unikali, ir neviešinta, tačiau visa kita – kas ir kuo vadovaudamasis nusprendė, kas bus įtraukta į archyvą, kas ir kodėl turėjo priėjimą prie medžiagos, kada imtasi traukti ją iš archyvo, kokia eilės tvarka sudėjo – svarbu ir problemiška. Šiaip mintis apie aptarties vertą archyvų prigimtį nėra nauja ar originali. Didesnis šio teksto privalumas – jį rašydama formuoju savo asmeninį archyvą ir, kiek pavyksta, parodau šio proceso užkulisius: ką atrenku, kaip atrenku, ką lyg ir nepatogu įtraukti. Straipsnis atskleidžia archyvų tyrinėjimų problematiką remiantis konkrečiu atveju.

Rašydama pasitelkiu trijų tipų medžiagą. Pirmą bloką sudaro įvairūs egodokumentikos šaltiniai. Antrą – svarstymai apie medžiagos atranką ir rašymą, trečią – teoriniai intarpai. Egodokumentikos žanrui priskiriu įvairius asmeninio archyvo šaltinius: receptus, čekius, banko išrašus, nuotraukas, bilietus, įrašus socialiniuose tinkluose, sveikatos istorijos išrašus, darbinę dokumentaciją, „Sodros“ nedarbingumo išrašus, susirašinėjimus elektroniniu paštu ar kitomis priemonėmis, naršymo internete istoriją, planų prirašytus sieninius kalendorius, įvairiausių sąrašus – pirkinių, knygų, darbų.

Medžiagos atrankai skirtuose interpuose pasakoju, kaip konstruoju tekstą kurdama savo pačios istoriją. Dalinuosi abejonėmis dėl to, ką verta įtraukti, o ko geriau nedėti. Svarstau, kodėl vienokia medžiaga atrodo verta pakliūti į istoriją, o kitokia lengvai ignoruojama. Atkreipiu dėmesį į kalbines priemones, kuriomis informaciją išryškiniu arba prigesinu. Neabejoju, kad kažkas liks paraštėse ne todėl, kad to sąmoningai nenorėjau ar vengiau, bet todėl, kad pati to (dar) nežinau. Pritariu naujojo istorizmo atstovų minčiai,

kad nėra vienos objektyvios istorijos – nei kolektyvinės, nei asmeninės, – kaskart pasakočiau ją vis kitokią.

Teoriniai suveržimai daro tai, į ką ir nurodo jų pavadinimas.

Iš pokalbių su vyru:

– Gal gali užeit pieno ir kiaušinių? Norėjau užmaišyt bandeles, bet beveik nėra pieno.

– Gerai.

Ir gerai, kad yra žmogus, kuriam galiu tokias žinutes rašyti. Nes tai toli gražu nėra savaiminė duotybė. „Google“ paieškų istorija veikia kaip internetinių kelių archyvas. Kai algoritmas pirmiausia meta Nidos mielines bandeles, o ne Nidos kempingą, kaip ir aišku, kuo užsiimu dažniau.

Teoriniai suveržimai. Artintis prie archyvų temos siūlyčiau nuo iš pažiūros nesudėtingos praktinės užduoties. Kurią dieną prirėkė kadro iš senos fotojuostos. Ėmiau kuisti savo fotojuostelių kolekciją. Ši apima maždaug dvidešimtmetį fotografavimo. Dalis juostų sugrupuotos pagal chronologiją. Kai kur užfiksuoti tik metai, kai kur – ir įvykiai, pavyzdžiui, „2009 šokiai“. Atrodo, kad entuziazmas kruopščiai rūšiuoti greit išblėso, nes dalis kadru suskirstyti pagal paprastesnį požymį: juostos formatą ir tipą. Viename aplanke sudėtos tik siauros nespaltvotos juostos. Kitur plataus formato, bet visokios – ir spalvotos, ir nespaltvotos. Nedatuota. Yra į ritinėlius susuktų juostelių, sugrūstų į popierinius maišelius, – kaip gauta iš fotolaboratorijos, taip ir palikta. Yra skaidrinės juostos skirta dėžutė. Tai yra pozityvinės juostos, į kurias žiūrėt maloniausia. Ne tai, kad ten kas pozityvaus būtų nufotografuota, tiesiog formatas toks. Vaizdas jose matomas plika akimi, nereikia atlikti jokių mintinių perversimų iš negatyvo operacijų. Dar daug paskirų, niekaip nesugrupuotų juostų. Atsuki prieš šviesą ir žiūri, kas yra. Man atrodo, papasakojau jau pakankamai daug, kad susidarytumėt vaizdą, kodėl neturiu valios viso to sutvarkyti.

Vos imu įsivaizduoti save atliekant šią užduotį, iškyla daugybė klausimų: pagal chronologiją ar temas? Kaip su skirtingų tipų juostomis – čia jau subkategorija? Jei chronologiškai – ką daryti su juostomis, kurių datų nebeatgamini? Gal visgi aktualiau pagal temas? Bet remiantis šiuo principu ta pati nuotrauka gali nugulti bent į kelias skirtingas vietas – „vaikai“, „atostogos“, „eksperimentai“, „Portra 400“. Ir apskritai tai dabar reikės peržiūrėti kelis šimtus juostų pakeliui generuojant kategorizavimo sistemą, į kurią jos visos tilptų ir nesidubliuotų?! Ne, tai ne veltui žmonės baigia archyvavimo studijas!

Vaikų juokeliai. Atžalos neuždaro lauko durų. Vyras:

– Uždarykite duris!

– Mes trise ėjom, ir Jokūbas neuždaro savo dalies.

Elektroniniai laiškai. Sveiki, Tėveliai, siunčiu pietų, pavakarių žymėjimus. Pietūs įkainoti – 2,42e, pusryčiai – 1,47e, pavakariai – 1,33e. Taip pat nurodau sąskaitą, į kurią reikia pervesti pinigus. Mokėjimo paskirtyje nurodyti vaiko vardą, pavardę ir klasę.

2022–2023. Nesistebėkite neaiškia chronologija, akademiškė su keturiais vaikais rašo priešokiais. Negalėčiau paaiškinti, kaip ir kodėl žmonėms, kurie niekad neplanavo tiek vaikų, jie vis dėlto nutiko. Mano akių, ausų ir rankų jiems visiems nepakanka. Esu chroniškai pervargusi, o kai vakare pasiekiu lovą, kaskart prisiekiu, kad geriausias dalykas pasaulyje yra miegas. Nei kokie ten mokslo daktarai, nei patarimai nepadedą laikytis stabiliai. Kartais jie serga mėnesiais vienas po kito grandine, maža to, ir mudu su vyru kartu. Abiejų tėvų karjeros medžiai nuo pat vaikų atsiradimo buvo genėjami taip, kad netrukdytų vaikams. Rezultatai – atitinkami. Esi iš prigimties nekalbi, o jų liežuviai veikia, lyg kiekvienai šeimai būtų nustatyta valstybinė prikalbamų žodžių norma. Kai kaimynus užklumpa karas, pirmiausia apima siaubas dėl vaikų. Nebeskaitau grožinės literatūros, nes dramų gyvenime ir taip gana. Laikui bėgant šis punktas pasitaiko. Neturiu kada puoselėti draugysčių. Jos laikosi

Centrinio šildymo revoliucija

Šaltą pavasario savaitę praleidau dirbdamas įvairius lauko darbus kaimo sodyboje Dzūkijoje. Ne, ne tokioje, kuri skirta vestuvėms, šeimų baliams ar klasiokų susitikimams, bet paprastoje, tradicinėje. Namai prieškarniniai, langai mediniai, pečiai seni, gerų beržinių malkų šiluma apšildo keletą patalpų, bet ne visus seno namo kampus, tad ugnį nuolatos reikia maitinti. Puodas su karštu vandeniu stovi ant plytos. Pagyvenęs tokiais sąlygomis miesto žmogus greitai pradeda suvokti nuolatinės šilumos kiekviename buto kampe privalumus ir visada tekančio karšto vandens malonumą. O nuolatinės šilumos ir centrinio šildymo istorija Europoje nėra ilga, ką jau kalbėti apie Lietuvą. Kai kam sunku įsivaizduoti, kad vidutinė kambarių temperatūra Anglijos miestuose 1970 metais siekė tik apie 12 laipsnių, bet pagyvenęs kaimo troboje prie tokios šilumos pripranti. Nors Sovietų Sąjunga energijos niekada netaupė, energija šilumos pavidalu išeidavo pro nesandarius buto langus ar namo plyšius, tad įvairiais būdais tekdavo „susikombinuoti“ papildomus radiatorius.

XIX amžiaus pirmoje pusėje išsivysčiusiuose Europos ir JAV miestuose žibalas ir dujos buvo naudojami fabrikams, parduotuvėms ir gatvėms apšviesti, o namuose beveik iki amžiaus vidurio pasitaikydavo rečiau, ką jau kalbėti apie šildymą. Bet kai dujomis, kurios skleidė dvidešimt kartų didesnę šviesą negu žibalinės lempos, apšviesti kambariai tapo realybe, įvyko didysis kultūrinis pokytis – žmonės pradėjo daugiau skaityti ir ilgiau neiti miegoti. O štai šildymas visą XIX amžių daugumai mieste gyvenančių žmonių liko problema. Židiniai kambariuose niekaip negalėjo priešildyti patalpų tinkamai (amerikiečių rašytojas Billas Brysonas rašo, kad Thomas Jeffersonas skundėsi, jog vieną vakarą turėjo liautis rašęs, nes rašalas rašalinėje užšalo), kol atsirado naujo tipo krosnys.

Kasdienybės tyrinėtojas ir rašytojas Samas Johnsonas-Schlee nagrinėja šildymo Britanijoje istoriją, kaip galimybė nuolatos apšildyti namus pakeitė jų dizainą, gyventojų socializaciją ir kaip klimato kaita verčia imtis revoliucinių pokyčių projektuojant gyvenamuosius namus (Sam Johnson-Schlee, „How central heating changed everything“, *Financial Times*, 2024 m. kovo 23–24 d.). Perėjimas prie centrinio šildymo Anglijoje buvo revoliucinis žingsnis, susijęs ir su nauja politine realybe. 1918 metais viename vyriausybės raporte buvo tikimasi, kad nauji kokybiški namai bus tinkami „mūsų didvyriams“, kurie grįžta iš Pirmojo pasaulinio karo. Buvo tikimasi, kad gyvenamieji kambariai tokiuose namuose taps erdvė, kurioje „rinksis šeimos ir ten praleis didžiąją gyvenimo dalį“. Gyvenamoji erdvė tapo norma, kai bėgant metams technologijos ir augantis komfortas žadindavo naujas gyventojų viltis.

Tyrime apie komunalinį centrinį šildymą XX amžiuje istorikas Mattas Watsonas analizuoja, kaip nuo trečiojo iki šeštojo dešimtmečio „šildymas skverbėsi nuo vieno gyvenamojo kambario į visą namo erdvę ir nuo domi-navusio vakaro laiko į rytą, dienos metą ir naktį“. 1961 metais vyriausybės Parkerio Morriso komitetas išplatino ataskaitą apie standartinės normos naujai statomiems komunaliniams butams: joje rekomendavo, kad jeigu išorės temperatūra siekia vieną laipsnį, vidaus temperatūra turi siekti 18 laipsnių gyvenamosiose patalpose ir 13 laipsnių virtuvėje bei cirkuliacinėje erdvėje. Tai buvo radikalus pasiūlymas, kuris įgalino panaudoti kuo daugiau patalpų. Anksčiau miegamieji didžiąją metų dalį buvo per šalti, kad juos būtų galima naudoti daugiau negu tik miego poreikiams (pamenu vaikystėje Peluodžių kaimo šaltojo galo kambarius žiemą). Centrinis šildymas suteikė šilumą ankstyvomis ryto valandomis ir įgalino naudoti namo antrą aukštą ne tik kaip skalbimo, persi-

rengimo ar miegojimo vietą, taip pat suteikė daugiau privatumo šeimos nariams ir daugiau pasirinkimo, kur jie galėtų pabūti vienuoje.

Centrinis šildymas, rašo Samas Johnsonas-Schlee, buvo esminis didelio transformacijos proceso ir Britanijos gyventojų gyvenimo kokybės kilimo šeštajame dešimtmetyje pagrindas. Valstybinė naujų namų statybos programa įgalino perkelti tualetus iš lauko į vidaus patalpas, įvesti karštą vandenį ir atnaujinti senas patalpas. Londone, kuriame būtų sunku suskaičiuoti visokio tipo muziejus, yra ir toks *Museum of Home*. Jame galima pamatyti, kaip kito interjeras ir kaip išaugusi temperatūra pastato viduje leido sukurti naują socialinę ir kultūrinę aplinką paaugliams, kuriems nuolatos reikia atskiros erdvės, kaip miegamieji tapo vidurinės klasės socializacijos vietomis.

Centrinio šildymo įvedimas buvo ne tik praktiškas, bet ir seksualumą žadinantis dalykas. 1967 metais – tais pačiais metais, kai Britanijoje buvo leista pardavinėti kontracetines piliules netekėjusioms moterims, – šalyje prasidėjo nacionalinis perėjimo prie šildymo gamtinėmis dujomis procesas. Kai kurie istorikai teigia, kad abu šie dalykai yra susiję. Londono Namų muziejuje viename reklaminiame šeštojo dešimtmečio plakate pavaizduotas vyras su pižama, atnešantis žmonai pusryčius į lovą. Ji vilki trumpus nėrinuotus naktinukus ir vylingai žvelgia į jį. Jie rengiasi pasibučiuoti. Kambario kampe pavaizduotas radiatorius atlieka ne antraeilį vaidmenį.

– VYGANTAS VAREIKIS –

Pirmagimystės teisė pagal Danutę Kalinauskaitę

Laudacija 2023 m. kūrybiškiausios knygos autorei, sakyta 2024 m. kovo 13 d. LLTI premijos teikimo iškilmėje

Danutės Kalinauskaitės naujos knygos svarbą norėčiau nusakyti išskirdama du aspektus, kurie paprastai nebūna akcentuojami ir kurie aktualūs kalbant ir apie visą dabarties literatūrą. Tai etika ir patriotizmas.

Kaip daugelis žinote, pasakotoja grįžta iš Londono į Vilnių pas Alzheimeriu sergančią mamą ir perima jos priežiūrą iš samdytos moters, prižiūrėjusios tikriausiai rūpestingai, bet tikrai ne dukteriškai. Ši nauja patirtis pasakotojai atsiveria kaip svarbiausia gyvenimo užduotis. Jai tenka išmokyti, kad užuot bandžius išgauti svetimon galvon ir primetus savąjį tikrovės vaizdą, reikia tiesiog būti kartu, kalbėti, kai tik įmanoma, džiaugtis prašviesėjimo akimirkomis, išnaudojant jas ne tik giminės istorijos rekonstrukcijai, bet ir dangiškos dovanos išgyvenimui (kai Dalia su mama žingsniuoja koja į koja, ji jaučiasi, lyg eitų mėnulio akmens spinduliu ir iš viršaus laimė barstytų trupinius). Pasirodo, kad ligos tamsoje, mamai silpnėjant, toltant ir vis dažniau neatpažįstant dukros, jų abiejų meilė niekur nedingsta, o kaip tik tampa kantri, maloninga, nepasiduoda piktumui, pamiršta bloga, viskuo viliasi ir visa ištvėria, kaip sakoma Pirmajame laiške korintiečiams.

Kalinauskaitės knygoje aprašytas veikėjų ryšys yra gražiausia mamos ir dukros meilės istorija lietuvių literatūroje. Gal net ją siečiau su biliūniška tradicija, tačiau, kitaip nei Biliūno amžina vaikų kaltė, kurią mes visi savyje nešiojame, ši kaltė čia yra išpirkta. Mama meldžia dukros išpirkti jai atminties ir tam tikra prasme kaip tik tai galiausiai ir įvyksta. Kai galvoju apie šį romaną, prisimenu filosofo Léveno mąstymus apie neįveikiamą meilės santykio narių dualumą, kito kitybę, užvaldymo nesiekiančios komunikacijos sėkmę ir atsakomybę už kitą asmenį kaip atsakomybę dėl kito mirties. Tikriausiai Léveno etikos tamsa niekada lietuvių literatūroje dar nebuvo taip subtiliai išgyventos ir įtikinamai vizualizuotos.

Patriotizmo tema romane neatsiejama nuo paveldėjimo istorijos. Pasakotoja ne kartą supainioja žodžius „afidevitas“, kuris šiuo atveju yra giminės kilmės dokumentas, būtent jį pasakotojai ir reikia suformuoti, ir „autodafė“ – t. y. vadinamasis tikėjimas aktas, viešas inkvizicijos nuos-

prendžio paskelbimas ir įvykdymas. Leksemos „autodafė“ atsiradimas tekste man atrodo reikšmingas ir būtent šiuo žodžiu nusakyčiau iš praeities keliamos giminės gyvenimų ir mirčių viešą apžiūrėjimą ir įvertinimą. Taip ir suskamba atmintyje poeto Algimanto Mackaus kiek kita tema rašytos eilutės, čia puikiai tinkančios: „Daiktai taip pat bus pašaukti / į paskutinio teismo salę. / Daktai nenusikalsta tik tai tie, / kurie daiktų neturi.“

Knygos veikėjai pasirodo tekstinėje būtyje su visais savo namais, reikmenimis ir asmenybiniais atributais (dauguma jų persikelia iš senobinių nuotraukų, kurios pasakojime veikia ir kaip atvaizdai, ir kaip daiktai – sklaidomi, perstatomi, apžiūrinėjami). Tradiciniame šeimos sagos romane ar seriale kiekvienos šakos istorija būtų išplėtota į savarankišką liniją, o paskui jos susijungtų į racionalaus istorinio pasaulio paveikslą. Holivudinio filmo pabaigoje Dalia gautų didelį kapitalą, pastatytų gerontologijos centrą ir pavadintų mamos vardu, išvežtų gydyti į Liuksemburgą sesers sūnų Mykoliuką, ištekėtų už ten sutikto daktaro, tolimo giminaičio Thomo Vaibzdžio kitos šakos giminaičio sūnaus.

Čiagi viskas yra kitaip: vietoj viena kita pratęsiančių istorijų – iš praeities išplėsti trupiniai, regis, nesuformuojantys jokio nuoseklaus naratyvo ir nepagrindžiantys palikimo bylos struktūros; galiausiai paties palikimo praktinis aspektas pasakotojai iš viso nustoja rūpėti. Atsakymo į klausimą, ką šiame romane reiškia paveldėjimas, kaip ir atsakymų į visus kitus klausimus, pasak kai kurių šio romano veikėjų, reikia ieškoti Šventame Rašte, o ten paveldėjimas siejamas su žeme, pvz.: „Teisieji paveldės žemę ir gyvens joje amžinai“ (Ps 37, 29). Bet kas tie teisieji, kaip juos atpažinti?

Pirmas giminaitis, apie kurį skaitytojus pasiekia žinių trupinys, – mamos prosenelis Timotiejus, pabėgęs nuo gaudynių į rekrūtus į daugiau laisvių teikusią Augustavo guberniją ir ten įsigijęs melnyčią, jam atitekusią „iš Dangaus nukritusiu būdu“. Jo sūnus Venansijus gimė iškart po baudžios panaikinimo 1861-aisiais. „Tikrai laisvas žmogus! [...] Kaip ir tėvas, buvęs savotiškas, su giliai pakasta mįsle, –

jį apibūdina pasakotoja ir priduria: – Bet parodykit nors vieną be mįslės.“ Štai šis savotiškumas, nepriklausomumas ir būtų giminės charakteringoji savybė, kiekvienoj kartoje ir individe vis kitaip pasireiškianti. Viena įdomiausių – Izolina, kuri, nors kentė mamos ir gubernančių muštrą, išliko savimi ir pasielgė radikaliai neįprastai: karo pabaigoje išlipo iš vykstančio į Vakarus traukinio ir parkeliavo į sovietų okupuotą Lietuvą. Arba *sibiriačka* Monika, netikėtai išsirengusi ir nuoga puolusi į pavasarinį Nemuną tarp ledų, – po Sibiro ji nustojo jausti šaltį, niekino ašaras, „tylėjimu, kietu kaip akmuo, parsivežtu iš ten, buvo nepalenkiama“.

Kietumo bruožą turi ir pasakotojos mama, sovietmečiu dirbusi viešbutyje ir gebėjusi sutramdyti labiausiai išsismarkavusius vyrus, demaskavusi pornografijos tinklą, net saugumiečius vertusi save gerbti. Bet išpūdingiausias jos poelgis – namų gynimas nuo įsibrovėlio mafiozo. Mama, atsistojusi tarpduryje su iškeltu kriukiu lyg Dievo pirštu, mums primena epizodą iš Išėjimo knygos, kur egiptiečiams siunčiami perspėjimai pavadinami Dievo pirštu, nurodančiu, kad izraelitai turi būti išleisti į laisvę. Galiausiai pasakotoja, „nuo mažumės gąsdinta, prigrasinta“, susiremia su įsibrovėliu ir aferistui iššaukia visą kaltinamąją žodinę apkabą, pati nustebdama – „iš kur mergaitei tiek drąsos?“, cituoja jį. Viename paskutinių knygos puslapių pasirodo ir jos dukra, dirbanti prašmatniame Vilniaus viešbutyje, skrodžiančiu žvilgsniu atpažįstanti naujarusio napoleoniškus troškumus susilankstyti ir išsivežti Arkikatedrą baziliką su Šventaragio slėniu, Gedimino prospektu, dangų, saulę ir „viską viską – šitą mažą užsispyrusią Lietuvą. Šitą kandančią blusą. *Optom!*“ Mergaitės žvilgsnis demaskuoja galimą okupantą teigdamas: tau nepavyks, pirmagimystės teisė mūsų ir jos neparduosime nei už lešienės dubenį, nei už naftą ar dujas. Akibroktas mūsų prigimtyje. *Quod erat demonstrandum*.

– LORETA MAČIANSKAITĖ –

Archyvai

► Atkelta iš p. 1

tik ant supratingų draugių, kurios greitai užkamšo mėnesių ar net metų nesimatymo skylės, ir mes važiuojam toliau. Nemezgu nieko – nei naujų pažinčių, nei megztinių. Tam nėra laiko arba energijos. Neapėriū viso šito namų ūkio. Bet ateina vakaras. Prie tavęs užmiega šis konkretus vaikas. Pasižiūri į jį ir kaip niekad aiškiai supranti – nieko prasmingesnio ir gražesnio gyvenime nesi ir nebūsi nuveikus. Todėl kai į pasaulį pasibeldžia dar vienas (-a), tu jį (ją) priimi. Nes iškart įsivaizduoji konkretų vaiką su ausytėmis ir blakstienom, prie tavęs gulintį ir šnpuojantį. Visiškai apčiuopiamą, neįsivaizduojamą tikrą ir į nieką nepamainomą. Išnaša – mano nuomonė apie moters teisę pasirinkti abortą vienareikišmiai liberali. Ir ne, tai nėra joks pareiškimas apie dar vieną gyvybę. Tikiuosi, ši meilė jau yra išpildyta.

Išmatavimai. G. kelnės apie 70–72, J. galva 50 cm.

Birželio 12, 2023. Tie dariniai pasitvirtino, todėl buvo daug visko, tad ir tarpas atitinkamas.

Ligoninė kaip archyvas. Jokioj kitoj institucijoje (na, nesu daug lankiusis naktiniuose baruose, viešnamiuose ar pan.) nesu patyrusi tiek *sex in the air* atmosferos kaip ligoninėse. Stipriai hierarchizuota sistema (vienas iš archyvo požymių), pagarba gydytojams, ryškus vyrų ir moterų pasiskirstymas pagal einamas pareigas. Ant viršaus uždėjus stresą, atsakomybę ir nuolatinę akistatą su mirtimi, seksas atrodo kaip labai natūralus pasirinkimas.

Tortas su riešutais. Jei nepatiks tekstas, bent receptą išsaugosit. Kam receptas neaktualu, irgi gerai. Tebūnie tai priminimas, kad archyvuose visuomet esama ir pertekliaus, ir nepritekiaus.

Tešlai:

200 g sviesto
Mažas indelis grietinės
1 kiaušinis
Apie 4 stiklines miltų

Sukapojame sviestą su miltais, pridėdame grietinę ir kiaušinį. Dėdame į šaldytuvą bent valandai arba visai nakčiai. Padaliname į 9 dalis ir kočiojame plonai, subadome šakute, kad nebūtų kepant didelių pūslių, ir kepame (iškepa greitai).

Kremui:

200 g sviesto
2 indeliai kondensuoto pieno su cukrumi
2 didelės citrinos
Riešutų (graikinių 300 g)
Uogų arba uogienės nesaldžios – pvz., juodųjų serbentų (ar dedu šilauogių)

Išlydyti sviestą, supilti kondensuotą pieną, išmaišyti, supilti citrinų sultis – maišant kremas sutirštės.

Dėti blynus, tepti kremu, kai kuriuos pabarstyti riešutais, vieną sluoksnį aš barsčiau šaldytom mėlynėm. Patį viršų papuošti riešutų pušėlėmis.

Palaiykty per naktį šaldytuve.

Vaikų juokeliai. D. kniukiančiam katinui: „Bunti, tu čia imituoji badmetį?“

Medžiagos atranka. Dar neišmoka „Š. A.“ honorarą iškeičiau į „United Colors of Benetton“ džinsinį švarkelį. Kadangi dar neišmokėtas, nežinau tikslios sumos. Tai nežinau, ar užteks švarkeliui, bet jeigu ką, pridėsiu iš savų.

Mano pasirinkimai tarp „rašyti“ ir „nerašyti“ dažnai atsišaldavo į rimtus ribojimus. Motinystė gali būti rimta kliūtis rašymui, o dilema „rašyti ar gimdyti“ visada sprendžiasi vienodai. Bet galima pasirinkti rašyti motinystėje – dažnai pertraukiamai, neišsimegojusiai, apsiblausiusiomis mintimis, lakoniškais tekstais, užrašytais per tas 15 min. tarp visko – virtuvės, namų ruošos ir dar vieno „maaa...m“. O paskui nutiko gyvenimas. Maniau, kad po keturių vaikų mano ribos ir tolerancija neapibrėžtumui jau yra pakankamai plačios. Pasirodė, kad vyro liga mokys kvėpuoti iš naujo. Ir vėl galėjau pasirinkti nerašyti. 9 mėnesius taip ir dariau. Kol besikraustydama iš proto priėjau prie tos pačios išvados – rašyti esamomis sąlygomis arba nerašyti visai. Renkuosi pirmą visų pirma siekdama išsigelbėjimo – išsikalbėti yra terapiška. Bet ir tam, kad reprezentacijos – kas gali būti užrašyta – plėstusi. Noriu išbandyti zoną, kurioje rašoma retai. Žodžiai čia tokie bejėgiai, kad jų beveik nėra. Norėjau užbaigti knygą, turėjau medžiagos ir jaučiau atsakomybę kalbintoms fotografėms. Bet negalėjau apsimesti ir rašyti taip, tarsi mano gyvenime nevyko joks esminis pokytis.

Pirkinių sąrašas:

Sūpynės (2?)
Palapinės sutaisymui virvutė (Decathlon)
„Ikea“ – pavalgyti plius spintelės vaikams
Akiniai – optika – knygynas (2 akiniai?)
Mažvydas (sudaryti sąrašą)
Fotojuostelė Evai

Medžiagos atranka. Čia nemažai ištyriau: buvo per daug savęs narstymo, varymo ant vyrų ir painokas dialogas su skaitytoju (-a). Braukiau ir kitur, tik be atskiro pranešimo. Šis paprastas ir elegantiškas sprendimas – trinti informuojant – kelia įtampą, ko šioje vietoje ir reikėjo. Taip pat iliustruoja, kad archyvuose apstu tyčinių ir netyčinių spragų, kurių tyrinėjimu bei lopymu užsiima archyvarai, istorikai, atminties tyrinėtojai.

Folderių direktorijos ir dokumentai:

Bilietai į kiną
dainos I.rtf
Filmukai mažas D
FOTIKAI
gimdyimo planas.doc
Kelionės
Knygos
Kviečiu tave į ...imtadienį.doc
Meduoliai.doc
NT pardavimui
Sąskaitos nu...s_dainiaus.doc
Šiaip šeimos reikalai
SNIEGIUS.DOC
Spalvinimui
vystyklai

Teoriniai suveržimai. Emilija Petrauskienė – fotografė, šiuo metu labiausiai žinoma kaip „Sidabrinio sodo“ serijos autorė. Seriją sudaro palyginti reta šlapio kolodijaus technika atlikti darbai – sakytum, estetiški gėlių ir augalų portretai. Darbai dekoratyvūs, gražiai dera interjeruose, dažnai įsigijami kaip namų puošmena. Fotografijos vaizduoja pažįstamus, mūsų vietai būdingus augalus, tad turi ir savumo, atpažįstamumo, sentimentų momentą. „Gėlyčių fotografė“ – ne taip retai girdimas šios autorės apibūdinimas. Lyg ir švelnus, įvardijantis tai, kas akivaizdu, lyg ir nuvertinantis, supaprastinantis. Man rodos, įdėjus kiek daugiau pastangų rasti prieigą, galima pamatyti ir įdomesnių Emilijos kūrybos aspektų. Archyvų sudarymo logika gali būti pasitelkta kaip analizės įrankis, ką čia ir pademonstruosi nagrinėdama „Sidabrinį sodą“ per archyvo prizmę.

Serija, autorės pasakojimu, iš tiesų prasidėjo nuo gana paprasto tikslo – paruošti iliustracijas Emilijos tėvų parašyti knygai apie sodo augalus.

„Tėvai yra parašę knygą prieš metų 40 turbūt. [...] mama paprašė, sako, pafotografuok, gražiai fotografuoji, va, augaliukus kaime. [...] visą laiką galvoj turėjau vaizdinį – grafiją augalo atvaizdavimą kaip grafikos. Aišku, tai buvo inspiruota Karlo Blossfeldto, nes man be galo nuostabios jo fotografijos yra“ (iš interviu su E. Petrauskiene).

Girdime tris esminius dalykus, kurie įgalina mąstyti apie archyvą. Pirmas, yra praktinė užduotis: iliustruoti augalus. Antra, autorė ieško būdo pavaizduoti augalus stilizuotai. Būtent tai liudija pastangą sudaryti archyvą. Viena iš pagrindinių archyvo savybių – represinė arba tipologizuojanti funkcija. Tai reiškia, jog archyve svarbus tipas, o ne individas. Tarkime, darydami paso nuotrauką laikomės tam tikrų pavyzdiniam atvaizdui keliamų reikalavimų – neutralus fonas, poza, rakurasas ir pan. Tokiu būdu atskiri vaizdai tampa palyginami, sudaro tam tikrą sistemą, o kiekvienos konkrečios fotografijos prasmę nusako archyvas kaip visuma. Trečia, Emilija pamini ją įkvėpusi autorių taip parodydama, jog savo darbus laiko platesnio konteksto – panašios stilistikos vaizdų archyvo – dalimi.

Autorė ilgai ir išsamiai pasakoja apie šlapio kolodijaus technikos versiją, kurią ji po ilgų bandymų pritaikė savo tikslams. Šis kruopštus ir metodiškas darbas gali būti pavadinamas amatu. Tačiau, mano galva, Emilija nėra tradicinė amatininkė, kruopščiai atkartojanti jau žinomą technologinį procesą. Fiksudama „Sidabrinį sodą“ ji veikia kaip archyvarė, kuri fotografuodama kuria savitą vizualiosios botanikos gramatiką. Šlapias kolodijus pasižymi specifiniu jautrumu spalvai: jis beveik nejautrus raudonam, oranžiniam ir geltonam spektrui, užtat ypač jautrus mėlynam. Raudoni žiedai, pavyzdžiui, tulpių, nuotraukose išeina beveik juodi, o mėlyni augalai fotografijoje yra balti. Ši chromatinė specifika leidžia sutelkti dėmesį į augalo formą, žiedlapių ritmą, subtilius struktūros skirtumus. Pasirinkta fotografavimo technika yra itin palanki Emilijos siekiui tipologizuoti: „Atradau būdą, kaip padaryti šitą herbariumą tokį be šešėlių, su struktūra išryškėjusia ir man tas tinka.“

Pažymėtina, kad Emilija aiškiai įvardija jos darbus inspiravusį K. Blossfeldtą. Šiuo atveju ne taip reikšminga, ar seksiu pačios autorės nuoroda, ar paieškosiu kitų, mano nuomone, jai artimų meninink(i)ų, pavyzdžiui, tipologijos metodą praktikavusių Berdo ir Hillos Becherių¹, Augusto Sanderio² ar Walkerio Evanso³. Svarbiau atkreipti dėmesį į tai, kad šiais laikais bet kurios fotografijos vieta nusakoma diskursyviai – nurodant į tam tikrą archyvą – meno istorijoje jau įrašytus autorius ir idėjas.

E. Petrauskienės darbo modelis turi ir dokumentinio, ir meninio tyrimo bruožų, atskleidžiamas, kad skirtis tarp „objektyvu“ ir „subjektyvu“ yra trapesnė, nei galbūt esame įpratę manyti. Viena vertus, augalų struktūros išryškėjimas primena archyvavimo darbą. Tarsi autorė rinktų augalų kartoteką įdėmiai dokumentuodama jų dalis, variacijas ir visumą. Kita vertus, kas geriau nei archyvas atskleidžia pa-

tį atminties mechanizmą, parodydamas, kokie subjektyvūs esame atsirinkdami išsaugoti vienus dalykus, tuo tarpu nedokumentuodami kitų.

Iš užrašinės:

Ryškalas Fomadon LQN = Ilfosol 3, (1+10) (1+14)
400 TMAX – Ilfosol 3 (1+9) – 6 min, 20 C.

Šiuolaikinių šokių trenžas, 2024. Įkvėpkite–iškvėpkite. Sutelkite dėmesį į akimirką tarp įkvėpimo ir iškvėpimo. Tą mikrosekundę. Sutelkti nepavyksta, nes galvoje akimirksniu išskyla prisiminimas, kaip kadaise aš pati buvau ta akimirka kitam žmogui. Ta trumpu akimirka, kai, rodos, viskas baigta. Tengerimauja mane pažįstantys. Tai grėsmė ir privilegija būti aprašytam (-ai).

Teoriniai suveržimai. Italo Calvino savo knygos pavadinimą pradeda „Jeigu“⁴, o tai ryškus ženklas, jog rašytojas turėjo laiko literatūriniai eksperimentams. Taip kuria galintys įdėmiai stebėti gyvenimą, o tuomet ramiai savo pastebėjimus užrašyti. Kad ir kaip norėčiau atsidėti neskubriam stebėjimui, dabartinėmis aplinkybėmis tai nerealizu. Kita vertus, skūstis irgi nėra kuo: būtent motinystės ir akademiškumo derinys paverčia mano patirtis vertomis archyvo.

Archyvuotinu laikome įvykį, atitinkantį du pagrindinius kriterijus: archyvuoti verta ir įmanoma. Verta ar neverta – tai skonio, archyvo paskirties ir kanono reikalas. O apie galiąmybę archyvuoti galvojau visai nemažai. Leisdama laiką be vaikų jaučiuosi gerokai fainesne – įdomesne pašnekove, žaivingesne moterimi, stabilesne asmenybe. Tuomet mano dienos turi struktūrą ir pasakojimą – apsilankant, pasiskaičiau, susitikau. Visgi moterystėje ir motinystėje pilna menkai struktūruotų dienų – nežinia ką nuveikiu, bet savijauta kaip po emocinio bulviakasio, ciklo svyravimų, chroniško nuovargio, nuotaikų kaitos, pilkumos ar kad ir jaukaus kuitulio. Visoms šioms patirtims bendra viena: jos išsprūsta iš *įvykio* kategorijos ir prasmengia tarp joms nepritaikytų archyvo stalčių. Nelyginčiau to su traumomis – ypač sudėtingomis, nesistruktūruojančiomis, nepapasakojamomis patirtimis. Tai veikia būsenos, kurios gali būti įvardytos, tačiau po ranka esanti kalba tam nelabai paranki, o rasti tinkamesnę užtrunka. Mėginu tuo užsiimti, tačiau mūzos dažnai aplanko prieš pat miegą, kai jau guliu lovoje. Ima gundyti įdomiomis mintim ir gerai suformuluotomis frazėm. Bet aš keturių vaikų motina, ir tais gundymais ką nors nuveikt vietoj miego manęs taip lengvai nepaisi. Todėl iš lovos nesikeliu ir minčių neužrašau. O kadangi atmintis, kaip ir priklauso ketverto motinai, – trumpa, rytais jau būnu viską pamiršusi.

Apibendrindama noriu pasakyti štai ką: a) ne visos patirtys vienodai gerai telpa į archyvo stalčius; b) tas pats archyvas gali maitinti skirtingus naratyvus; c) mažieji naratyvai yra įdomūs savo unikalumu – tai, kas šiandien jums atrodo nereikšminga ar savaime suprantama, gali atrodyti kitaip iš laiko ar kitų žmonių perspektyvos.

Skaitiniai. Parašiau šį tekstą remdamasi trimis toliau išvardytais šaltiniais. Rekomenduoju juos ir jums, jei archyvų tema domitės akademiniais tikslais. Allano Sekulos straipsnyje⁵ nagrinėjamas bylų fotografijų ir kitų specializuotų fotografavimo formų santykis su žinojimu, kūno kontrole ir socialinių mokslų raida. Straipsnis ne iš lengvųjų, bet skatina apmąstyti pamatinius archyvo prigimties klausimus: kada ir kaip pradėjo rasti specializuoti archyvai, koks yra fotografijos kaip optinės technologijos vaidmuo, kas yra represinė vizualinės reprezentacijos funkcija, archyvo kaip specializuoto žinojimo formos, koks yra archyvo ir institucijos santykis ir kitus. Amerikiečių autorė Jaimie Baron rašo nuosekliai, išsamiai ir įtraukiančiai. Jos knygoje⁶ akcentuojamas percepcijos vaidmuo suvokiant archyvą ir aptariamą audiovizualinės apropiacijos klausimai. Natalija Arlauskaitė kelia klausimą, kaip fotografija integruojama į represinį valstybės aparatą. Prie šios autorės knygų grįžtu daug kartų, kaip prie enciklopedijos ar vadovėlio, kai reikia suvokti esminius dalykus: problematiką ir jos raidą, kontekstą, pagrindines sąvokas, aktualių meninių projektų pavyzdžius. Skaityti reikia susikaupus, bet šiaip viskas parašyta juodu ant balto. Nors šioje konkrečioje knygoje⁷ tai baltu ant juodo.

Vaikų juokeliai. Dukra lupa greipfrutą. Brolis praecidamas pro šalį:

– Skaniai kvepia.
– Gal norėtum palupt, o ne skanauti, kaip kvepia?!

¹ Nespaltvotose fotografijose Becheriai fiksavo industrinius pastatus siekdami išgryninti savitą konstrukcijų gramatiką – skirtingų formų, pavidalų, ritmų ir kartočių sistemą.

² Knygos „Epochos veidas“ ir „20 amžiaus žmonės“.

³ Serija „Amerikos fotografijos“.

⁴ Italo Calvino, *Jeigu keleviš žiemos naktį*, iš italų kalbos vertė Asta Žūkaitė, V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2006.

⁵ Allan Sekula, „The Body and the Archive“, *October*, 1986, t. 39, p. 3–64.

⁶ Jaimie Baron, *The Archive Effect: Found Footage and the Audiovisual Experience of History*, Routledge, 2014.

⁷ Natalija Arlauskaitė, *Nuožni tvarka: žlugusiųjų režimų fotografija dokumentiniame kine*, V.: Vilniaus universiteto leidykla, 2020.

Depresija – tai reakcija į prarastą iliuziją

Nėra abejonių, kad daugeliu atvejų depresija pasireiškia kaip neurotiško žmogaus gyvenimo dalis. Depresija – tai vienas pagrindinių bendros neurozės simptomų, t. y. neurozė yra depresijos priežastis, nepriklausomai nuo to, ar ji pasireiškia kaip vienkartinis epizodas ar kaip pasikartojanti liga. Teiginys, kad depresija yra vienas pagrindinių neurozės simptomų, reiškia, kad psichoanalitiko veiksmai pirmiausia yra nukreipti į pačią neurotinės struktūros logiką. Jei psichoanalitikas palengvina isterinę, įkyrumų ar fobinę neurozę, palengvėja ir depresija. Trumpai tariant, psichoanalitikai depresiją laiko neurozės atplaiša, taip pat kaip karščiavimas yra bronchito atplaiša.

Kokie yra bendri neurotinės depresijos požymiai? Žmogus visada jaučiasi nepatenkintas, tarsi niekada negautų to, ko nori. Nuotaika niūri ir slogi. Jį erzina menkiausias prašymas, jis priešinas iš esmės viskam, kas jam sakoma, įskaitant psichologo patarimus. Jis pesimistiškas, neryžtingas, negatyvus ir jautrus. Niekas nėra reliatyvu, viskas absoliutu, galutinai ir visiškai. Ryškiausias požymis neabejotinai yra nesidomėjimas gyvenimu: „Kokia viso to prasmė?“ Taip pat jį užvaldo nerimastingas liūdesys, apima apatija, jis nebenori nieko daryti, jaučiasi išsekęs, žlugęs, nuolat kamuojamas niūrių minčių, jaučiasi nebereikalingas ir dėl visko kaltas, praranda apetitą ir normalų miego režimą.

Kitas požymis – mintys apie savižudybę. Galima drąsiai teigti, kad didžioji dalis sunkia neurotine depresija sergančių žmonių bent kartą yra svarstę apie savižudybę.

Dar vienas ryškus požymis yra susidomėjimo išoriniu pasauliu praradimas. Žmogus apleidžia savo partnerį, vaikus, draugus, pomėgius, darbą. Tuomet pareiškia, kad nenori nieko – nei lytinių santykių, nei meilės, nei bendravimo, nei gyvenimo. Toks žmogus praranda ne tik valią gyventi, bet ir gebėjimą jausti savo troškimus.

Sergant neurotine depresija, padidėja dirglumas, jautrumas, linkstama kaltinti tiek save, tiek kitus. Toks neurotinis liūdesys maitina savigraužą ir užsisklendimą. Žmogus niekaip negali nustoti gilintis į savo nelaimingumo priežastis ir visiškai jose užsidaro, nusigręžia nuo dabarties, aplinkinių ir pasaulio, izoliuojasi ir sielvartauja dėl savo likimo ir praeities. Šiame etape išryškėja sadistinės savigraužos, perdėtos kaltės, gėdos ir baimės jausmai, taip pat mazochistinis malonumas mėgautis šiomis būsenomis.

Palyginkime liūdintį ir neurotine depresija sergantį žmogų. Liūdintis žmogus sugeba į savo skausmą pažvelgti iš platesnės perspektyvos. Jis suvokia tai kaip tam tikrą nelaimę, nelaimingą gyvenimo momentą ir išsaugo viltį ateičiai. O sergantįjį skausmas taip užvaldo, kad visas gyvenimas susiaurėja iki vieno momento. Tai reiškia, kad jis nepajėgia savęs perkelti į ateitį, o praeitis jam atrodo tik galimybė matyti savo klaidas ir klystkelius. Viltis tampa visiškai neišsivaizduojama. Liūdinčiojo savigarba išlieka nepakitusi, o sergančiojo – tampa savinieka. Liūdintis žmogus liūdesį laiko įprasta, laikina ir pakeliama reakcija į nelaimingą įvykį. Sergančiajam tai patologinė ir ilgalaikė reakcija, kurios priežastį sunku nustatyti. Sergančiajam liūdesys yra stiprus, nepakeliamas, invazinis, nuolatinis, susipynęs su neapykanta ir sunkiai sumažinamas. Liūdintis žmogus, patyręs gedulą, anksčiau ar vėliau susitaiko su netekties skausmu ir išmoksta mylėti mirusįjį kitaip nei tada, kai jis buvo gyvas. Netektį patyręs žmogus gerai žino, kaip reikia mylėti kitus, ir jie jam atrodo tokie pat brangūs kaip ir prarastas žmogus. Sielvartas tokiam žmogui trunka vidutiniškai keletą metų. Sergantis negali pakelti mylimo žmogaus netekties. Jis negali gyventi savo gyvenimo su netekties skausmu ir atkakliai myli mirusįjį taip, lyg jis vis dar būtų gyvas. Taigi, apimtas gedulo kliesdiesio, toks žmogus tampa nepaguođžiamas, bejėgis atsiskirti – nei realiai, nei simboliškai – nuo prarasto objekto.

Kaip atsiranda neurotinė depresija? Kaip ir dauguma bendrų neurotinių sutrikimų, ji turi psichologinių, biologinių ir psichosocialinių priežasčių. Psichologinių priežasčių terpėje galima išskirti dvi pagrindines: *konkrečius skaudžius gyvenimo įvykius* ir *latentines – nesąmoningas – priežastis*. Konkrečius trauminius įvykius pastebėti ar atsekti nėra sunku, tačiau sunkiau yra atsekti latentines priežastis. Šiame kontekste latentinės priežastys reiškia asmens, turinčio išankstinį polinkį sirgti neurotine depresija, pažeidžiamumą. Svarbu pabrėžti, kad abi šios psichologinės priežastys glaudžiai susijusios. Skausmingas įvykis gali sukelti neurotinę depresiją tik tuo atveju, jei asmuo yra jau pažeidžiamas.

Kokios galėtų būti konkrečios neurotinės depresijos priežastys? Tai gali būti įvairūs nerimą keliantys ir

skausmingi gyvenimo įvykiai, pavyzdžiui, giminaičio ar draugo mirtis, mylimo žmogaus praradimas, pažeminimas, negalėjimas susilaukti vaiko ar sunkios ligos pradžia. Visa tai gali paskatinti neurotinės depresijos atsiradimą. Kita vertus, galima teigti, kad ją gali sukelti ne tik dramatiški ir skausmingi įvykiai, bet ir paprasti, kasdieniški vargai. Pavyzdžiui, vagystė, neteisybė darbe ar piktavalė praevio veido išraiška gali tapti tarsi paskutiniu lašu, prisidedančiu prie nepakeliamos įvairių problemų sankaupos.

Tačiau dažnai, žvelgiant psichoanalitiko akimis, gana sunku rasti pakankamai pagrįstų ir dėmesio vertų neurotinės depresijos atsiradimo priežasčių, susijusių su konkrečiais trauminiais ar skausmingais gyvenimo įvykiais, juo labiau sunku atsekti filogenetinį polinkį į neurotiškumą. Tai, kas sukelia bendrą neurotinę struktūrą, kas yra neurotinio kentėjimo šerdis, be abejonės, yra *nesąmoninga fantazija*, dar vadinama kastracijos fantazija, kuri prasiveržia į psichiką be žmogaus žinios. Reikia pažymėti, kad kastracijos fantazija pati savaime slypi psichikos viduje kaip jos koreliatas. Tai nuo sąmonės atskilusi, su asmeniniu žmogaus gyvenimu nesusijusi psichikos dalis, kurios nereikia ieškoti konkretaus žmogaus gyvenimo istorijoje, o reikia atkurti kaip *filtrą, filtruojantį* visus skaudžius gyvenimo įvykius specifine kryptimi.

Darius Misiūnas. Išas. 2024

Iš tikrųjų nėra esminio skirtumo, ar tai dramatiškas įvykis, ar kasdieniniai rūpesčiai, prisidedantys prie nemalonių patirčių virtinės, ar nesąmoninga fantazija – visa tai, paprastai tariant, galima laikyti meilės praradimu. Kodėl neurotinės depresijos priežastį siūlau traktuoti kaip meilės praradimą? Atsakymas paprastas: kiekvieną neigiamą patirtį žmogus išgyvena kaip intymų atsiskyrimą, kažko brangaus praradimą. Tai gali būti mylimo žmogaus netektis, prarastas meilės objektas, jaunystė, grožis, turtas, taip pat nelaiminga vaikystė ar staiga ištikusi sunki liga. Tokiu atveju ego, jausdamas netektį, kurią patiria kaip gyvybiškai svarbios ir intymios savo dalies praradimą, žlunga.

Reikia pabrėžti, kad vien meilės praradimo nepakanka neurotinei depresijai atsirasti. Svarbu atkreipti dėmesį, kad prisirišimas prie meilės objekto jau nuo pat pradžių buvo liguisto pobūdžio. Visi mes vienu ar kitu metu galime susidurti su itin tragiškais gyvenimo įvykiais, tačiau ne visi iš mūsų patirsime tai, ką patiria neurotine depresija sergantis žmogus. Be abejonės, bus be galo sunku ir liūdna nešioti skausmą savyje, tačiau anksčiau ar vėliau pamažu išmoksime gyventi su žaizda, išlaikydami nepaliestą orumą, savigarbą, pasitikėjimą ir gebėjimą mylėti ir būti mylimiems, priešingai nei sergant neurotine depresija. Taigi galime užrašyti bendrą formulę: *neurotinę depresiją sukelia ne paties nelaimingo įvykio ar praradimo konkretybė, o tai, kaip mes tą praradimą išgyvename. Tai, kaip išgyvename netektį, priklauso nuo to, kokio tipo emocinius santykius palaikėme su prarastu asmeniu, idealu ar dalyku.*

Turime žengti dar vieną žingsnį. Kokia yra neurotinės depresijos atsiradimo priežastis? Jau atsakiau: tai susiję su tuo, kaip išgyvename skausmingą įvykį. O kaip mes pastarąjį skausmą išgyvename? Atsakymas: *neurotinio depresijos skausmo priežastis yra subjekto nebranda, kai veikia infantilaus pobūdžio prisirišimas ir bet koks praradimas, net ir menkiausias, į kurį reikėtų numoti ranka, tampa neįveikiamas*. Kas šiame kontekste yra nebranda arba, tiksliau, nebrandus žmogus? Tai ne šiaip neurotiškas žmogus, tai žmogus, kuriam yra stipriai *paastrėjęs narcisizmas*. O ką reiškia stipriai paastrėjęs narcisizmas? Paklausu kitaip: kaip tampama narcizu? Atsakymas toks: arba tam turi būti paruošta išankstinė dirva, t. y. filogenetinis išankstinis polinkis į neurotiškumą, arba dėl skaudžių gyvenimo įvykių, pavyzdžiui, smurto, patyčių, muštynių, sužeidimų, sunkių ligų, medicininių operacijų vaikystėje, pažeminimo, arba dėl nepavykusio kastracijos nerimo išstūmimo (galima teigti, kad pastarosios dvi priežastys yra dažniausiai pasitaikantys scenarijai) „regresuojama“ į narcisistinę fazę, kurią kadaise žmogus buvo įveikęs. Taigi dabar, įvykus regresui, funkcionuoja infantilaus pobūdžio meilė sau, meilė savo kūnui, savo reikmėms, o paastrėjęs narcisizmas yra ne tik stipri meilė sau, bet ir meilė idealizuotam sau. Galima net teigti, kad neurotinės depresijos atveju regresuojama į pačią narcisistinę fazės viršūnę. Būtent čia, infantiliame savęs idealizavime, ir slypi problema. Be to, kad myliu save tokį, koks esu, aš myliu save tokį, koks svajoju ar fantazuju būti. Tai infantiliškos falinės fazės su narcisistiniu komponentu visagalybės jausmas, savotiškas falinės fazės despotizmas. Būdamas narcisistinis subjektas, esu pririštas prie iliuzijos vieną dieną tapti asmeniu, kuriuo svajoju būti. Ir jeigu turiu partnerį ar partnerę, pats to nesuvokdamas paverčiu jį ar ją nepakeičiama priemone, padedančia palaikyti šią nepaprastai infantilią visagalybės iliuziją, kad vieną dieną tapsiu gražiausiu, labiausiai pripažintu ir nepriklausomu žmogumi.

Iš visų reikalavimų, kuriuos kelia neurotine depresija sergantis žmogus, kurių nepatenkinimas sukelia didžiulį skausmą, didžiausias yra noras būti mylimam kito. Ši meilė reikalinga tam, kad galėtų mylėti save ir išlaikyti būsimo idealaus ego iliuziją. Meilė idealiam ego, ši intymi ir delikati aistra idealizuotam „aš“ vaizdinui, pirmiausia funkcionuoja iš vidinių, latentinės fazės resursų ir logikos. Į ją nuteka visi didžiausi ir stipriausi libidinės energijos kiekiai. Neurotine depresija sergantis žmogus panašus į nuskriaustą ar apleistą vaiką, kuris yra nemylimas ir trokšta tos meilės. Taip yra dėl to, kad tam tikra psichinė žmogaus dalis (genitalinė fazė), negalėdama toliau vystytis, buvo priversta regresuoti į ankstesnę – narcisistinę-falinę fazę. Jei dėl vienokių ar kitokių priežasčių ši meilė, ši falinės visagalybės iliuzija neišsipildo, – o jai neišvengiamai lemta neišsipildyti, – ego žlunga ir prasideda neurotinė depresija. Nesunku pastebėti, kad šią lemtį jaučia ir aiškiai išsako pats sergantysis – jis grumiasi su tuo, kam neišvengiamai lemta neišsipildyti. Iš esmės, bet koks praradimas, net ir nemaloni praevio veido išraiška, sergančiajam sukelia jausmus, identiškus kūdikio, negaunančio tinkamos priežiūros pirmaisiais gyvenimo mėnesiais, skausmą. Tokiam žmogui visai nesunku suvokti likimo, lemties, fatalizmo, pranašysčių ar misticismo vaizdinius, nes būtent šių ir yra nesąmoningai kamuojamas. Be jokios abejonės, šios svajos yra tik metafora to, kas glūdi latentinėje, ypač narcisistinėje-falinėje, fazėje. Taigi, galutinis neurotinės depresijos apibrėžimas yra toks: *neurotinė depresija yra reakcija į idealizuotos (narcisistinės) meilės sau praradimą-neišsipildymą (jai neišvengiamai lemta neišsipildyti) susidūrus su akivaizdžiai priešinga tikrove. Kitaip tariant, tai yra reakcija į infantiliškos narcisistinės-falinės iliuzijos (j kurią buvo regresuota) praradimą*. Taigi ši iliuzija apima įsitikinimą (su visais mažam vaikui būdingais vaizduotės komponentais), kad vieną dieną patirsiu idealią meilę, manimi žavėsis, jausiuosi geriausias, gražiausias, vienintelis ir net valdantis kitus. Bet koks neatitikimas, bet koks šių lūkesčių nepatenkinimas negailestingai griaua idealaus ego paveikslą ir taip sukelia neurotinę depresiją.

– PAULIUS MIKŠTA –

GUNTIS BERELIS

Esu rašytojas, o ne skaitytojas

Guntis Berelis (g. 1961) – žymus latvių literatūrologas, eseistas, prozininkas. Užpėnai pasirodė jo kultūrologinių esė knyga „...rašyti...“, kurioje, remdamasis asmenine, rašytojo ir kritiko patirtimi, apmąsto literatūrą, literatūros istoriją ir teoriją. Spausdiname šios knygos esė *Es esmu rakstnieks, nevis lasītājs*.

Nutolstančio sovietmečio laikais egzistavo sodri anekdotų kultūra apie čiuokčius. Populiarumo požūriū juos sugebėjo aplenkiti tik Brežnevas, Čiapajevas ir Štirlicai. Prisiminkime. Čiuokčia atneša į leidyklą savo romaną. Redaktorius perskaito ir sako: „Žinote, neblogoi... Jums reiktų vieną kitą klasiką paskaityti. Turgenevą skaitėte? Tolstojų? O Dostojevskį?“ Čiuokčia išdidžiai atrėžia: „Kad ne. Čiuokčia – ne skaitytojas. Čiuokčia yra rašytojas!“ (Rusų šovinizmo temos šįkart neplėtosime, kaip ir priešasčių, kodėl tie nenaudėliai kovotojai čiuokčiai, kėlę siaubą kitoms šiaurės tautoms ir daugelį amžių gana sėkmingai priešinęsi rusų ekspansijai, degradavo iki anekdotų personažų.) Gana banalus anekdotas geriausiu atveju gali sukelti mandagų juoką. Būtent todėl jaučiuosi truputį nustebebęs išsiaiškines, kad bet kuriame anekdote nuostabiai atsispindi tikriausia realybė. Būtent per vieną pašnekesį jaunas poetas nesidrovėdamas pareiškė, kad jis neskaitęs poezijos. Nori būti paveiktas, nes jo balsas, absoliučiai švarus ir nepalietas poezijos šiuokščių, priklauso tik jam. Tenka pridurti, kad brandos metais jo niekas nebeatnešė tarp rašančių žmonių. Neženklus ir kurioziškas, bet ne simptominis atvejis išryškina ištisą problemų ratą. Taigi: ar rašytojams būtina skaityti? Jeigu būtina (nebūtina), tai kodėl? Galbūt skaitymas yra pernelyg imlus laiko atžvilgiu, gal kur kas prasmingiau per tas valandas paastrinti plunksną? Jeigu šiuo atveju skaitymų skirtas ne pusvalandis su knyga prieš užmiegant, o yra ilgas ir dažnai varginantis procesas, kuris tęsiasi daugelį metų pažindinantis su įvairiapiais pasaulinės literatūros kontekstais, jis visiškai neprilygsta prasibraškymui, veikiau tai rimtas darbas.

Manau, beprasmiška dauginti citatas, kur rašytojai choru aukština skaitantį žmogų, bet be klasikų vardų šiame skyriuje neišsiversiu*. Ne tai esmė. Ar vadinamojo eilinio skaitytojo santykiai su tekstais formuojasi kitaip nei rašytojų, o jeigu taip, kokie yra arba galėtų būti skirtumai? Ar rašančiam žmogui būtina skaityti kitų tekstus? Ką rašytojui suteikia skaitymas? Ar jis ką nors praranda neskaitydamas? Gal net priešingai – rašytojas, skaitydamas meistriskus genijų kūrinius, gali įsivaryti nevisavertiškumo kompleksą, suvokęs, jog niekada nieko lygiavertčio neparašys? Pagaliau – gal protingiausia neskaityti, kad nebūtum paveiktas, netaptum pigiu imitatoriumi?

Paulo Austerio romane „Mėnulio rūmai“ (*Moon Palace*, 1989) yra toks epizodas. Jaunuolis paveldi didoką savo gimnaziško biblioteką, kurioje sukaupta įvairių žanrų ir sričių knygų. Jos sudėtos chaotiškai, be jokios sistemos – tokia seka, kaip kitados jas skaitė savininkas. Jaunuolis irgi pradėjo skaityti chaotiškai, tarsi savyje projektuodamas gimnaziško būvį. Kai tik kokią knygą krūvelę perskaitydavo, jis, skurdo verčiamas, tempdavo perskaitytas knygas pas bukinistą ir parduodavo, už gautus pinigus pragyvendavo kurį laiką, o jį, žinoma, skirdavo paveldėtų knygų skaitymui, o perskaitytas vėl parduodavo ir t. t. Kai visos knygos buvo perskaitytos ir parduotos, jis badavo ir merdėjo (jaunuolis nemiršta, bet šio skyriaus kontekstui tai nesvarbu). Knyga savaip identifikuojama su būtimi: kai tik pritrūkdavo, ką skaityti, mirtis iškart pasibeldavo į duris. Austeris šią mintį stipriai hiperbolizuoja. Ray’us Bradbury teigia, kad neperskaitytos knygos gali keršyti, bet vargu ar žmogus iškart mirtų, jei iš jo atimtų knygas. Taip pat abejoju, ar atsiras knyga, kurios neperskaitytą žmogus prarastų kažką labai vertingą, be jos savyje pajustų tuštumą, kurią būtina užpildyti, arba ką panašaus. Man tokios situacijos net nereikia įsivaizduoti – iškart prisimenu savo senelę, gimusią XX amžiaus pradžioje. Ji pavartydavo tik namų ūkio knygas (ir tik retkarčiais, nes jos ūkininkavimo patirtis buvo didelė ir veiklos nereikėjo pildyti knygų gudrybėmis) arba užmesdavo akį į žurnalus ir laikraščius; neskaitymas jai, labai nuoširdžiai, protingai ir bendraujančiai senelei, netrukde gyventi pasiturinčiai. Kad ir kokia įspūdinga būtų Paulo Austerio metafora, knygų skaitymas nesąlygoja sąmonės. Skaitymas gali daryti įtaką, bet juodos eilutės baltame lape nėra pasaulio supratimo, matymo, interpretacijos ir suvokimo pagrindas. Danielis Pennacas rašė apie skaitymo paradoksą: knyga atitolina mus nuo realybės, kad vėliau mes ją prisotintume prasmės. Šią mintį visi profesionalieji skaitytojai galėtų drąsiai įrašyti savo vėliavoje, tačiau jeigu mes ją priimame kaip neginčijamą tiesą, iš pasaulio istorijos tekstų tektų išbraukti analfabetes ir paprasčiausius knygų neskaitytojus, kurių, ko gero, būtų didžiama. Ar jie gyveno ir tebe gyvena be jokios prasmės beprasmiamame pasaulyje? Tai eilinis retorinis klausimas, kuris neturi ir neturės atsakymo, nes, bandydami plėtoti šį klausimą, mes tikriausiai pradėsime jį taršyti lingvistiskai ir semiotiškai, kovoti su

prasmės ir beprasmybės sąvokomis, stengsimės įterpti mintį apie knygų skaitymą.

Vis dėlto: kodėl literatūra ir skaitymas / rašymas bemaž keturis tūkstančius metų tokie svarbūs žmogaus būčiai ir sąmonei, jeigu literatūros pradmenų ieškome Gilgamešo epo kūrimo laikotarpyje (epas parašytas ant molio plokštelių VII a. pr. Kr., bet manoma, kad jis buvo kuriamas tūkstantį metų iki tol)? Galima paklausti tiesiog primityviai: kodėl žmogus skaito? Atsakymai bus labai skirtingi – ir įvairūs, ir primityvūs, kaip visos tiesos ir kvailystės. Kad gautume informacijos ir šviestumės. Kad maloniai praleistume laiką ir prasibraškytume. (Alessandro Baricco ironiškai sutapatina skaitymą su gastronominiu džiaugsmu: „Knyga panaši į šaldytuvą – atidariai jį ir džiaugiesi, kad jis pilnas. Ir atinkamai vartoji knygos turinį – naktį, su pižama, visiškoje vienatvėje.“) Kad bet kokia prasme užpildytume valandas, praleidžiamas traukinyje arba lėktuve, keliaudami iš vieno taško į kitą. Kad identifikuotumės su vadinamuoju „pagrindiniu herojumi“ (kalbant apie literatūrą, be šio apibrėžimo sunku išsiversti) ir kartu su juo išgyventume emocijas, prie kurių kelio dėl kažkokių priežasčių neranda kitoks skaitytojas. Kad sužinotume, ką gero ar blogo (ne)pasisekė autoriui N. vėl parašyti. Kad pasijustumė pranašesni už tą patį visų aukštai vertinamą autorių N., kuris iš tikrųjų rašo paistalus. Kad sužinotume, „kuo viskas baigėsi“ (ar Janytis ves Aniniją? Pėteris išgyvens ar jį vis dėlto nužudys?). Kad pasislėptume nuo rūsčių realybės čiuptuvų. Arba, tiesiog priešingai, prisimintume ką tik perskaitytą Danielio Pennaco mintį – prasmės prisotinti realybę, kuri antraip dėl savo bejėgystės pasirodus pati sau gerklę perkąsti. Šičia tinka ir socialinė identifikacija pagal principą „pasakyk man, ką skaitai, ir aš žinosiu, kas tu esi, ar apskritai verta su tavimi kalbėti“. Šio identifikacijos žaidimo nereikėtų nuvertinti dar ir todėl, kad apie žmogų galima spręsti pagal jo knygų lentynos turinį. Jei intelektualų kompanijoje protingai prašneksi, pavyzdžiui, apie Kafką arba – dar geriau – apie Bukowskį, tau įpils degtinės nepratarę nė žodžio, o pradėdamas tą patį pokalbį su tikrais proletarais tuojau būsi pasiūstas velniop. Ir t. t. Visos ką tik išvardytos skaitymo priežastys turi teisę gyvuoti, nėra taip, kad kažkas pašalintų vienas arba kitos būtų bent pranašesnės, šiaip ar taip, dar niekas nesugeba paaikškinti skaitymo fenomeno. Žmogus ryte gali skaityti, pavyzdžiui, Schrödingerio lygčių interpretacijas, o vakare pasinerti į trivialių detektyvą. Taigi jis skaito nuo ryto iki vakaro arba, jeigu tai detektyvas, – iki vidurnakčio. Šios dvi skaitymo patirtys neturi jokio ryšio, bet jos apibrėžiamos tuo pačiu žodžiu. Klausimas apie skaitymą ir knygos prasmę savaime tampa beprasmis.

Grijtant prie temos, kodėl rašytojas skaito ir ar jam apskritai būtina skaityti, idant prisilaikyti eilinę surambėjusią iliuziją. Būtent apie tai, kad literatūrą kuria reali rašytojo patirtis pasaulyje, kuriame jis pasmerktas gyventi kartu su vaizduote, įkvėpimu ir panašiomis nesuvokiamomis būsenomis. Tačiau bet kuris rašytojas gyvena ne tik realiaime, bet ir literatūros pasaulyje, tarsi perskaitytų knygų „įtakos sferoje“. Nė vienas tekstas negimsta savaime, ir žmogus, kuris per gyvenimą neperskaitė nė vienos knygos, vargu ar galės persikvalifikuoti į rašytoją be knygų pagalbos. Skaitant bet kurį tekstą, dažnai rankos atstumu surandamas kažkoks antrininkas arba patėvis iš praecities, kuris turėjo įtakos ir formavo tą tekstą. Cervantesas, perskaitęs savo meto bulvarinį skaitalą – riterių romanus, – parašė „Don Kichotą“, kurį primta vadinti kertiniu Europos literatūros akmeniu. Margeris Zarinis, perskaitęs ne tik Goethės „Faustą“, bet ir Christopherio Marlowe „Tragiškąją daktaro Fausto istoriją“, parašė savo „Netikrą Faustą“, ką jau kalbėti apie tai, kad tiek Goethė, tiek Marlowe puikiai žinojo kitų daugelio šimtmečių anonimų arba mūsų laikais užmirštų autorių tekstuose daug kartų perpasakotą Fausto legendą. G. B. ankstyvoje jaunystėje sujaudino Johno Fowleso romanus „Kolekcionierius“; po daugelio metų vieną šio siužeto variaciją sužaidžiau romane „Ugniniai veršiai auksaragai“, o kitą – romane „Žodžiams nebuvo vietos“. Tačiau nė vienas recenzentas nepastebėjo šio ryšio, o tai patvirtina, kad man pasisekė sėkmingai nutolti nuo „pagrindinio teksto“. Taip pat žinau, kad ryšys yra, be „Kolekcionieriaus“ mano romanai tikriausiai būtų buvę gerokai kitokie. Tai fundamentalus literatūros dėsni: tekstas kuria tekstą. Tekstas prašosi būti tęsiamas. Ši savybė absoliučiai būdinga grafomaniškiems kūriniams. Apie labai blogą knygą bent galima parašyti puikią recenziją, ką dažnai darau. Vadinasi, net prastos knygos geba generuoti kitus tekstus. Bet kuris tekstas šaknijasi kituose tekstuose, nesvarbu, ar autorius tai suvokia ar ne. Literatūra pati pasako, ką reikia daryti su instrumentu – kalba, ir čia iš tiesų sunku pasakyti, kieno vaidmuo yra svarbesnis: autoriaus gyvenimiškoji patirtis ar jo skaitytojo patyrimas. (Šią temą detaliau esu panagrinėjęs knygos „Nevalgyk šio obuolio. Tai mano kūrinyse“ skyriuje „Faustas skaito virėjų knygą“, kur sekiau daugelio sužetų vingius istorijos tėkmėje, todėl čia neužtruksiu.) Pritariu André Malraux, tvirtinusiui, kad

diletantai mokosi iš gamtos, o rašytojai – iš kitų rašytojų. Žinoma, ir Bukowskiui, kuriam negalima prikerpti intelektualinės Malraux ambicijos: „Geriausios būdas išmokyti rašyti – skaityti gerus rašytojus.“ Pridursiu, patarimas universalus ir tinkantis kitoms kūrybinės veiklos sferoms. Quentinas Tarantino: „Kai manęs paklausia, ar aš lankiau kino mokyklą, atsakau – ne, bet aš ėjau į kiną.“

Blogiausiu atveju, žmogui tapus rašytoju, miršta skaitytojas. Tiksliau tariant, rašytojūje miršta vadinamasis „eilinis skaitytojas“, skaitantis tik savo džiaugsmui, maloniai leisdamas laiką. Nebeatmeniu, kada paskutinį kartą būčiau skaitęs „tik“. Skaitymas nuolat tikslinis: reikia parašyti recenziją, pratarmę arba pabaigos žodį, suredaguoti tekstą, leidėjas įdavė šviežią rankraštį, norėdamas sužinoti, ar verta jį leisti, o jeigu tikslas neapibrėžtas, nebūtina sužinoti, ką vienas ar kitas autorius parašė gerai ar blogai, kad eilinę knygą padėčiau į paties sukurtą lentynėlių sistemą arba bent savyje sugalvočiau tiksliai suformuluotą sprendimą vienai ar kitai knygai – gal kada nors pravėrs. Knygos prasibraškymo ir pramoginė funkcija redukuojasi iki nulio, bet skaitymas tampa privaloma sudėtine profesionalaus kretinizmo daliimi. Prieš daugelį metų ėmiau interviu iš Imanto Zieduonio. Sėdėjome jo Rygos bute, prikrautame knygų, ir logiška, kad vienas mano klausimas buvo apie Zieduonį kaip skaitytoją, jo santykį su naujausia latvių literatūra (tuomet literatūrinis procesas kunkuliavo, pokalbis vyko, regis, paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio antroje pusėje). Po prailgusios pauzės Zieduonis šiek tiek sutrikęs atsakė, kad pastaraisiais metais labai mažai skaitęs. Nebent istorikų tyrinėjimus, memuarus, gal dar mokslo populiarinimo knygas – tai ir viskas, o grožinės literatūros beveik nebeskaitęs, todėl apie to momento procesus literatūroje negalįs spręsti. Kaip?! Toks nepaprastai daug žinantis ir įvairiapusis Zieduonis, o jo nebedomina procesai literatūroje, kurią taip stipriai inspiravo jo poezija ir eseistika? Praėjo keleri metai, ir galimas atsakymas paaikškėjo man pačiam. Aistringam ir bemaž profesionaliam skaitytojui, kuris tiesiog ryte ryja knygas, per laiką susiformuoja tarsi asmeninis kontekstas. Tiksliau sakant, tai susiformuoja kiekviena skaitytojūje, tačiau profesionalus rašytojo kretinizmas kviečia prisimerkus racionaliai ir analitiškai apžvelgti šią milžinišką literatūros teritoriją. Žinoma, skaitant knygą, domina ne tik labai tradicinis klausimas: „Ar Janytis ves Aniniją?“, o slėpiningi dėsningumai, kurie veikia arba galėtų veikti šioje literatūros teritorijoje. Galbūt dažnas savo asmeninę lentynėlių sistemą bando paversti verbaline konstrukcija, pavadindamas ją koncepcija, ir nudžiuginti kitus skaitytojus literatūros teorijos knyga. Kitam profesionaliam skaitytojui analitinis mąstymas gali būti svetimas, jo sąmonėje knygos tarpusavyje kontaktuoja, svingingai, be racionalaus proto pagalbos. Paprasčiausiai – perskaityta tiek, kol žmogus pradeda nutuokti kažkokius slaptus literatūros dėsningumus. Būtent todėl – aš, žinoma, eilinį kartą banalizuoju – profesionalų skaitytoją domina ne klausimas „Kaip visa tai baigsis?“, o „Kaip tai padaryta?“. Dar kartą pabrėšiu: kalba ne tiek apie literatūros teoriją, kiek apie intuityvų suvokimą, kuris, jeigu yra pageidavimų ir drąsos, gali patapti ir conceptualiu žvilgsniu. Logiška seka: yra šimtai knygų, ir apdovanotų, ir plunksnos brolių bei sesių išaukštintų, iš kurių esu perskaitęs gal keliolika puslapių ir drąsiai padėjęs į lentyną būsimiems laikams su mintimi „gal kada nors“ – jeigu suvoksiu, kuo šios knygos nusipelnė, kad būtų perskaitytos iki pabaigos. Puikiai suprantu, kad minėtos knygos tikriausiai nėra blogesnės už tas, kuriomis kažkada žavėjaisi, tačiau mano asmeninis kontaktas jau po keliolikos puslapių suformuluodavo klausimą: „Kaip tai padaryta?“ Profesionalus kretinizmas nugalėjo smalsų, naivaus entuziazmo kupiną skaitytoją, liko tik truputį pagyvenęs ir suirzęs rašytojas, kuriam kolegų mitrumas sukelia nuobodų žiovulį. Gana retai, bet būna ir išimčių. Knygos, apie kurias aš nesuprantu, „kaip autorius ją sukūrė“.

Kartą internete pastebėjau sąmojingą apsakymėlį, kuris leidžia suvokti skaitymo prasmę. Autorius nežinomas: „Vienos mergaitės ritualas buvo savitas – ji neskaitydavo paskutinio jai patikusios knygos puslapio. Mergaitė tai argumentavo taip: jeigu ji kada nors panorės nusizudyti ir jau stovėdama ant palangės susimąstys, kad ji niekada nebesužinos, kaip baigėsi įdomiausi pasakojimai, ir tai ją sulaukys.“

Iš: Guntis Berelis. *...rakstīt... Rīga: Orbīta, 2022 Vertė Arvydas Valionis*

* Šiuo atveju patariu būtinai perskaityti prancūzo Danielio Pennaco knygą „Kaip romanas“ (*Comme un roman*, 1992). Ko gero, geriausią kada parašytą knygą apie skaitymo fenomeną. Autorius turi teisę samprotauti šia tema – jis ilgametis literatūros mokytojas, daugelio ironiškų detektyvų autorius. Savaip patrauklus požiūris į skaitymo istoriją [argentiniečių kilmės kanadiečio] Alberto Manguelio esė rinkinyje „Skaitymo istorija“ (*A History of Reading*, 1996). [...]

Iš kino teatro liko tik kinas?

Šiandien žingsnis perslenksti iš miesto gatvės jau neveda į kino teatrą. Tačiau į kiną tikrai atveda *popkornų* kvapas, jaučiamas dideliame prekybos centre. Nors jau senokai televizorių, kompiuterių ir telefonų ekranus okupavo srautinių transliacijų platformos, kino teatrai kol kas nebankrutuoja. Apie tai byloja ir vakarais bei savaitgaliais prie kasų tinklinuose kino teatruose nusidriekiančios eilės. Vieni perka milžiniškas spragėsių dėžes ir gaiviųjų gėrimų stiklines, vos nepamiršdami pridurti biuletų į filmą. Kiti, mindydami ant žemės iš dėžių iškritusius spragėsius, stengiasi įsigyti tik biulečius. Automobilį pasistatęs daugiaaukštėje aikštelėje arba pakeliui iš drabužių ir maisto parduotuvių „dar ir į kiną“ užbėgęs žmogus dažnai net nepajaukia, kur patekęs.

Tokia aplinka pasitinka šiuolaikinio kino teatro lankytojus, atsidūrusius beveik niekuo neišsiskiriančioje daugiafunkcio pastato zonoje. Ši pasimetusi erdvė yra kino teatras, tačiau vargu ar vis dar gali būti vadinamas *teatru*.

Kino teatro dvasia

Utilitari multiplekso (daug žiūrovų salių turinčio kino teatro) architektūra dažnai apsiriboja vartotojui sąlygiškai patogią fizine erdve, kurią galima atskirti tik iš pardavimo kasų ir stereotipiško interjero. Čia dingsta architektūrinis *teatras*, gebantis dinamiškai įtraukti, emociškai paveikti ir sužadinti ypatingą aurą. Auros samprata architektūroje gali būti interpretuojama pabrėžiant autentiškus istorinius ir patirtinius pastatų ir erdvių aspektus, kurie sąveikaudami sukuria unikalią objekto būtį. Todėl pastatas tampa savita dvasią turinčiu erdvės meno objektu, komunikuojančiu su žmogumi per unikalią patirtį.

Kiekvienas architektūros kūrinys suteikia patyrimo galimybę, tačiau tai nereiškia, kad šios patirtys bus lygiavertės. Palyginus atskira, savo vietą mieste turintį kino teatrą ir prekybos centrą tarp daugelio kitų funkcijų išsibarsčiusias kino sales, galima pastebėti, kad pirmuoju atveju į patirtį yra įtraukiamas pats atskiro objekto statusas ir eksterjero išraiška – ko antroji patirtis stokoja. Čia išryškėja skirtis tarp kino *teatro*, įmaišyto prekybos centro teikiamų paslaugų kokteilyje, ir vien kinui skirtu pastato siūlomų patirčių.

Pavyzdžiui, urbanistinėje aplinkoje lokalizuotas kultūrinis pastatas turi galią kaupti ir perteikti kolektyvinę, istorinę ir emociją patirtį. Taip kino teatras ne tik atlieka tiesioginę kino rodymo platformos paskirtį, bet ir tampa visuomeninei reikšmingu architektūriniu orientyru. Mieste esantis kino pastatas turi ryšį su istoriniu, socialiniu ir kultūriniu kontekstu, egzistuoja išskirtiniame *genius loci* lauke. Paprastai tariant, *vietos dvasia* įkūnija unikalią tam tikros vietovės atmosferą, kurioje architektūrinis objektas geba komunikuoti su aplinka ir žmogumi. Tokia savita dvasia prarandama, kai išnyksta pats objektas – nebelieka *teatro*, lieka tik *kinas* daugiafunkcijoje prekybos centro erdvėje. Standartizuotas, funkcionalus, greičiau ir patogiau prekėms ir pramogoms suvartoti skirtas suplanavimas iškeliamas aukščiau už architektūrinę vertę. Tai sukuria pagreitį kultūros suprekinimo procesui, dėl kurio tarp daugybės vartotojiškumo aspektų pasimeta ir pati kino meninė reikšmė.

Kita vertus, vienas iš pozityvių kino integracijos aspektų yra tai, kad jis tapo labiau prieinamas. Tačiau šis prieinamumas labiau susijęs su gausesne filmų ir įvairių papildomų paslaugų pasiūla bei patogesniu erdvės pasiekimu. Juk „viskas viename“ centrai siūlo žmogui ten pat nusipirkti kelnės, batus, suvalgyti mėsainį, išgerti kavos ir su pilnais

pirkinių maišais dar užbėgti į kiną pažiūrėti kokio nors filmo. Tarp meno ir pramogos svyruojančio kino reiškinio mediatoriumi neišvengiamai tampa kino teatras, nuo kurio priklauso, į kurią pusę škart švytuoklė švystelės. Multiplekso ir atskiro teatro funkcija iš esmės yra tokia pati – pristatyti žiūrovui vizualų turinį, tad kyla klausimas: kokią reikšmingą vaidmenį čia atlieka architektūra, kurianti skirtingas erdvinės patirtis?

Poetinė architektūros galia

Glaudų kino ir architektūros ryšį galima aptikti ne tik filmuose, bet ir kitapus ekranų, simbolių kalba iliustruojant kino teatro suvokimą ir erdvės patyrimą. Fenomenologinis požiūris padeda poetiškai sujungti vizualius, architektūroje atsispindinčius kino teatro ženklus ir jų poveikį subjekto patirčiai, emocijoms ir vaizduotei. Per daugiau nei šimtą metų kino pastatą kaip *teatrą* suformavę, savo kontūrus atskleidę subtilioje erdvės, vaizdinių reikšmių ir patirties sampnyoje, kino architektūros skiriamieji elementai šiaudien laviruoja ant nykimo ribos.

Įžengęs į kino teatrą žmogus patenka į simbolinę erdvę. Miesto aplinkoje gyvuojantis atskiras kino teatras sukuria tarsi mažą atsiribojimą – paslapčių, svajų ir fantazijų erdvę. Priešingai nei integruotas teatras, neturintis konkrečių ribų. Šis egzistuoja savotiškoje erdvinėje nežinioje, kažkur šalia drabužių parduotuvės ir kavinės, laisvai pereinamame daugiafunkciame lauke, iš kurio patenkama į kino zoną su padrikomis ribomis, dažniausiai aiškiais tik projekto autoriams. Vizualus neapibrėžtumas trukdo patekti į simboliinę erdvę – trūksta įėjimo į vidų, reiškinio transcendencija į vaizduotės patirčių sritį, varomą noro atskleisti paslaptį, *praverti duris*. Durys simbolizuoja patekimą, pradžią, peržengiamą slenkstį, už kurio – erdvė, įkūnijanti magišką ekranų vizijų pasaulį. Ne mažiau svarbus ir durų uždarymas, išėjimas pro jas, suteikiantis estetinę patirties baigtinumą.

Įėjimo svarba akcentuojama ir istorinėje kino teatrų architektūroje. Daugeliui modernistinių kino teatrų Lietuvoje yra būdingas pastato įėjimo vietos pabrėžimas ir išskyrimas įvairiais elementais. Pavyzdžiui, įėjimo angos forma, įreminimu apvadais ar spalva, reprezentatyviomis durimis, link kurių veda laiptai. Durys suteikia galimybę pro jas praeiti ir patekti į erdvę, kurioje veiksmai vyksta pagal aiškia pagrindinę idėją – patirti kino meną. Link šio tikslo mieste kelią nurodydavo dar vienas išorinis, apie kiną bylojantis ženklas – neoninės iškabos, šviečiantys pavadinimai, dabar matomi nebent bendroje prekybos centrų fasaduose esančių logotipų mišrainėje.

Taigi, kino pastatas, turintis savo vietą ir adresą mieste, o ne prekybos centre, reprezentuoja kryptingą kino patirties laukimą, intencionalų ėjimą būtent į kino teatrą, o ne antraeilį *užbėgimą* pakeliui, siekiant greitai suvartoti dar vieną niekuo nelygią pramogą. Aplinkos atskirtumo ir apibrėžtumo trūkumas daugiafunkciuose pastatuose esančiuose kino teatruose neleidžia sąmonei nei visiškai patekti į kino erdvę, nei iš jos išeiti. Todėl formuoja išblaškytą erdvės patirtį, kuri suvokiama tik žengiant į tamsią ir uždarą kino salę. Tačiau vietoj menkiausio susikaupimo kino patirčiai žiūrovą patinka blaškantis reklamų triukšmas.

Įtraukiančiose erdvės patirtyse išryškėja architektūros ir kino sintezės emocijinis ir simbolinis ryšys. Kino patyrimo tarpininkas yra teatras, kuriame pozityvią atmosferą sukuria jaukios, svetingai priimančios erdvės. To padaryti negali išsibarsčiusios, daug paskirčių turinčios zonos, nesuteikiančios žmogui prieglobsčio ir artumo jausmo. Prekybos centre esantis kinas suredukuotas iki funkcijos, erdvė neapibrėžta, dažniausiai neapribota nuo pašalinio šurmilio ir įvairių išorinių stimulų. Menamame vestibulyje prieš akis išdygsta masyvus ekranas, kuriame dideliu garsu rodomi filmų anonai. Žmogaus santykis su erdve užgožiamas psichozės bū-

seną primenančių vizualinių ir garsinių stimuliacijų kratinyje. Tokie erdvės lengva pamesti kino prasmę, čia nėra intymių erdvių kontempliacijai prieš filmą ar jam pasibaigus.

Kita vertus, žmonių pripildyta kultūrinė erdvė turėtų patirti transcendenciją anapus architektūrinių formų. Kino teatre žmonės susirenka ne tik individualiai stebėti filmų, bet ir kolektyviai priimti jų sukuriamas emocijas. Paradoksalu, tačiau multiplekse, kuriame kino salių ir žmonių skaičius yra didesnis nei atskirame kino teatre, juntamas tik išblėsęs bendruomeniško jausmas. Pastarąjį atskleidžia nebent į n-tąjį kokios nors populiaros franšizės tęsinį susirinkusių žiūrovų reakcijos, ekrane

pamačius pažįstamą herojų ar supratus intertekstualią klišę. Integruotos kino salės skatina žiūrovą kuo greičiau patekti, atlikti numatytą funkciją ir pasišalinti. Greičiausiai panašus scenarijus struktūriškai primena kino teatro tualetus.

Mirgantys praėjusieji ekranų šešėliai

Architektūra savo elementų, simbolių ir erdvės kalba geba nebyliai įtraukti į potyrį ir nukreipti esmingos patirties linkme. Kino pastate vykstantis *teatras* gali ne tik papildyti tiesioginę kino patirtį, bet ir egzistuoti kaip savarankiška jos dalis. Spektaklis prasideda dar statinio išorėje, jo architektūriniam veide, kuris kviečia užėiti į vidų. Kokie teatrai žmones iki integruotų multipleksų eros iš gatvės vis dėlto vedė į svajonę?

Holivudo žibėjimo pradžioje pati architektūra atliko reklaminį vaidmenį, ištaigingomis, orientalistinėmis, eklektiškais kino rūmų formomis skatindama žmones ją naudotis. Priešingai nei dabartinis anoniminis beveidis multipleksas, atliekantis tik kino funkciją, kartu nuslopindamas architektūros galią išlaisvinti žmones iš kasdienybės, perkeliant į iliuzinį vaizduotės pasaulį.

Tikraisiais globaliais simboliais pačius kino teatrus pavertė *art deco* stilistika, žymėjusi kino aukso amžių. XX a. pradžioje suklestėjęs stilius suformavo atpažįstamą, reprezentatyvią kino teatro išraišką. Fasaduose ir interjere atsiskleidė modernūs, elegantiški įmantrių geometrinių formų, įvairių spalvų, medžiagų ir jų tekstūrų deriniai, reprezentavę žadama kino patirtį. Lietuvoje, neatsilikant nuo pasaulinių tendencijų, kino teatrų *art deco* stilistikos bruožai ir elementai atsispindėjo Kauno Laisvės alėjoje ir Žaliakalnyje esančiuose kinematografuose (neišlikusiame „Metropolitain“, „Romuvoje“, „Pasakoje“). Išvirtinūs nuosaukesnės modernistinėms formoms, kino teatro erdvė vis dėlto išlaikė savotišką pabėgimo iš rutinos vaidmenį.

Nors sovietmečio kino patirtį apkartinio propaganda, tai nesutrukdė kino teatrams tapti sausakimšais traukos centrais ir urbanistiniais orientyrais, žmonių sąmoneje turinčiais tam tikrą emociją, socialinę ir kultūrinę vertę. Tipinio plano taikymą ir autorinės architektūros trūkumą atsverdavo apgalvotai parinktos pastatų vietos gatvių, mikrorajonų atžvilgiu bei visuomeninės erdvės kūrimas.

Skirtingų istorinių laikotarpių teatruose pirma su žiūrovais komunikavo pastato išorė, žadanti efektingą interjerą, o architektūros ir kino patyrimas tiesiogiai susijungdavo jau funkciniame lygmenyje – kino salėje, patogiai įsitaisius kėdėje ir stebint filmą.

Žvelgiant į dabartinę situaciją, istoriniai kino teatrai architektūriniam lauke neturėtų suponuoti nostalgijos atgavimui būtinės ar priverstinio kino funkcijų atnaujinimo. Tačiau tai nepanaikina jų istorinės ir meninės vertės bei išsaugojimo reikiamybės. Deja, kai kurie kino pastatai nesulaukia tinkamos priežiūros arba yra paverčiami komerciniais prekybos ar paslaugų objektais, pamirštant jų kultūrinę paskirtį ir reikšmę. Džiugu, kad Lietuvoje atsiranda pavienių kino teatrų atnaujinimo projektų (neseniai Kaune vėl sušvito prikelti žadamos „Dainos“ fasadas), tačiau kaip naujai projektuojamas statinio tipas atskiras kino teatras išlieka nepopuliarus. Vis dėlto Lietuvoje egzistuoja ir alternatyvios kino rodymo erdvės, išlaikančios glaudesnį kino ir architektūros patirčių santykį nei multipleksas. Nepaisant to, šiandien dauguma kino žiūrėjimo praktikų vis dar prasideda nuo intuityvios minties „eiti į kiną“ ir pasibaigia ties prekybos centrą esančia sale, taip iš kino patirties eliminuojant architektūrinį *teatrą*.

– MILDIA MINIAUSKAITĖ –

Autorės nuotraukos

JULIJA ŠILYTĖ

Tavo gimtadieniui mokiausi eilėraščių

Važiuojant sekdamo mėnulis
Čia Smetonos laikais nuo jūrų uosto tiesė geležinkelį
Suskubo statyti suskirstę žemę į tris dalis
Gyventojai suskaičiuoti
Žemės naudos dviem kaimynėms įvertintos
Remiasi dugnas

Žinosiu visas gėlių rūšis
Jas be pauzės ar užklausiamo tono pridėsiu į sakinius
Krokų, tulpių, sprigių, bobramunių
Varpelių, bajorių, tagečių
Trijų ketvirčių žydėjimo ritmas
Padės rašyti gyvenimo choreografiją
Sušoksiu sapne

Bandė atsiimti šeimos žemes
Bet mes nebuvom ūkininkai
Buvom medžiotojai su tvora
Kalifornijos sliškai pareiškimą suskaidė

Nugaros nervus prilaukė geležinės vielos
Jas traukdavo visų negimusių ir nepasirūpintų
Magnetas žemėje
Nugara nebeatsilenkė į aukštyn žiūrincio šuns pozą
O NATO naikintuvai ir SAS'o lėktuvai
Raižė ketvirtadienius

Nubroz dintam keliui trūko feritino

Nuo šešių iki šešiasdešimties
Prie sekmadienių pietų stalo
Klausiausi istorijų apie velenus ir miestų planus
Geras žmogus mieste prasitarė apie suokalbį
Jau buvau išmokusi sekmadienio diakritinius ženklus
Sukelti į žemėlapių
Todėl ir vėl susitikom Vytenio gatvėj
Kur kažkelintą kartą pabėgo mintis
Tik dabar supratau, kodėl neatsistojai ir neišėjai
O aš vis dar tai darau už tave

Žinojau, kad parašysiu tau laišką

Apsigyveno mano stubure
Ir iš visos meilės leidau
Nešti atsargas į kitus namus

Kartais tavo kartumas
Atrodė kaip liūto karčiai
Sekmadienį įgarsinti Valinskienės
Ląstelės dauginosi?

Jaučiau tavo švelnias rankas, mezgančias gipiūrus
Ir kaip sugrįždavai
Į savo žodžių galią, šalia jos

Nuotraukoj ryškėjo buožių šeima
Lėkštėje aušo jos receptai
Besitęsianti susisaistymo gėda
Buvo pažymėta kolektyvinės baudžios
Ir jo bausmės profilio, ištapetuoto Šuns žvaigždynė

Nuskindavau našlaites, kad galėčiau jas pasodinti

Išsivertei ir išvirtai
Testamentu gavai kitą gimdą berželių proskynoje
Ir nuzulintus savisaugos instinktus
Visgi nepamiršdavai apmūturuoti

Jeigu smegenų kalba yra elgesys
Tai tavo kalbos viena koja
Stovėjo ant gorteksinės striukės
Kita – ant dukart per metus vakarienei valgomų ledų
Trečia – nepermatomo rūpesčio
Žinojau, kad tarpkrūtinis trukdydavo kvėpuoti ir tau
Todėl aplaistydavom jį obuolių tyre ir mėsos sultimis
Ir skanaus

Panašu į plaučių kirmėlės atradimo istoriją

Kai praeidavom tiltelį
Miške pasirodydavo briedis, o
Spanielio akyse atsispindėdavo žvirblis

Pirma pastebėjau, kad mėgdavai
Plastikines gėles ir lazdyno riešutus
Ir tik daug vėliau supratau, kad
Visa tai sujungia pilkas kubas be stogo

Padėjai pasitikėti praplikusiais vyrais su kasyte
Bet giliai skrandyje jutau, kad
80-inių mercedesas negali žadėti nieko gero

Tada išmokau, ką reiškia ≥
(lygu buvo kubo stogas)

Neseniai atradau tą rūšio stogą
Atidariusi pamačiau, koku greičiu vingiuoji
Su požeminiiais upeliais
Kaip juodai baltai raudonas šiurpinis gvazdikas
Su melsvais krašteliais

Ramunės Pigagaitės nuotrauka

TADAS ZARONSKIS

Turizmas

klišės eina kiaurai mano kūną
žmonės atviri tiek kad prateki devynis Dantės ratus dar neišaušus
lengva gauti hašo mylėtis įsitrinti į arterio
pūvančią gydančią žaidžą
sunku suturėti tikrovės vadelę
žirgai yra katės ir jų tūkstančiai
tūkstančių dulkės
sunku suvest kur sapnai šita naktis
primena *cheesy* Linklaterio filmus
ir kas po to vanduo
kava leis pratempt vieną dieną
skrydis tolyn žinutės
ar ilgesingos ar vidurio rytų vasaros saulė
išdegino galvą iki plikų sentimentų

per dvi savaites gavau septynis gyvenimus
mėnesio pjautuvas saldžiai perėjo gerkles

kas yra šitas akademinis romantinis poetinis isteriškas turizmas
aš skaitysiu savo tekstus
jūsų sugriautoj mažoj šaly
kurią pisa mafija ir sproginiai
iš mano sugriautos mažos šalies
kurią pisa hipsteriai ir neva pažangi neveltis
parašytus laisvos rinkos kalba
juodo debesio meilės kalba
išsikerojusia Saidos nekropoly
išsikerojusia
kankinių skvere mėlynojoj mečetėj ir Vilniaus rūsiuos
čia irgi kažką sušaudė

tik mūsų kalibras labiau vidinis
istorijos nevykėliai kariai nes jų niekas nebeseka
nes nemoka atlupti peiliu benzino bako skydelio
įmest degančią kruviną skiautę
pūf o ką tik buvo
beveik netaršus baltas merso hečbeko hibridas

būti viduj nuobodu pasikari
būti lauke nesaugu valgai kulka
mėnulio pjautuvas vienodai kabo
po rausvu ar rusvu kaklu
bet kai pjauna
kaip rašė apokalipsėj du dirba tą patį lauką
bet vienas bus paimtas o kitas paliktas
vienas tyčia perdozuoja rūsy kita
susmunka po saulės salvėm
centrinėj aikštėj
apsupta kamaradų
juos apgobdama
mirtina savo tyła
auksiniu akinančiu trenksmu

mes nesam panašūs
kai Mekas sakė aš esu palestinietis
sidabrinis mėnesio pjautuvas
ridinėjosi jo gerklų šachtose
raižė viltingą
universalų skiemenį
kuris visom kalbom tariamas
Če

2023 m. liepa

•

kaip atrodo paskutinė diena
paskutinę dieną paskutinė saulė krenta
ant liepų ir klevo globiančių arkų
skirtingi žalios tonai patylom svyla ir juos dengia
purus elektrinės cigaretės debesis
paskutinę dieną nebėra dėl ko stengtis
dėl to viską darai lygiai taip pat
skrolini susmeigi žvilgsnį pro langą į gegužės vidurį
į patį jos vidų kur vėsi šviesa save susiranda
galvoji kaip būtų kvaila galvoti
skrolini verdi kavą
kol niaukiasi paskutinis vakaras
ir po jo tūkstančiai kitų
visi likę vakarai vienu kartu niaukiasi ir užsimerkia
kaip atrodo paskutinė diena
kažką svajoji užsimerki nepameni

NORMAN MACCAIG

Normanas MacCaigas (1910–1996) – žymus škotų poetas (tiesa, rašęs tik angliškai), 1986 m. pelnęs Karališkąjį aukso medalį už poeziją (*King's Gold Medal for Poetry*), už geriausią metų poezijos knygą teikiamą Tautų Sandraugos poetams. Šie kūriniai – iš trečiojo rinktinių eilėraščių leidimo *The Poems of Norman MacCaig* (2005).

(MacCaigo eilių dar yra vertusi R. Ruseckienė, sk. „Š. A.“, 2023.XII.8.)

Pranešimas genčiai

Jo oda suraižyta lopais, snukis
nudyžtas, pėdos be pirštų!
Jis nesikarsto po medžius! Prieš dėdamas
ką į burną, apsvilina!
Bėkite, broliai, bėkit
nuo šito svečio iš praeities!

Šitaip raportavo beždžionė,
pirmoji išvydusi Darviną.

1977 m. rugpjūtis

Neandertalietis

Jei susitiktume, išsigąsti,
manau, tektų savęs,
išvydus tavyje tai,
ko civilizacija nepajėgė išnaikint
manyje.

Skuosčiau atgal į bibliotekas,
prie peilių ir šakučių,
pas kirpėjus ir muzikantus,
palikęs tave mosuojantį vėzdu,
paikai besidairantį
pėdsakų ateities,
neva tave aplenkusios.

1980 m. rugsėjis

Spąstai

Žmogus, paklaikęs iš susižavėjimo
pilkąja koše savo kaukolėj,
išrado ratą, kuris išvirto
dviračiu ir naikintuvu.

Jis išrado higieną, išvirtusią
įdomiom naujom ligom.

Išrado pomirtinį gyvenimą ir nekantrauja
į jį patekti.

Jis išrado Filosofiją,
kuri išvirto filosofijom:
nykštukpalaikėm.

Jei tik būtų panašesnis į žvaigždes,
kurios sutartinai išsprogsta
ir užgęsta, nesiginčydamos
dėl abortų ir eutanazijos.

– Žiū, nauja mintis
profesoriaus Sedilės smegeninėj.

Jis to nenuokia, bet ta mintis
bumerango formos ir ji žino,
kur skrieja.

1981 m. vasaris

Atmintis

Per pasaulio audras
skrenda paukštis, simbolizuojantis atmintį.
Joks paukštis neskrieja greičiau už šį,
man brangesnį
nei Nojui balandis, – nors ir grįžta jis
kartais su alyvmedžio šakele, o kartais
su dygliuotu bežiedžiu stagaru.

1984 m. rugpjūtis

Palygink

Didysis mąstytojas mirė
po keturiasdešimties metų klaidžiojimo
su žibintuvėliu
tamsiame idėjų miške,
akinančiame suvokimo spindesy,
palikęs keturiolika knygų
pasauliui,
kuriame višta pradingo
šešių akrų peraugusių avižų lauke
ir neklysdama nukrypavo
prie lizdo su penkais kiaušiniiais.

1983 m. sausis

Žmogus, su kuriuo sutariau

Buvo nuovokesnis, nei žavėtis kėde
ir klausti: „Ką ji reiškia?“

Mylėjo viską, kas priimdavo
besaikį penkių jo juslių svetingumą.
Sakydavo „Sveiks, vikšre“ arba
„Lig pasimatymo, Fyno ežere“.

Norėjo išsiaiškint,
kaip šie tapo tokie, kokie yra,
bet niekad neįžeidė jų klausdamas:
„Vikšre, Fyno ežere, ką gi tu reiški?“

Šiuo atžvilgiu panėšėjo į Dievą,
nors buvo bedievis: suprato skirtumą
tarp „ką tai reiškia man?“
ir „ką gi tai reiškia?“

Štai kodėl puse lūpų šypsodamas sakė:
„Dievas, kaip ir aš, be abejo,
yra ateistas.“

1981 m. birželis

Charakteristika

Mano draugai amerikiečiai,
tvirtinantys esą škotų kilmės,
keliavo po Škotiją.
Per dešimt dienų jie aplankė
vienuolika pilių. Šyptelėjau:

kaip amerikietiška.
Labiau jiems patikę
apgriuvusios pilys. Vėl šyptelėjau:
kaip škotiška.

1981 m. rugsėjis

Brusas ir voras: tiesa*

Voras vėl bandė.
Buvo per kvailas, kad pasimokyti iš patirties.
Suposi kaip juodas laikrodis ant sidabrinės grandinėlės
priešais Bruso akis.

Bešvytuodamas, nieko keisto, ėmė
šį hipnotizuoti.
Brusas papurtė normanišką savo galvą ir sumurmėjo:
„Po velnių, bestija, nešdinuos iš čia.“
Ir, būdamas per kvailas pasimokyti iš patirties,
susikovė Banokberno mūšyje. Ir nugalėjo.
Moralas? Patirtis moko,
kad nieko nemoko.

1980 m. rugpjūtis

* Turima omeny garsi legenda apie Škotijos karalių Robertą I Brusą (1274–1329). Nugalėtas anglų ir konkurentų, slapstydamasis vienoje oloje, jis neva stebėjęs vorą, kuris po daugybės nesėkmingų mėginimų vis dėlto įstengęs nusimegti tinklą. Esą iš voro pasimokęs atkaklumo Brusas garsiajame Banokberno mūšyje (1314) sutriuškino anglus ir, susigražinęs Škotijos karaliaus sostą, toliau sėkmingai vienijo škotus bei tvirtino šalies nepriklausomybę.

Mastelio klausimas

Mano rūpesčiai ir širdperšos,
drauge, tau gali pasirodyti niekuo neypatingi,
bet dėl jų esu liliputas
Guliverių pasauly.

Stengiuos nesimaišyti
po milžiniškom jų kojom. Kai kuris nors
suėmęs pakelia į viršų,
įsistvėręs laikausi,
kad nenupūstų
pašėlusiai dvokiu šnopavimu.
Kol tuo metu kažkas kažkur
mėto į viršų ir gaudo,
sveria rankoj pasaulį,
neapsispręsdamas, ar verta jį pasilaikyti.

1981 m. spalio

Apie tave

Kai širdyje, smegenyse, raumenyse
įsišėlsta išsišiepęs
panikos velniūkštis,
kalnų rūkuose
atrاندu pamestąjį kelią.

Rašau apie tave.

Kai nugaluosiantis skausmas
vos vos bepakeliamas,
šalta ranka
padaeda ant liežuvio tablete, ir skausmas
numalšta ir išnyksta.

Rašau apie tave.

Yra ugnies, kurią reikia iškęsti:
nuožmumo liepsną, smilksmą
neslopstančio ilgesio... net
gležna ramumos žvakės liepsnelė
degina.

Iškenčiu tą ugnį. Išveriu.

Rašau apie tave.

1982 m. rugsėjis

Kas diena

Kas ten per ratai, kurių nieks nemato
riedančių pakrantės keliu?

Kieno tas arklys, juos traukiantis, tas balčius,
vėjui apnuoginęs geltonus dantis?

Niekieno nepastebėti suka
į pasvirusių akmenų lauką.

Draugai pasitinka mane. Iškelia iš ratų ir,
sveikinimo šūksniams nuščiuvus, šypsodamies lendame
po žeme.

1981 m. lapkritis

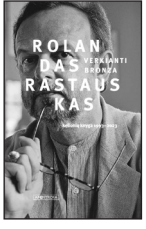
Patriotas

Vienintelė mano šalis –
šešių pėdų gylio,
ir myliu aš ją ar nemyliu,
mirsiu
dėl jos nepriklausomybės.

Be datos

Užrašų knygutę graužianti klajūno siela

Rolandas Rastauskas. *Verkianti bronza: kelionių knyga, 1993–2023*. V.: Apostrofa, 2024. 583 p.

Kadaise, kai skraidydavau į Austriją slydinėti (...žvilgsniu), paklausiau Rolando Rastausko, ką jam atvežti dovanų. Jis atsakė beveik nesusimąstydamas – juoda užrašų knygutė. Jei „Verkiančios bronzos“ autorius būtų lėktuvas, tai jam nukritus juodoji dėžutė, atleiskite, ponai, knygutė atskleistų kai kurių esė atsiradimo detalių ir konkretybių. Aiman,

gal net priežastis. *Atleiskite, ponai; neslėpsime, ponai; aiman* yra atpažįstamieji retro pasakotojo kalbos ženklai.

Nors knyga turi paantraštę „Kelionių knyga“, tačiau kai lyginu pirmas į galvą ateinančias kelionių knygas, jos yra beveik nepanašios į „Bronzą“. Pavyzdžiui, Gabijos Grušaitės „Stasys Šaltoka“, Nariaus Kairio „Toliau nei vandenynas“ ir skylanti į keletą pasakojimų, dirbtinai sujungtų judėjimo erdvėje motyvu, Olgos Tokarczuk „Bėgūnai“. Ką gi, visiems žinoma, kad literatūroje, kaip apskritai mene, klausimas *kaip* nugalai klausimą – *apie ką*.

Autorius galėjo padaryti eseistikos pjūvį ir išleisti rinktinę neišsipildžiusios meilės tema. Tie balkonai, kuriuose jos taip ir nepasirodo, tie atsitiktiniai, bet lemtingi žvilgsniai, tie užsirašyti telefonų numeriai, nepavirtę skambučiais, tos ašaros, kurias nelaimingosios liejo barų tamsoje. Rastauskas galėjo išleisti knygą ir barų tema. Sudaryti tokį „dar po vieną“ rinkinį, kuriame baras tebutų statiška scenografija, o dinamika taptų biografija – tiek pasakotojo, tiek bariukuose dirbančių, geriančių, verkiančių, besijuokiančių, suteneriaujančių figūrantų. Nenustebčiau, jei tokio rinkinio pristatyme mugėje dalyvautų Madsas Mikkelsenas. Į auditoriją atskubant kito renginio žiūrovams jis paliktų sceną peršokdamas atgal savo kėdės atkalte. Nuo baro, kavinės prasidėtų ar pasibaigtų ne tik žmonių, bet ir valstybių likimai: „Pastaroji vienintelė geria kava. Kitos sukrapštė mažam alaus. Kaimynei išpuoselėta šukuosena pasisekė labiau – jos kirpėjas visą tą laiką, kol lijo bombomis, nedarė nieko kita, tik kirpo ir kirpo. Tik čekšėjo ir čekšėjo žirkliėmis. Tą kirpyklos perkusiją kažkas nusinešė su savim į kapus. Kai paskutinis klientas pakilo palikęs ant grindų kauge plaukų, miestas jau skendėjo griuvėsiuose“ („Berlynalijos“). Šiuo metu nuo Roberto Capos 1945 m. fotografijos į Vokietijos karo ir pokario istoriją skaitytojams, kurie mėgsta skaityti greitai, bus sunku suvokti, kaip ir tolimas asociacijas, paradoksalius aforizmus, poetinių žodžių sąskambių kuriamas prasmės, inkliuzus iš pasaulinės ir lietuvių literatūros, tikslus akiplėšiškus epitetus. Nes taip daugelio mėgstamo klišės atpažinimo džiaugsmo nebus. O lėto skaitymo gurmanams būtent tai ir leidžia pajusti levitaciją. Šventę. Sename anekdote apie du *sovietikus* rusus, iš kurių vienas emigravo į užsienį, o kitas gyveno SSRS, užsienietis telefonu klausia vietinio: „Ką veikei vasarą?“ Tas atsako, kad keliavo Lenino keliais – Simbirskas, Kazanė, Leningradas. Ir savo ruožtu to paties klausia užsienietis. Pasirodo, tas irgi keliavęs Lenino keliais – Paryžius, Ciurichas, Berlynas... Nors buvau kai kuriuose pasakotojo aprašomuose miestuose, bet skaitydama „Bronzą“ pasijutau lyg tas, kur keliavo po Kazanę ir Leningradą.

Įsivaizduoju ir „interaktyvią“ kelionių knygą, pavyzdžiui, „RoRos klausimai apie keliones“. Dalis jos puslapių turėtų būti tušti (juos, kaip užrašų knygutę, memuarais užpildytų skaitytojai), o šalis pristatančiuose puslapiuose būtų vien klausimai. Kaip esė „Maskvos epifanijos“: „Ar esate pa-

klusę pirmą kartą sutiktų sugėrovų valiai? Ar esate atsibudę velniai žino kur? Ar verkėte Maskvoje iš laimės? Ar esate išgyvenę ten metų laiką kaitą?“ Manysčiau, kad tikri Rastausko skaitytojai iš išplėstinių savo atsakymų irgi galėtų išleisti po knygą. Juk yra net lietuvių literatūroje romanų, kurių kone kiekvienas sakinytis prasideda iš naujos eilutės. Kodėl negalėtų prasidėti klausimais ir atsakymais?

„Verkiančios bronzos“ paantraštė galėjo būti ir tokia: kelionės, klajonės ir klejonės. Jei remsimės Alfonso Andrieuškėvičiaus kartą pateikta meninio teksto struktūros schema – medžiaga, idėja, stilius, – tai kelionės atitiktų medžiagą, klajonės – idėjas, o klejonės – stilių. Kaip tik ant jo kolonų laikosi Rastausko peronų, stočių, oro uostų stogai, dėl jo kyla levitacijos išpušis. Vienoje esė Kęstutis Navakas rašė: gersiu taip, kad niekas to gėrimo nesugebės adekvačiai aprašyti. Apie RoRos pasakotojo kelionių svaigulį galima pasakyti – keliausiu taip, kad niekas tų kelionių...

Yra RoRa ir yra NaNa (Navakas & Vladimiras Nabokovas). Stiliškai ir net pasaulėjauta jie turi daug panašumų. Atmeskime vienijančią, bet paviršinį kūrinių dėmenį, t. y. keliones. Keletas pavyzdžių: „pilvotas bufetas“, „raukšlėta bala“, „žalios spalvos krėslų pora taip pat išsiskyrė“ (Nabokovas); „laikraščiai išžudyti“, „kompiuteris raukšlėjasi ir gelsta“, „mansardos viduriu nuropajosi šviesi užuolaidai“ (Navakas); „tavęs neįsileidžia sienos, veja šalin laiptai, atsižegnoja balkonai, susiglaudžia kolonos, tau pracinant užsimerkia portretai“ (Rastauskas). Tuos rašytojus galime gretinti vien dėmesiu vienaip ar kitaip personifikuojamiems, ne vien kaip transportas veikiantiems traukiniams: „traukiniai – ilgesingasis plienas“ (Navakas); „[...] gerą nakties dalį girdėjosi miesto geležinkelio traukiniai ir todėl atrodė, kad visas namas lėtai kažkur važiuoja“ (Nabokovas); „[...] skaidrioje pajūrio tuštumoje traukinio vienatvė niekuo nesiskiria nuo žmogaus vienatvės“, „toks tas ir mūsų traukinys – mes stovime vietoje, o kažkas jį tik judina“ (Rastauskas). Traukinio katastrofos Prancūzijoje fotografija iliustruoja knygos priešlapius. Galbūt tai knygų viršelių demiurgo Jokūbo Jacovskio nuopelnas, bet juk autorius aprobavo.

Skaitytojui, keliaujančiam Rastausko tekstu, reikės šifruoti inkliuzus iš pasaulinės ir lietuvių literatūros, kurie netrikdydami sakinio (tai itin svarbu) įsipina į pasakojimą: „Politikų kuopelė ims ne budinti, bet juokinti svieta.“ Na, čia atpažinti lengva. Bet štai kiek kitoks: „[...] kuklios, vos iš nimfečių amžiaus išsiritusios gimnazistės, su vabalo dydžio kuprinėlėmis ant pieniškos gimnazaros. Ir jos, tos dar vakar lolitos, tą daro veik nepastebimai, to greito tikslaus judesio joms galėtų pavydėti ne tik Rytų kovos meistrai, bet ir šnipai, atėję iš šalčio.“ Aliuzija į Johno le Carré romaną „Šnipas, kuris sugrįžo iš šalčio“. Tikro rašytojo ženklą liudija, žinoma, ne citata, bet „pieniška nugara“. Žinomų kūrinių pavadinimai yra perfrazuojami, tai mėgstamas autoriaus sąmojo triukas: „Toks kazusas šią vasarą mane ištikio Paryžiaus Šiaurinėje stotyje, *Gare du Nord* (pritinka šiauriečiui, atėjusiam iš karščio) [...]“ Gali būti, kad sakiniai – „Todėl saugokis kompanijų. Saugokis nepažįstamųjų. Dainuok vienas“ – autoriaus sąmoningai nesiejami su žymiojo Michailo Bulgakovo romano pirmuoju sakiniu „Nekalbėk su nepažįstamais“, tačiau, įsiskaitant į citatomis cementuojamą tekstą, atidesniam skaitytojui vis dėlto klijuojasi tiesiog iš inercijos, magneto principu. Ypatingu humoru pasižymi visiems žinomas „patriotinės“ tapusios literatūros kūrinių metaforos, atsidūrusios tolimuose peizažuose: „Kaip ašara Dievo aky rytmetį priešais išnirs Lido krantas.“ Tarmybės intelektualiniame kontekste kelia panašų efektą: *musėt, gatvelė įgyja du planu, užu kažko*.

Rastauskas sako, kad aforizmai yra sutverti negyvėliams. Beje, tai aforizmas. Tačiau iš „Verkiančios bronzos“ aforizmų taip pat galima sudaryti knygutę, na, bent užrašų: „Prekyba grožiu paprastai nereikalauja dokumento“; „Automobilis – tai klausykla ant ratų“; „Pažinimas – iliuzija, atpažinimas – palaima“; „Plonapadis visada užčiuops daugiau nei storapadis“; „Tai, kas individualu, taps tipiška“; „Kartais tyla prieš audrą yra viskas, ką prisimename iš kataklizmų.“ Sakrališkų ir šnekamosios kalbos ar žemiškų aktualijų samplaikos irgi yra vienas iš Rastausko humoro fejeverkių: „Paksas jūsų namams“, „girdėjote Pamuko žodį“, „tarpukojis-tarpukaris“.

Skaitydama knygą žavėjausi autoriaus visuomenės grupių, asmenų apibendrinimais – „lininiai hipiai“, „soliariumų mulatai“, „savaigalio dipukai“, „vartotojų visuomenės skerdikas vaiko veidu“ (Michelio Houellebecqo charakteristika), „tautinis jogas Vydūnas“. Jei ironiškai apibūdinimai būtų taikomi tik kitiems, autorių būtų galima kaltinti narcisizmu, savimyla ir kitomis ydomis, tačiau saviironijos napalmu jis mėgsta deginti ir patį pasakotoją: „Geriau būti katinu atokaitoje negu kareivių atsargoje, – sukniukia pacifistas manyje.“ Autorius galėjo, rengdamas rinktinę ir daug ką keisdamas, Ukrainos karo akivaizdoje aktualizuoti. Juk visi „komjaunuoliai“ įsisėgė reikiamam solidarumui su tikrais kovotojais ženkleliu reikiamu metu. Bet užsivilkęs chaki bliuzoną netapsi Zelenskiu. O jei kažkam nupjovė ausį, tai jis nepradės tapyti kaip Vincentas. Jokiomis aplinkybėmis nenorėčiau susipykti su „Verkiančios bronzos“ autoriumi vien dėl jo žudančios ironijos. Iš mano juodojo humoro liktų tik išsilydžiusi nuo jo cigaretės (pardon, gal cigarilės...) plastmasinė šiukšlių dėžė. Rastausko humoro ekspromtą galima greitai pajusti su juo bendraujant. Pamenau, kai jį supažindinau su garsiu lietuvių literatūros vertėju į vokiečių kalbą Corneliumi Helliu. RoRa: „Ar čia tas garsusis vertėjas, kuris manęs neverčia į vokiečių kalbą? *What the Hell!*“ Pamenau, kaip kartą Švedijoje pristatant lietuvių autorių eseistikos knygą *Café Tabac* (tokiu pavadinimu tikrai veikusi kavinė dabar uždaryta) anglistas Rastauskas pasakė, kad jam reikia vertėjo, nes pristatyti knygą jis noris lietuvių, t. y. savo kultūros, kalba. Ir tai man netiesiogiai siejasi su „Bronzoje“ randamais *musėt* ir *užu kažko*. Taip pat siejasi su jo atsakymu kadaise duotame interviu, atrodo, „Literatūroje ir mene“. Kodėl jūs neemigravote? Kelionių maniakas atsakė, kad jam tai būtų buvęs ne lygis.

Kas laukia knygos, kurios skaitymo malonumą lemia poetiška, metaforiška, ekspresyvi kalba? Tai yra tokia raiška, kuria šiuolaikiški skaitytojai neklampoja dėl keleto priežasčių. Pirmiausia dėl greitojo laiko tempas reikalauja funkcionalaus dalykiško komunikavimo. Reikia žinojimo ir susižinojimo. Be niuansų, be *aiman* – kaip tik tokį paslaugiai siūlo ekranų piktogramos. Metaforos, netikėti epitetai, kelis planus atverianti ironija apsinkina minties suvokimą.

Padarysiau čia „kandies judesį“. Prieš porą metų įvyko istorijėlė, iliustruojanti faktą, kad žmonės nebesuvokia ironijos, kuri būna glaudžiai susijusi ir su perkeltine reikšme. 2022 m. liepą Seime vyko posėdis dėl Švedijos ir Suomijos narystės NATO dokumentų ratifikavimo klausimo. Vienas Seimo narys to klausimo svarstymą pavadino keistuolių teatru. Kitas Seimo narys patį prelegentą pavadino keistuolių teatru, ragindamas grįžti prie klausimo esmės. Tiek to tuos politikus, bet... Keistuolių teatras pasipiktino šio pavadinimo *valkiujimu* ir viešu laišku paprašė parlamentarų atsiprašyti: „Keistuolių teatru su pasididžiavimu vadinamės visus tris dešimtmečius. Niekada nebijojome savo keistumo, tačiau šiandien jis buvo tikslingai sumenkintas ir Sei-

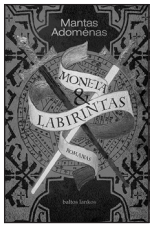
TEKSTAI NE TEKSTAI

EMOCIŠKAI MANIPULIUOJANTI KNYGA

Ne viską lemia išsilavinimas

Mantas Adomėnas. *Moneta & labirintas*.
Romanas. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2023. 574 p.

Neseniai peržiūrėjau Martino Campbello filmą „Kazino „Royale“ (2006) – filmą, kurį vieni laiko geriausiu iš visų bondianos filmų, o kiti – atvirksčiai, mat jis griaua kanoną ir parodo per daug superherojaus pažeidžiamumo. Netgi „atipiskame“ Bondo variante regėjau tiek daug vyriškumo ir moteriškumo stereotipų, kad nelabai galėčiau pasigirti, jog žiūrėti buvo įdomu. Bet panašiu principu tenka vartoti nemažai populiariosios kultūros produktų – lyg dirbtum darbą, norėdama sociologiškai išsiaiškinti šį tą apie statistinius žmones. Manto Adomėno romaną „Moneta & labirintas“ (pirmą dalis) sukėlė panašų efektą, tik tiek, kad apie autorių visada buvau ir tebesu neblogos nuomonės, su pagarba žvelgiu į jo išsilavinimą ir politinę laikyseną. Visgi grožinei literatūrai rašyti reikalinga ne vien erudicija; tame darbe veikia ir kažkokie kiti, šiek tiek maginiai dėsniai. Bet Manto Adomėno literatūrinį debiutą vertinu palankiai ir stebiuosi – nuoširdžiai nesitikėjau iš jo tokio žanro ir tokios apimties kūrinio.

Turbūt nereikia minėti, kad vos pasirodęs romanas pelnė kai kurių literatūros lauko profesionalų palankumą – Rasa Drazdauskienė pagyrė rankraštį socialiniame tinkle, jos anotacija puikuoja ketvirtame viršelio puslapyje; vėliau knyga dar aptarta radijo laidoje „Nenušaujami siužetai“ kartu su Ernestu Parulskiu, tvirtinant, kad čia esąs pavyzdys, kai lietuviškas šnipų romanas niekuo nesiskiria nuo britiško ar skandinaviško to paties žanro kūrinio. Iš knygynų dešimtukų ir šurmulių platformoje „Goodreads“ tapo aišku, kad tai itin populiarus, perkama ir skaitoma knyga.

Nemėgstu pačios pasaulio gelbėjimo idėjos, kurią įprastai artefaktuose vykdo šnipai. Interviu „Bernardinuose“ autorius pasakoja apie knygos rašymo intencijas – bandymą suprasti šnipo asmenybę: kodėl tai daroma, ar jaučiama kaltė ir kt. Na, kai žiūriu filmus apie Džeimsą Bondą, to visiškai nesuprantu, tarsi visai visi agentai būtų psychopatai. O juk nužudyti žmogų yra be galo sunku, po to nusikaltėlių turėtų kankinti sąžinė (jeigu jis, žinoma, nėra patologinio mąstymo). Dar šurpesni filmuose būna moterų charakteriai: jos ten dirba mėšomis, kurios nieko prieš sugulti su Bondu vien dėl to, kad jis „vyriškiausias iš vyrų“, ir visai neužpyksta, jei superherojus pavadina „pusgalve“. Adomėno romane psichologijos gal ir daugiau, bet kankinimosi dėl kaltės jausmo, žmogžudystės kaip savivalės prieš dieviškąją tvarką reflektavimo (ypač turint omenyje, kad agentas katalikas) – ne per daugiausiai.

Šypseną iškart sukelia tai, kad agentas Tomas – medievistas, turintis įmantrių akademinį interesų, bet širdyje – turbūt filologas: „Pradėjo mokyti lotynų kalbos, tyrinėti painius dinastinių medžių atvašynus, visus tuos Weibelungus, Welfus ir Hohenstauffenus, mokyti šifruoti gotikiniu šriftu parašytus manuskriptus ir skaityti metraščius bei scholastinius veikalus“ (p. 232). Maža to, tai šnipo pižono portretas: norėdamas nusiraminti, jis lotyniškai kalba rožinį, o pats karoliukų vėrinys ne bet koks – pagamintas iš Šventosios Žemės alyvmedžio (p. 62), sau pačiam nuolat cituoja Chestertoną (p. 71), mėgsta Tomo Venclovos poeziją ir Czesława Miłoszo „Isos slėnį“. Tas elitizmas savaime antipatiškas, kaip ir bet kurioje privilegijuotų berniukų brolijoje: individualaus išskirtinumo skatinimas, supanašėjęs snobiškų įpročių deklaravimas, pretenzijos į intelektualumą ir aukštuomenę, navius tikėjimas savo pranašumu kitų atžvilgiu. Ir, žinoma, seksualinė selekcija, nuolatini moterų rūšiavimas pagal išorinius požymius, pradedant „išnašiomis barmenėmis“ (p. 74) ir baigiant bene labiausiai žeidžiančiu epitetu „provinciai“ (p. 122, 182). Beje, orios matronos, laukdamas, kol vaikams baigsis būrelio užsiėmimas, tikrai nenarsto mintyse (juolab – ilgesingai), su kuo ir kada jaunystėje miegojo (p. 76), – autoriaus fantazija kai kur turbūt byloja labiau apie jį patį negu apie įsivaizduojamas veikėjas. Kad ir kaip stengiausi įsijausti į „blogiuko“ sąmonę (ilgi vidinių būsenų aprašai šiek tiek padėjo), vis vien nesupratau, ką jaučia „šaunusis“ Tomas, trupindamas rohipnolio tabletes Alisai į šampaną (p. 122). Juk toks veikėjas yra niekšas, nors jam pačiam, žinoma, taip neatrodo – jis vykdo pasaulio gelbėjimo misiją. Kartais pasakotojas truputį painiojasi, pvz., p. 493: kokie dar paauglystės

mo tribūnoje viešai suplaktas į vieną katilą su kvailybe.“ Iš pradžių maniau, kad menininkai *trolina* politikus, tai gal būtų sveikintina. Tačiau jei net ne iš metaforos, o iš švelnios ironijos pasigaminę pavadinimą teatro menininkai nebesuvokia ironijos prasmės, tai ką kalbėti apie skaitytojus. Todėl nežinau, kiek ilgai išliks skaitytojų, ypač jaunų, vartosenoje tokios knygos kaip „Verkianti bronzą“. Ir ne tik ji. Visos knygos, kurių autoriai dėl savito stiliaus identifikuojami iš pusės puslapio.

Vienas iš pirmųjų dėmesį į ironijos nebesuvokimą ir į globalų meno kūrinį raiškos kismą atkreipė rašytojas, publicistas Andrius Jakučiūnas. Jis Don Kichoto poza vis dar stoja prieš „progresyvius“ kultūrininkus ir rašytojus: „Kamuodama absurdiškais reikalavimais ir spaudydamosi kaltinimais, nieko bendro neturintys su realybe, „naujoji buržuazija“ suteršė kalbininko įvaizdį; tol trypė kalbos institucijas, kol šios iš tikrųjų emė veidrodiniu principu atspindėti tai, ko iš jų tikisi agresorius [...]“ („(Laikinas?) kultūros virsmas chaltūra“, *15min.lt*). „Naujosios buržuazijos“ atstovai rašytojai ne tik nesukūrė savo „privatios stiliaus teritorijos“ ir metaforų „Bermudų trikampio“, bet ir rūpindamiesi, kaip plaktis aktualybėje ir nenukristi nuo įtakotukų taburečių, nežینگeli žingsnio iš savo *burbulo*. *What does living in the bubble actually mean?* Jei jie žengtų tą žingsnį, tai būtų šiek tiek vilties, kad vykstančių kalbos procesų jie, kaip ir kai kurie „pažangieji“ kalbininkai, nevadintų natūraliu kalbos kismu. Kalbos inspekcijos „viršininkui“ – taip institucijos vadovą niekinamai vadina kai kurie progresyviųjų kalbos procesų šalininkai – gal reikėtų imti savo oponentams (–ėms) atsakinėti dažniau. Ir taip, kaip diktuoja neva organiškai kintanti kalba: „Mūsų prioritchiai yra inkrisinti risponso reitus“; „trumpo darbo paneliuose metu nebūsime parašėse“; „apeliuosime iš vertybinės pusės“; „siūlomi teksto taisymai pilnai išsems mūsų lankstumo ribas bei leis pasiekti daugiau naštos pasidalijimo pažangos“.

Kai gavau iš „Apostrofos“ Rastausko esė rinktinę, pamaniau, na, kelionių nemėgstu. Esu azartiška nekeliautoja. Praktika „dar po vieną“ beveik mečiau. Neturiu gerų draugų menininkų. Nes jie užpjauna tomis ydomis, kurias turiu pati. Nejaūčiu nenugalimos traukos meno faktams, teatrui, įžymiesiems vyrams, gražioms moterims juolab. Skaičiau visų autoriaus esė pirmuosius variantus. Ar bus knygoje kas nauja? Buvo.

Iš lėto skaitoma Rastausko knyga man emė priminti Stefano Zweigo kūrinių „Vakarykštis pasaulis. Europiečiai prisiminimai“. Daugelio valstybių, tokių, kokios vaizduojamos „Verkiančioje bronzėje“, nebėra. Pavyzdžiui, Švedijos: „Prieš šešetą metų Malmėje, prie vienos aludės sienos, patyriau tikrą prustišką nušvitimą. Prie tos smuklės buvo pasodintos paprasčiausios našlaitės – gėlės, galbūt labiausiai primenančios peteliškes“ (esė „Verkianti bronzą“). Nabokovui našlaitėlių žiedai priminė Hitlerio veidą. Zweigo knyga rašyta kaip Europos aukso amžiaus liudijimas jaučiant karo, prievartos ir siaubo grėsmę ir nuo jos bėgant. Dabar Malmė vadinama „karo zona“, nors visokio plauko imigracijai pritariantys „humanistai“ įvykius Malmėje vis dar linkę vadinti bruzdesiu. Kai kuriuose miesto rajonuose daugiau kaip pusė gyventojų gimę ne Švedijoje. Malmės „Eurovizijos“ kaimelyje šiuo metu dėl saugumo sumetimų uždrausta groti Izraelio dainas. Stokholmas yra viena iš labiausiai socialine atskirtimi pasižyminčių Europos sostinių. „Švediška melancholija“ – taip pavadinta ir Rastausko knygai pavadinimą suteikusi verkianti skulptūra – šiandien Malmėje ašaras lieja, spėju, dėl kitų priežasčių, nei verkė tada, kai buvo sukurtas jos originalas, 1992-aisiais. Jei norėsite pajusti nostalgiją išėjusiai Europai, paskaitykite apie viešbutį „Tuneln“ Malmėje (p. 27). Jis pralaimėjo viešbutių tinklui. Pralaimėjo, kaip vienišas stilingas klajūnas pralaimi organizuotoms triukšmingoms turistų grupėms. To epizodo pakanka, kad iš komodos išsitrauktumėte batistinę nosinaite ašaras nubraukti.

Rastausko rinktinėje pasitaiko „pavojingų“ žodžių – čigonai, invalidai, bliadės scenoje; gestų – dailininko plaštakos judesys kelnaitėna; vietų – pederastų skverelis. Balsu juokdamasi iš „Otelos“ pastatymo Rumunijos mieste Sibiu („Otelas Sibiu“), įsivaizdavau „Otelą“ suaktualintą. Dezdemona – tai jauna, graži, iš turtingos šeimos kilusi Europa. O Otelas – kritinį mąstymą praradęs biurokratas pingvino kostiumu su pilipusia prie šiknos odine biuro kėdute. O toliau viskas galėtų vykti kaip Sibiu: „Aktoriai dalį veiksmo skraidys ore, pririšti prie lynų kaip troleibusai, o dalį laipios sienomis su alpinistų katukais.“ Gal kokiame Prancūzijos saviveikliniame kaimo teatriuke *neužbanintų?* Skaitydama knygą dar kartą pasitikrinau, kokia svarbi yra rašytojo laisvė visais laikais, o kalboje toji laisvė privalo likti absoliuti.

Nežinau, kas prarandamame pasaulyje kelia didesnę nostalgiją. Ar tai, ką įvardija Tomas Venclova paskutiniame rinkinio „Už Onos ir Bernardinų“ eilėraštyje: „Į pabaigą viskas didėja – atstumai, jazminų kekės ir grindinio / akmens. Neturi masto tik nustebimas, kad būta pasaulio, / ir kad jis pasilieka, kai tavęs nebėra.“ O gal tai, kad Prousto madleną graužiantis klajūnas gyvas, o pasaulis, po kurį jis klajojo avėdamas plonapadžišais, tampa vakarykštis.

aistringi romanai? Juk iš romano pradžios žinome, kad veikėjo jaunystė buvo skaistutėlė.

Sekimo pradžiamokslio aprašai gražiai atskleidžia Vilniaus topografiją, Senamiestį ir Užupį. Labiausiai vykę epizodai: pirmoji užduotis, meilė Monikai, studentai (net neabejoju – turintys prototipus), Toliko Šnapiškės. Smagiai vaizduojami studentai bibliotekoje ir Alumnate (p. 235–248), bet vėlgi – kiek daug vertinimų pagal išvaizdą. Juk tiek daug dėmesio skiriama įvairiems užšifravimams, kaip kuriantiems keliagubo pasaulio vaizdą. Jeigu tas „daugiadimensis“ matymas pasiteisintų, tada ir žmones visažinis pasakotojas matytų daug įdomiau, negu mato dabar. Tiek daug kulinarijos, bet joje nėra jokio matmens, tik keistoko puikavimosi, kad valgyta tas, tas ir anas (kairiųjų pažiūrų autoriui būtų gėda tą užrašyti). O dar tie *bourgeois* etiketo prietarai, frakai ir panašūs vadinamosios prabangos atributai... Regis, veikėjas (tą išduoda minėtieji mąstymo aprašai) pernelgys įsijautęs į pliuskio, kuriam žūtūtinai reikia būti VIP, vaidmenį. Romano kompozicija logiška, jis surestas tvirtai, bet kai kuriuos ilgų apmąstymų pasazus buvo galima ir sutrumpinti. Šnipai net lyginami su kunigais – esą jie irgi atsižada savo tapatybės. Bet, atrodo, neatsižada ego – čia ir visa bėda. Daugokai publicistikos (Muliava = Garliava), bet tai nepaverčia knygos socialiniu romanu, vaizduojančiu visuomenės pjūvį. Dėl to, kad aprašomos realios daugmaž laikraštinės, be socialinio kriticizmo. Ir nors banditų bei pusbandičių elgesio manieros išreikštos šmaikščiai ir su švelniu atlaidumu – matosi, kad medžiaga rinkta kruopščiai, pasidomėta ne vien faktais, bet ir psichologija, į rašymą įdėta meilės (!), – trūksta apibendrinimo: o kas iš to? Juk teisingumo kovoje su fundamentaliu blogiu net tokia galinga institucija kaip Valstybės saugumo departamentas dažniausiai bejėgiškai nuleidžia rankas.

Viena pagrindinių romano temų – mokytojo ir mokinio santykis: vienu metu mokinyš „išduoda“ autoritetą, bet mokytojas Leonas, rodos, daug anksčiau suvedžiojo Tomo mylimąją. Tai tikroviška ir nebanali tema, ir ji daug geriau atskleidžia vyriškumą negu hollywoodiniai lyčių stereotipai. „Be abejo, kitas įmanomas kelias yra „tėvo nužudymas“, kaip tai pavadintų psichoanalitikai: mokinio sukilimas prieš mokytoją, jo atmetimas, ilgai kentus jo autoritetą, nedrįstant išsivaduoti iš jo sugestijos, kol galiausiai kažkas nutrūksta ir buvęs klusnus ginklanešys tampa tuo, kuris pirmas išmeigia durklą“ (p. 195–196). Romanas pats save teiruoja, t. y. veikėjas mintyse samprotuoja apie *Bildungs* romaną (p. 122–123), o visažinis pasakotojas slepiasi už kampo suponuodamas, kad tai galėtų būti ir šio leidinio pretenzija.

Knyga įkyriai prokatalikiška, ideologija čia daug svarbesnė, negu atrodo. Pačiame romane negatyviai atsiliepiama apie Daną Browną, bet „Moneta & labirintas“ yra savotiška „Da Vinčio kodo“ antitezė – katalikybės pašlovinimas. Įdomu, kad „Goodreadsuose“ skaitytojai lygina Adomėną su Danu Brownu, bet, sakyčiau, Adomėnui trūksta Brownu lengvumo. Lygina ir su Kristina Sabaliauskaite – pastaroji greta Adomėno visgi yra nepriylgstama stilistė, galinti organiškai imituoti XVI a. kalbos ir laiko dvasią, nesiramstydamas tokiomis gausiomis citatomis ir epigrafiškais. Metafizikos, kurios taip tikiesi iš viršelio, sukurto „Hario Poterio“ dvasia (beje, man visai mielo), beveik nėra. Išskyrus nebent paauglišką dvasinio patyrimo aprašymą Šv. Kotrynos bažnyčioje. Bet vargu ar Chestertonas ir kitų cituojamų autoritetų išmintis palenks indiferentišką skaitytoją prie katalikybės. Širdys palenkiamos per metafiziką.

Niekai nenuneigsi, kad „Moneta & labirintas“ – išsilavinusio žmogaus parašytas romanas. Tokių nedaug, ypač šalyje, kurioje per metus išėjusius romanus galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų. Kartais galvoju, kodėl žmonės liaujasi darę tai, kas jiems nuostabiai sekasi (turiu omenyje ir Bernardo Gailiaus atvejį), ir metasi į fikciją; į galimybę rašyti grožinę literatūrą. Kodėl? Kas tai? Ar tik dėl to, kad rašantieji mano turį daug žinių ir intuityviai jaučia galį jas perteikti, sukurdami fikciją? Spėju, ne tik. Niekas neišduoda taip, kaip literatūra. Pasakodami „su savim nesusijusias istorijas“, pasakojantieji kalba mums ir apie save, palieka autentiškus mąstymo ir vaizduotės dokumentus. Jų veikėjai – daug labiau jų *alter ego*, negu autoriai galėtų norėti.

GABRIELĖ GIUNTERYTĖ-PUZINIENĖ

Rytas ir vakaras

Gabrielė Giunterytė-Puzinienė (lenk. Gabriela Puzynina z Güntherów, 1815–1869) – vokiečių kilmės lietuvių aris-tokratė, rašytoja, poetė, dramaturgė, rašiusi lenkų kalba. Lietuviškai išleistas bene žymiausias jos veikalas „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843 metų dienoraštis“ (vertė I. Aleksaitė). Čia pateikiamas apsakymas iš 1857 m. Vilniuje pasirodžiusios Giunterytės-Puzinienės knygos „Trumpi, bet tikri pasakojimai“ (*Małe a prawdziwe opowiadania*). Tekstas, kaip liudija ir knygos pavadinimas, paremtas tikrais faktais: pasakojama apie Karoliną Malevičienę (Malewiczową), gubernijos sekretoriaus našlę, kuri nuo 1839 m. Vilniuje vadovavo mergaičių iš nepasiturinčių šeimų pensionui, jas išlaikydama ir mokydama daugiausia savo lėšomis. Nuo 1834 m. ją stebėjo slaptoji carinė policija (dėl jos prolenkiškų patriotinių pažiūrų). 1842 m. Malewiczowa buvo okupacinės valdžios priversta nutraukti savo pedagoginę ir auklėjamąją veiklą. Nėgana to, 1839 m. Malewicziams nebuvo patvirtinta jų bajorystė, motyvuojant neva reikalingų tai įrodančių dokumentų trūkumu.

Vertėja

„Tuomet panieka turtui bus svaresnė nei visi Žemės lobiai...“
„Ten varguolio lūšnelė bus labiau giriama nei puikūs rūmai.“

Tomas Kempietis, [„Kristaus sekimas“] I knyga, XXIV skyrius

Visą žiemą V... mieste šnekėta tik apie šambeliono F. [namų] prabangą. Moka gyventi – gyrė – parsigabeno dailiausią sidabrą iš Paryžiaus. Virėjui moka dešimt dukatų per mėnesį. O kokie trumai! Baldai – iš Hamso Peterburge, kilimai angliški ir t. t.

Pritrauktas tų pagyrų, nemenkas būrys damų ir ponų atvyko iš užmiesčio ir vieną rytmetį susirinko apžiūrėti tų stebuklų. Damoms pirmininkavo viena garbi vėliavininkienė Ch. Apie tai įspėtas šambelionas viską parengė jos priėmimui, bet pats negalėjo pasirodyti, nes nebuvo asmeniškai pažįstamas.

Šveicorius laukė prie vartų, tarnas pasitiko apačioje; toliau tarsi Jokūbo kopėčios tarnautojai aksominiais frakais rikiavosi iš abiejų pusių ant nuolaidžių laiptų, išmuštų persišku kilimu. Svečiams rodėsi, kad žengia į imperatoriaus kambarius. Salonuose blizga bronzos, valgomajame – sidabras! Stalai linksta nuo taurių, pusdubenių ir žvakidžių, sustatytų tarsi parodai, gausos – „Žvelkite, ką čia turiu!“. Baldai apmušti aksomu (tos pačios spalvos kaip durų ir langų draperijos), sustatyti didžiuliame salone, tarsi ką tik atgabenti iš parduotuvės. Nematyti ten nei pokalbiams patogių kampelių, nei atsitiktinės netvarkos, iškalbingai liudijančios, kad prieš akimirką čia linksmintasi. Ko stebėtis! Šeimininkas čia nevedęs, o tik moteriška ranka, pratusi prie smulkių vidaus darbų, sugeba salonui suteikti charakterį ir veidą, negyviems baldams įlieti savo vidinės šilumos. Čia regėti tik ranka, kuri, sumokėjusi už svetimo skonio pasirinkimą, nesivargino paliesti įsigytų daiktų.

Visi apžiūrinėtojai išsirenka sau mėgstamiausią baldelį, nė vienas išsitraukia pieštuką ir kitoje vizitinės kortelės pusėje nusipiešia etažerės brėžinį, pagal kurį vėliau duos ją gaminti namų dailidei. Dvi panelės sėdasi į trivietę kanapą, užleisdamos trečiąją vietą nematomam asmeniui, kuris neva su jomis kalbasi. Ponia Klara stebėjimą į gėlių krepšį ir jau sugalvojo, kaip lengvai ir pigiai jį pamėgdžios namuose.

Jau tikriausiai kiekvienas mintyse iškraustė apartamentus, bet nejaugi niekas neužsimanė juose apsigyventi? Iš čia dvelkia tarsi koks šaltis... Keliauja toliau, iki pačios namų širdies, bet niekur – nė pėdsako darbo, užsiėmimo, niekur – net rašalinės dėl parodos. Kurgi pono šambeliono raštinė? Nė vienos knygos visuose namuose! Ar ponas šambelionas niekuomet neskaito?.. Ak! Štai ir knyga, kampe ant tuščio staliuko. Apie ką gi tas veikalas? Ponia Albina žvilgtelėjo į nedaug žadantį viršelį:

– Oi, fi – „Traktatas apie žmogaus ligas“!

– Ir jis tai skaito?! – nepritariamai šūktelėjo panelė Viktorija.

– Gal jis visa tai iškentė? – su užuojauta pridūrė Julcė.

– Nesistebiu, kad čia viskas taip negyva ir atšiauru, – padarė pastabą ponias vėliavininkienė.

Stabtelėjo priešais didžiulį baldakimą ties kelių pakopų pakyla.

– O, kas gi tai? Sostas? Kieno?

– Ak! Nejaugi tai lova? – sušuko ponias vėliavininkienė, rodydama užuominą – porą senų šlepečių.

– Tai prakilniojo pono šambeliono lova, – pompastiškai paaiškino palydovas.

– O kas miega ant tos geležinės, kurią matėme šoniniame kambaryje? – pasidomi ponas T.

– Ir ten mano ponas, ir dar turi trečią persirengimo kambaryje, bet atrodo, kad miega ant čiužinio, patiesto tiesiai ant grindų.

– O kam visa tai? – pasiteiravo nustebusi ponias vėliavininkienė. – Nemanau, kad taikusis ponas šambelionas turi priežasčių lyg tironas keisti miegamuosius, tarsi bijodamas naktinio užpuolimo.

– Poną šambelioną kankina nemiga, – rimtai atsakė palydovas. – Keisdamas vietas, jis mėgina surasti miegą.

– O! Suprantu, taigi nemiga yra šambeliono tironas! Man nuoširdžiai gailla, kad jis negali surasti miego po baldakimu, ant pūkų. Tai, ką kiekvienas varguolis randa ant šaligatvio po žvaigždėtu dangumi, o kartais – net šalant.

Apartamentų apžiūra užtruko daugiau nei valandą, kažkas prisiminė, kad artėja pietų metas. Ponia vėliavininkienė buvo kviesta pas maršalkas M., o kadangi namuose pamiršo laikrodėlį, žvilgtelėjo į vietinį laikrodį bei dar keletą jų, surikiuotų ant vienos spintelės. Gražiausias – bronzinis, Paryžiaus dirbtuvių, vaizdavo genijų, kovojantį su laiku. Tačiau bergždžiai būtų sekęs valandas, jo rodyklės buvo sustingusios. Palydovas patvirtino, kad nuo jo išpakavimo akimirkos, tai yra jau beveik metus, tas laikrodįs nebuvo prisuktas. Jo kolegijos taip pat stovėjo tykūs, tartum to būsto simboliai.

– Lovos be sapnų, o laikrodžiai – be judesio, – tarstelėjo ponias vėliavininkienė. – Keliuokime iš šio sustingusio užutėkio.

Ji pirmoji paragino išvykti, o visi suskubo jai iš pasakos, net nesizvalgydami aplinkui, nes akys buvo persisotinusios, o sieloje – tuštuma.

•

Tą pačią dieną saulė jau kryo vakarop, kai ponias vėliavininkienė atviru ekipažu išvyko pas savo rytmečio kompanjones, siūlydama joms išvyką už miesto. Neminėjo, į kurią pusę, tačiau atrodė, kad ne kur kitur, o į Antakalnį, įprastą elegantiškų pasivaikščiavimo vietą. Bet išvažiavus pro vartus arkliai pasuko į priešingą, Pohuliankos, pusę.

– Ponia mus veža į Zakretą? – su priekaišto gaidelėmis klustelėjo Albina. (Žinia, kad ta nuošali vieta nemėgstama ponijų, nes ten labai retai sutiksi draugiją.)

– Atsiprašau, – geraširdiškai paaiškino ponias vėliavininkienė, – kad jūsų nevežtu ten, kur jums būtų linksniau, bet ten, kur man reikia. Tačiau tai truks neilgai ir, – pridūrė su įprastu noru įsiteikti, – dar galime suspėti ir į Antakalnį.

Ponias tas pažadas truputį numaldė, o ekipažas iš Trakų gatvės bruko išriedėjo į negrįstą kelią. Koks malonus tai buvo jausmas, primenantis joms kaimą ir pavasarį, nors buvo tik balandžio pradžia, aplinkui jau žaliuojanti pievutė pranašavo greitą pavasarį. Ekipažas pasuko kairėn, dešinėje palikdamas evangelikų kapines ir Pohuliankos sargybines. Važiavo jau ežiomis, kartais kirsdami laukus, bet be skrupulų, nes tai buvo dirvonai.

– Kur mus veža? – klausinėjo panelės, neramiai dairydamosi ir žvelgdamos į beribę erdvę su kur ne kur išsimėčiusiomis pusiau medinėmis, pusiau iš molio drėbtomis pirkelėmis, apsuptomis dar jaunų sodų.

Vežiko ir liokajaus nuomonės, kur reikia sukti kryžkelėje, dažnai išsiskirdavo. Galiausiai ekipažas sustojo priešais vartus ir tvorą, juosiančią vieną tų iš molio lipdytų dvirukų, prie kurio įėjimo kviesdama šaukė „Čionai! Čionai!“ nedidukė išblyškusi senutė juodu vilnoniu chalatėliu ir balta lyg sniegas perkelio kepuraite be jokių puošmenų; laikė rankoje mezgamą kojine.

– Ak, tai mano maloningoji ponias! – sušuko džiugiai, bet santūriai. Ir truputį per nosį palengva išlipančiai vėliavininkienei: – Išvydusi ekipažą, buvau tikra, kad tai ne kas kitas, o mano geradarė. Prašom, labai prašom už-eiti, parodysiu savo koloniją.

Ir, nusilenkusi panelėms, žengė žole, viešnioms užleisdama siaurą takelį. Vėliavininkienė supažindino savo jaunąsias drauges su dvarelio šeimininke, ponias Mal... Priešais namą, ant prieangio stovėjo keletas įvairaus amžiaus vaikų, aprengtų trumpais, paprastais, bet švairiais rūbais. Mergaitės laikė rankdarbius. Damos suėjo vidun.

Pirma stotelė buvo virtuvė, pilna molinių puodų ir dubenų, alavinių ir medinių šaukštų ant lentynų. Antroje patalpoje buvo krosnis ir rateliai. Ponia Mal... parodė sa-

vo darbo nosinaites, siūlų ričių atsargą, pranašavo šviesią ateitį savo mezgamoms kojinėms. Ten stovėjo lova su paprasta, bet švairia patalynė, atskirta ketvirčiu kadai-se puikios širmos, ant sienų kabėjo senos, bet gražios vario graviūros.

Už tos gana šviesios ir erdvios patalpos buvo kita – ilga ir siaura, pilna įvairaus amžiaus ir ūgio moterų. Buvo ten jaunos, bet paliegiusios, senos, bet mitrios, buvo ir kuprota, ir neregė, bet visos užsiėmusios koku nors darbu ir linksmos. Besileidžiančios saulės spinduliai švietė pro vienintelį mažą langelį, bet darbas ir švara dar geriau nei saulė apšvietė tą kuklią buveinę. Ir ponios Mal... veidas spinduliavo ramybe, vidiniu pasitenkinimu dėl to, kad tyliame ir pasauliui nežinomame užkampyje vykdė švenčiausių pareigą žmonijai, globodama varguolius ir luošius, našles ir našlaičius, dalindamasi su jais kuklia duonos kriaukšle, kurios, jeigu meilė jos nebūtų pagausinusi, vargiai būtų užtekę jai pačiai.

– Tai mano vargdienės! – tarė pristatydama nedidelės kamarėlės gyventojas ori dėl savo neturto šeimininkė, kurią nuo šios akimirkos jau atvirai vadinsime ponias Malevičienė.

Nes išties verta paskelbti kilnios asmenybės, kurios nuopelnus jau aprašėme, pavardę. Dori žmonės turėtų būti visuotinai žinomi paguodai tų, kurie prarado pasitikėjimą žmonėmis, taip pat ir dėl to, kad iš jų pasimokyti kraštiečiai, kurie, gyvendami taip arti nelaimės ir vargo, nežino apie juos arba gyvena taip, tarsi nieko nežinotų. Ne toks buvo ponios Malevičienės gyvenimas. Ji nuo jaunumės stengėsi patarnauti ir globoti varguolius. Ją žino ir atsimena ne vienas mūsų krašte, nes kur tik būdavo reikalinga nemokama, sunki ir nori tarnystė, visur regėjai ponias Malevičienę, visuomet pasirengusią tarnauti artimui, neįbaugintą reikalingų pagalbos skaičiaus, o jų būta tūkstančiais. Jos tokiame veikliame ir pilname nuopelnų gyvenime netrūko nei dorų žmonių užuojautos, nei egoistų piktos valios.

Pasaulėlis, kuriame gyvavo ponias Malevičienė, taip skyrėsi nuo to, kuriame gyveno ją aplankiusios panelės, nesuvokiančios, kad galėjo taip arti jo gyventi. Apstulbusios ir sugraudintos, jos dairėsi aplinkui į neturtą, tokį mielą Dievui, kai ponias vėliavininkienė, jau gerai su tuo susipažinusi, patylomis šnekėjosi su ponias Malevičiene, kuriai parūpindavo rankdarbių ir padėdavo juos parduoti.

Rūgštus pienas, patiekta prieangyje paprastoje puodynėje, pertraukė vienų kalbas, kitų – mintis. Antakalnis išdulkėjo panelėms iš galvos, tikriausiai jos net nebe-norėjo keisti aplinkos, kuri jas taip dorovingai nuteiktė. Netoli dvarelio besiganančios karvės baubimas ir vištų, lesinėjančių pavakarių duonos trupinius, kudakavimas įrėmino idilę.

– Ar čia ta pati garsioji karvė? – šypsodamasi paklausė ponias vėliavininkienė kojine mezgančios ponios Malevičienės.

– O kaipgi, ta pati, – atsakė ir, kreipdamasi į panelės, pridūrė: – Ar galite patikėti, panelės, kad štai ta kuoduota višta, kuri taip patikliai lesinėja trupinius po jūsų kojomis, išperėjo man karvę?

– Koku būdu? – paklausė juokdamosi panelės.

– Pačiu paprasčiausiu, kaip višta išperi. Davė man kovą viščiukų, po savo pūkine pagalve juos išauginau (ir tai ne vienos bemiegės nakties kaina), nunešiau dovanų ponias grafienei L., kuriai pats Dievas davė anūką. O ta angeliška ponias iš didelės laimės, kad tapo senele, taip dosniai atsidėjo jo varganus mano viščiukus (kurie pateko į sultinį ligonei), kad užteko ne tik karvei nusipirkti, bet ir pavasario pašarui. Jau bus pora metų, kai tai nutiko, karvė tarpsta, tegul Dievas duoda sveikatos ir šimtą metų trims kartoms žmonių, kurie mane ja apdovanojo.

– Tai tavo višta, ponias Malevičienė, įžymesnė nei ana iš pasakos apie auksinius kiaušinius? – paklausė Viktorija.

– Iš tiesų įžymesnė, nes yra tikra, o ne iš pasakos. Kiek sykių švieži mano kuoduotosios kiaušiniai parūpino duonos mano šeimynai! Reikia tik žinoti, kur ir kada juos nunešti.

– O actas? – pasidomėjo vėliavininkienė.

– Oho! Ponia pamena? – šnipstelėjo šypsodamasi senutė. – Ir dabar stovi statinaitė peletrūno, bet dar silpnas, kai nusistovės, atvyksiu pas ponias su butelaičiu. Reikia suktis kaip įmanoma, kad užtektų.

Senutė galėjo pasakoti be sustojimo, laikas skriejo, dangus sutemo. Visgi ji nemetė savo rankdarbio ir viską aplink prižiūrėjo. ►

GERTRUDE STEIN

Alice B. Toklas autobiografija

Modernizmo ikona, kultinė Paryžiaus bohemos figūra, unikalus literatūros ir kultūros fenomenas, viena įtakingiausių XX a. rašytojų, iškilis modernistinio meno globėja ir matrona – taip dažniausiai apibūdinama amerikietė Gertrude Stein (1874–1946), daugiau nei 40 metų praleidusi Paryžiuje, savo kūryboje ir gyvenime it veidrodyje atspindėjusi mažne visas tarpukario Europos meno pasaulio naujoves, pakilimus ir nuokryčius.

Jos autobiografija *The Autobiography of Alice B. Toklas* (1933) šiandien laikoma epochos paminklu ir turtingiausia XX a. pradžios menininkų literatūrinių portretų galerija. Autobiografija parašyta ne savo, o Alice B. Toklas (1877–1967) – meilužės, draugės, sekretorės, namų tvarkytojos ir, svarbiausia, nuolatinės gyvenimo palydovės – vardu ir tarsi kalba jos balsu, iš jos perspektyvos.

Knygą lietuviškai netrukus išleis „Kitos knygos“.

1900–1903 metais Gertruda Stein paskutinius dvejus metus studijavo Baltimorėje Johnso Hopkinso universiteto Medicinos fakultete, o jos brolis gyveno Florencijoje. Ten jis išgirdo apie tapytoją pavarde Cézanne’as ir pamatė jo paveikslus, priklausančius Charlesui Loeseriui. Kitais metais, kai abu su seserimi apsigyveno Paryžiuje, jie nuėjo pas Vollard’ą, vienintelį Cézanne’o darbais prekiaujančią paveikslų parduotuvę, jų pažiūrėti. Vollard’as buvo kresnas tamsiaplaukis vyras ir truputį šveplavo. Jo parduotuvė buvo Lafito gatvėje, netoli bulvaro. Einant ta trumpa gatvele kiek toliau buvo Durand-Ruelio galerija, o dar toliau, beveik prie pat Kankinių bažnyčios – buvusio klouno Sagot. Kiek aukščiau Monmartre, Viktoro Masė gatvėje, buvo įsikūrusi panelė Weill, pardavinėjanti paveikslus, knygas ir visokiausius niekniekius, o visiškai kitoje Paryžiaus dalyje, Sen Honorė Priemiesčio gatvėje, – kitados kavinės savininkas ir fotografas Druet. Lafito gatvėje dar buvo konditeris Fouquet, kur galėjai pasiguosti gardžiausiais medaus pyragėliais ir saldainiais su lazdynų riešutais ir kartais vietoj poveiklo nusipirkti stiklainį braškių uogienės.

Pirmasis apsilankymas pas Vollard’ą paliko Gertrudai Stein neišdildomą įspūdį. Tai buvo neįtikėtina vieta. Ji nepanėsėjo į paveikslų galeriją. Viduje stovėjo pora į sieną atremtų paveikslų, viename kampe – nedidelė krūvelė bet kaip viena ant kitos sumestų didelių ir mažų drobių, o kambario vidury bolavo kresnas tamsiaplaukis vyras. Tai linksmasis Vollard’as. Kai būdavo išties nelinksmas, didžiulį savo kūną įremindavo stiklinėse gatvėn išeinančiose duryse – rankos pakeltos virš galvos, delnai įsprauti į staktos kampas – ir rūškanai žvelgdavo į gatvę. Niekam tuomet nešaudavo į galvą ten užsukti.

Jie paprašė parodyti Cézanne’o drobes. Rūškana nuo Vollard’o nuslinko ir jis tapo labai malonus. Kaip jie sužinojo vėliau, Cézanne’as buvo didžioji jo meilė. Žodis „Cézanne’as“ paveikdavo jį magiškai. Pirmąkart apie jį išgirdo iš dailininko Pissarro. Pissarro išties buvo tas, iš kurio apie Cézanne’ą sužinojo visi pirmieji jo gerbėjai. Niūrus ir kupinas kartelio Cézanne’as tuomet gyveno Provanso Ekse. Pissarro papasakojo apie jį Vollard’ui, florencijiečiui Fabry, o šis – Loeseriui, Picabiai, žodžiu, visiems, kas tuomet buvo girdėjęs apie Cézanne’ą.

Norėdamas pamatyti Cézanne’o darbus, turėjai eiti pas Vollard’ą.

[...]

Jie pasakė norį pamatyti kelis Cézanne’o peizažus, juos atsiuntęs ponas Loeseris iš Florencijos. Ak taip, labai linksmi tarė Vollard’as ir ėmė sukinitis po kambarį, galiausiai dingo jo gale už pertvaros ir buvo girdėti, kaip sunkiai kopina laiptais. Jiems teko ilgokai palaukti, kol sugrįžo su mažulyčiu obuolių vaizduojančiu paveikslu rankose, bet didžioji drobės dalis buvo neištapyta. Jie kruopščiai jį apžiūrėjo, o tada pasakė: taip, bet, suprantat, mes norėjome pamatyti peizažus. Ak, taip, atsiduso Vollard’as ir dar labiau pralinksėjo, paskui vėl pradingo ir šikart grįžo su nutapyta nugara, tai buvo, be abejonės, labai gražus darbas, bet brolis ir sesuo dar nebuvo pasiruošę įvertinti Cézanne’o aktų, tad toliau laikėsi savo. Jie norį pamatyti peizažą. Šikart, palaukus dar ilgiau, jis grįžo su labai didele drobe, kur buvo nutapytas labai mažas peizažo fragmentas. Taip, būtent šitai, patvirtino jie, tik norėtų mažesnės drobės ir kad būtų ištapyta visa. Taip, norėtų pamatyti ką nors panašaus, pasakė. Tuo tarpu jau užslinko ankstus Paryžiaus žiemos vakaras ir kaip tik tą akimirką tais pačiais užpakaliniais laiptais nusileido labai sena namų tvarkytoja, suburbano *bonsoir monsieur et madame* ir ramiai išėjo pro duris, po kurio laiko tais pačiais laiptais nusileido kita namų tvarkytoja, suburbano *bonsoir messieurs et mesdames* ir ramiai išėjo pro duris. Gertruda Stein pratrūko juoktis ir tarė broliui: nesąmonė, nėra čia jokio Cézanne’o. Vollard’as užlipa aukštyn, pasako toms senėms, ką nutapyti, jis nesupranta mūsų, o jos nesupranta jo, ką nors nutapo, ir jis atneša tai kaip sezana. Abu pratrūko nesutramdomai kvatoti. Paskui susiėmė ir dar kartą paaiškino, jog nori peizažo. Pasakė norį tokių nuostabiai geltonų saulėtų Ekso peizažų, kokių kelis turi Loeseris. Vollard’as dar kartą išėjo ir sugrįžo su nuostabiu mažu žaliu peizažu. Jis buvo žavingas, per visą drobę, kainavo nebrangiai ir jie jį nupirko. Vėliau Vollard’as visiems pasakojo, kad jį aplankė du bepročiai amerikiečiai: jie juokėsi ir tai baisiai erzinę, bet pamažėle jis supratęs, kad juo labiau jie juokiasi, tuo noriau ką nors perka, tad tegu juokiasi.

Nuo tada jie nuolat lankydavosi pas Vollard’ą. Netrukus įgijo privilegiją rausti po jo drobių krūvas ir susirasti tai, kas patinka. Nupirko mažylytį Daumier darbą – senos moters galvą. Pamažėle susidomėjo Cézanne’o aktais ir galiausiai nupirko dvi nedideles drobes – grupinius aktus. Iškniso labai mažą juodą ir baltą manė su turgaus prekiju priekiniame plane ir nupirko, paskui rado du mažyčius renuarus. Dažnai nupirkdavo du paveikslus, nes vienas labiau patiko viena, kitam kita drobė, ir pamažėle taip prabėgo metai. Pavasarį Vollard’as paskelbė atidaręs Gauguino parodą ir jiedu pirmą kartą pamatė kelis to dailininko paveikslus. Jie buvo pobaisia, tačiau galiausiai ėmė patikti, tad du iš jų nupirko. Gertrudai Stein patiko jo saulėgrąžos, bet nepatiko figūros, o brolis labiau linko prie figūrų. Dabar tai atrodo kaip labai brangūs pirkiniai, tačiau anais laikais visa tai buvo pigu. Taip slinko žiema.

Vollard’as sulaukdavo nedaug lankytojų, bet kartą Gertruda Stein išgirdo ten pokalbį ir jis be galo jai patiko. Duret buvo gerai žinomas asmuo Paryžiuje. Tuomet buvo jau labai senas, bet labai dailus vyras. Whistlerio draugas, ir Whistleris jį nutapė vilkintį vakariniais drabužiais, su per ranką permesta balta operos mantija. Tą kartą pas Vollard’ą jis kalbėjosi su grupe jaunesnių vyrų ir vienas jų, Rousselis iš postimpresionistų Vuillard’o, Bonnard’o grupės, kažką pasakė skūsdamasis, kad jo ir jo draugų niekas nenori pripažinti, kad jų nepriima į parodas Salone. Švelniai žiūrėdamas į jį Duret tarė: mano jaunasis bičiuli, niekada nepamiršk, kad yra dvi meno rūšys – menas ir oficialusis menas. Na, kaipgi jūs galite tikėtis, vargšeli mano bičiuli, kad tapsite oficialiojo meno dalimi. Tik pažvelkite į save. Įsivaizduokim, koks nors šulas atvykęs į Paryžių panoro susitikti su pavyzdiniais tapytojais ir užsakyti savo portretą. Brangus bičiuli, jūs tik pažvelkit į save, jau vien tik jūsų vaizdas įvairys jam siaubą. Esat labai malonus jaunuolis, gera širdis ir protingas, bet šului jūs toks neatrodysit, jam būsite tiesiog siaubingas. Ne, ne, jo akimis, pavyzdinis tapytojas turi būti vidutinio ūgio, stambokas, apsirengęs ne prabangiai, bet pagal savo klasės standartus, nei plikas, nei tvarkingai sušukuotas, ir svarbu, kad mokėtų pagarbiai nusilenkti. Jūs gi matot, kad nesat toks. Tad niekad nebepراسižiokite apie oficialų pripažinimą, o jei tai pasitaisy, pažvelkite į veidrodį ir pagalvokit apie šulus. Ne, brangus mano jaunasis bičiuli, yra menas ir yra oficialusis menas, visada buvo ir visada bus.

Žiemai dar nepasibaigus Gertruda Stein su broliu jau tiek įsibėgėjo, kad nutarė žengti dar toliau ir nusipirkti didelį sezana, o tada jau sustoti. Tada jie jau sueis į protą. Abu įtikino vyresnįjį brolių, kad tos paskutinės išlaidos būtinos, ir, kaip paaiškėjo netrukus, taip ir buvo. Jie pasakė Vollard’ui norintys nusipirkti Cézanne’o tapytą portretą. Tais laikais praktiškai nebuvo parduotas nė vienas didelis Cézanne’o portretas. Beveik visi jie buvo pas Vollard’ą. Išgirdęs tokį norą šis baisiausiai apsidžiaugė. Dabar jiems buvo leista lankyti tame kambarielyje virš laiptų už pertvaros, kur, Gertrudos Stein įsitikinimu, anos senos namų tvarkytojos tapė sezanus, ir jie praleisdavo ten dienų dienas, svarstydami, kurį portretą išsirinkti. Rinktis galėjai maždaug iš aštuonių, tad apsispręsti buvo sunku. Jiems dažnai tekdavo eiti pas Fouquet susigrąžinti jėgų medaus pyragėliais. Galiausiai susiaurino pasirinkimą iki dviejų portretų, vyro ir moters, bet šikart nusipirkti dviejų nevaliojo ir galų gale išsirinko moterį.

Vollard’as pasakė, kad moters portretas, žinoma, visada brangesnis už vyro portretą, bet, labai atidžiai žiūrėdamas į paveikslą, pridūrė: manau, Cézanne’o atveju tai negalioja. Jie įkėlė paveikslą į taksi ir nuvažiavo namo.

Vertė Violeta Tauragienė

► – Ponia apžiūrėnė sodelį? Ten dar nieko nėra, bet bus, – pridūrė išdidžiai. – Štai tose jau sukastose lysvėse susodinsiu bulves už namuko nuomą, kitoje pusėje – linus mano kupriukės verpalams, burokai ir kopūstai – į podėlių mums visiems metams, o ropės ir morkos – pardavimui, kad mano neregė turėtų šiltą apsiaustą žiemai.

•

Ponia vėliavininkienė nusilenkė šeimininkei. O kai, atsisveikinusi su ponia Malevičiene, įsėdo į ekipažą, išgirdo, kaip ši paragino savo mergaites:

– Nagi, vaikai! Meskite kojines ir padėkite man so-de. Dievas, atsidėkodamas už jūsų darbą, duos jums gerą apetitą per vakarienę.

Iš pradžių ekipaže, riedančiame miesto link, tvyrojo mirtina tyła; pirmoji ją nutraukė ponia vėliavininkienė:

– Sakykite, kodėl taip nesinorėjo iš ten išvažiuoti, kai taip noriai išsiskirstėme iš šambeliono rūmų?

– Ak, juk šiandieną buvome pas šambelioną! – šūktelėjo Albina. – Tarsi rytas ir vakaras! Visai kitas pasaulis.

– Jeigu čia gyventų šambelionas, – linksmi tarė vėliavininkienė, – neturėtų kur pastatyti savo keturių lovų, turėtų tenkintis viena ir, manau, išsyk užmigti.

– Ypač, – pridūrė Albina, – jeigu jį ponia Malevičienė pristatytų prie ratelio. Duok Dieve pačius mažiausius namus pasaulyje!

– Tai tik nusistatymas, – pasakė Viktorija (ji turėjo silpnybę rūmams). – Vienas šambelionas – dar ne visi. Juk ponios vėliavininkienės dailus būstas, o visgi nemiga ji nesiskundžia? Ir kam gi jos namuose liūdina?

– Tiesa, – atsakė vėliavininkienė. – Tačiau jeigu taip yra, tai gal dėl to, kad dėl gero miego ir apetito kartais išvažiuoju už miesto, kaip šiandieną.

Horodzilovas, 1855 m.

Vertė Ugnė Ražinskaitė

Dėkojame už praeitais metais „Šiaurės Atėnams“ skirtą 1,2 proc. paramą. Šiomet vėl prašome užpildyti Valstybinės mokesčių inspekcijos formą FR0512. Formą galite užpildyti internetu deklaravimas.vmi.lt.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“

Rašymo receptūros paieškos

Rakstniecības laboratorija.

Sud. Dace Sparāne-Freimane, Inga Žolude.
Rīga: Dienas Grāmata, 2023. 232 p.

Apie laboratorijas

Kadiseis latvių kritikas Guntis Berelis yra vizionieriškai sakęs, kad ateis laikai, kai rašytojų bus daugiau nei skaitytojų. Ši grafomanų, perprodukcijos ir greitojo rašymo epocha atėjo ir sėkmingai tęsiasi. Visur pasaulyje gausu kūrybinio rašymo laboratorijų,

literatūrinių akademijų ir tekstų kalimo dirbtuvių, kuriose mokoma(si) rašto meno, o gal tiksliau – amato ir technikos. Latviai sugalvojo priėti prie šio fenomeno iš kitos pusės – latvių rašytoja Inga Žoludė subūrė 15 šiuolaikinių prozos veteranų ir pakvietė juos pasidalyti refleksijomis apie tai, kaip gimsta tekstas, ką jiems reiškia būti rašytojais ir gyventi žodžiuose. Šios esė sudėtos į vieną knygą, pavadintą „Rašymo laboratorija“. Jos išrikiuotos abėcėlės tvarka pagal autoriaus pavardę, bet tai ne tiek svarbu, nes knyga funkcionuoja kaip visuma, o pasisakymai vienas kitą elegantiškai papildo, pratęsia argumentaciją iš teksto į tekstą.

Tiesą sakant, žodis „laboratorija“ mano sąmonėje yra vulgarizuotas ir priklauso kūrybinių industrijų sričiai, kuri su tikroju kūrybingumu ir literatūra turi mažai ką bendro. Greta dabar tokių madingų inkubatorių, kultūros fabrikų, menų spaustuvių šiuolaikinės „laboratorijos“ yra erdvės, kuriose dinamiškai produkuojami visokiausi kūrybiškumo impulsai, taip pat ir tekstiniai. Vis dėlto aptariamoms knygos intencija priešinga – intelektualizuoti ir suprobleminti rašymą ir rašytojo instanciją, atskleidžiant ne kokias nors išorines reprezentacijas ar reklamuojant gatavą produktą, o ryškinant rašytojo vaidmens ir rašymo proceso povandenines sroves ir šešėlines puses. Šiuo atveju laboratorija reiškia labiau mokslinę, metodinę priegią prie rašytojo užduoties ir teksto esmės, nors iškyla ir teksto magijos – įkvėpimo, „Dievo prisilietimo“ ir kitų teksto „chemijai“ reikalingų ingredientų – svarba. Latvių rašytojų laboratorijose susitinka teorija ir praktika, tiksliau, iš praktikos gimsta teorijos, o teorijos tikrinamos praktika.

Viena iš knygų sudarytojų Dacė Sparānė-Freimanė įvade klausia: „Kokia rašytojo vieta šiuolaikiniame pasaulyje? Ar ji dar apskritai egzistuoja? Ar galima sakyti, kad tai „vieta“? Ką, kaip ir kodėl rašytojas rašo? Sunku ar lengva būti rašytoju? [...] ką, jei išvis ką nors, išorinis pasaulis žino apie rašytojo gyvenimą?“ (p. 5) Pro tekstus šiek tiek prasišviečia orientaciniai klausimai, kurie tikriausiai buvo išsiųsti visiems dalyviams kaip individualių esė konstravimo karkasas. Galima nuspėti, kad teminės gairės buvo apytikriai tokios: ar norėjote tapti rašytoju? Kas jums yra kalba? Kur, kaip ir kada dirbate? Kas padeda ir trukdo? Iš kur atsiranda idėjų tekstams? Kaip vertinate tai, ką ligi šiol sukūrėte?

Lietuvoje irgi būta panašių iniciatyvų pakalbinti rašytojus apie rašymo procesą. Dar sovietmečiu (nuo 1980 m.) žurnale „Nemunas“ spausdinta interviu serija, vėliau ji realizavosi knyga „Dešimt klausimų rašytojams“ (1986, sud. Laimonas Inis), apimančia net keliasdešimties lietuvių rašytojų atsakymus. 1996 m. panaši idėja įgyvendinta savitraščio „Šiaurės Atėnai“ rubrikoje „Kaip rašo mūsų kūrėjai“, kur į trylika tų pačių klausimų atsako Jurgis Kunčinas, Markas Zingeris, Danutė Kalinauskaitė, Neringa Abrutyte, Henrikas Algis Čigriejus, Eugenijus Ignatavičius, Sigitas Geda, Zita Čepaitė ir kiti literatai.

Nesu girdėjusi apie analogiškas anketas latvių rašytojams latvių kultūrinėje spaudoje, bet noriu paminėti labai ryškų rašytojo savirefleksijos pavyzdį latvių grožinėje literatūroje. Tai XX a. 8–9 dešimtmečio Regīnos Ezeros proza. Ezera buvo bene pirmoji, perkėlusius veiksmą į personažo vidų, pavertusi jį emociškai atvirais subjektyviais išgyvenimais ir svarstymais apie rašymą ir rašytojos misiją (lietuviškai prieinami jos romanai „Prievarta. Išdavystė“, vertė Renata Zajānčauskaitė, Vilnius: Vaga, 1992). Daugelyje Ezeros kūrinių veikia visažinė Autorė, kuri atskirus monologus suvienija į visumą, tarsi flirtuoja su savo pačios kuriamu tekstu. Tai jau postmoderniajai prozai būdingos technikos, kurios latvių postmodernizmo pradžią leidžia datuoti daug anksčiau.

Rašytojų salto mortale

Esė žanras ir taip asmenišką, o rašymas apie savo rašymą yra itin intymus, galima sakyti, apsinuoginimas

kvadratu. Net nustebeu, kaip stipriai atsiveria rašytojai, kalbėdami apie savo kūrybos patirtis už kadro, tiksliau, už teksto – rašymo proceso kuluaruose. Sužinai ne tik apie jų santykį su žodžiu, bet ir apie santykį su pasauliu, su savimi, apie pomėgius, ydas, ideologijas. Patiko tas nuoširdumas sau ir skaitytojams, neapsimėtinis atvirumas, nusimetant bet kokias pozas ir kaukes. Nejučia pagalvojau: ar mūsiškiai rašytojai irgi gebėtų taip atsakyti bet kokio kamufliažo? Vargu. Kadangi daugelio į knygą patekusių latvių rašytojų kūrybą esu skaičiusi, o kai kurių ir analizavusi, buvo įdomu palyginti jų svarstymus su grožiniais kūrinių. Akivaizdi koreliacija tarp asmenybės ir pasirenkamų temų, tarp asmenybės ir literatūrinės raiškos, stiliaus, poetikos. Turbūt beveik galėčiau atpažinti, kuriam rašytojui priklauso kuris požiūris. Jau net atskirų tekstelių pavadinimai koduoja autorių rašymo programas: „Sunkus žaidimas“ (Māris Bērzinis), „Šviesūs sumanymai ir juodas chaosas“ (Guntis Berelis), „Pasitikėti žodžiu“ (Nora Ikstena), „Stebint ir pasakojant“ (Laima Kota), „Aš tiesiog kalbu“ (Gundega Repšė), „Socializuotis su tekstu“ (Inga Žoludė) ir pan. Atsiskleidžia subjektyvūs ir konstruktyvūs, intuityvūs ir racionalūs požiūriai: rašymas kaip malonumas; kaip užduotis; kaip saviterapija ir „paskutinis šiaudas“; kaip noras papasakoti istoriją; kaip protestas; kaip žaidimas; kaip galios ir laisvės pojūtis, kai tampi savo literatūrinių personažų viršininku, šeimininkauji savo sukurtame pasaulyje.

Keista, kad Latvijoje nebuvo nė vienos „Rašymo laboratorijos“ recenzijos (bent jau man prieinamuose šaltiniuose) – galbūt vietiniai kultūrininkai pabijoję kritikuoti savo rašytojų elitą? Tačiau prireikė knygos pakartotinio leidimo, vadinasi, adresatui ji aktuali ir reikalinga. Neatmestina, kad jos griebiasi ir tie, kurie patys svajoja tapti rašytojais. Visgi svarbu paminėti, kad knygos autoriai ne moko, o dalijasi, išskyrus Osvaldo Zebrio ir Andrio Akmentinio esė, kuriose galima rasti praktinių patarimų ir pasiūloma rašymo strategijų. Visuotinio rašymo psichozę nuvainikuoja beveik visi, o Dacė Rukšānė užvažiuoja tiesiai ir negailestingai: „Maniau, reikia įrodyti, kad kiekvienas gali, jei nori. Na, negali, negali“ (p. 148).

Skačiau šią knygą ne kaip rašymo pradžiamokslį, o kaip įvadą į kiekvieno rašytojo kūrybos teritoriją ir kartu kaip filosofinį traktatą apie teksto *gimimą*, kuris dažnai būna komplikotas. Ilzė Jansonė gana atvirai prabyla apie rašytojo nęstumą ir „išnešiotas mintis“ (p. 86). Beveik visi patyrę rašytojai apibūdina rašymą kaip sunkų darbą (Andra Manfeldė, p. 140), kuris pareikalauja „giliai gyventi, patartina, kokią kartą ir beveik numirti“ (Kristinė Ulberga, p. 166), kaip „fiziškai gana varginantis procesas, kuriame svarbiausias organas yra geležinis užpakalis“ (Berelis, p. 35). Nektart kalba pasisuka apie minčių chaosą ir negebėjimą susikaupti (Akmentinis, p. 9), apie „lomkes“, kai neateina reikiamas žodis (Kota, p. 125). Rukšānei rašymas ne tik emocinis, bet ir absoliučiai fiziologiškas, „kartais iki tokio lygio, kad net nesinori apie tai kalbėti“, ir „vargina daug labiau nei darbas darže kasant lopeta molingą žemę. Rašydama aš prakaituoju, man skauda galvą, pečius sutraukia mėšlungis – nė kvapo relaksacijos ir tingaus poilsio su gėrimo stiklu rankoje“ (p. 150). Zebrius sodo terminologiją pritaiko tekstui, sakydamas, kad jis turi būti „išravėtas, nutrimeriuotas, apipjautas, su takeliais pėstiesiems (skaitytojams)“ (p. 180), o Akmentinis priduria, kad „rašytojai turi pranašumą lyginant su daržininkais. Rašytojai darbo įrankius gali kurti kiekviena žingsnyje, susidūrę su problema, juos gali sintezuoti konkrečiam poreikiui, unikaliam keisti, jų nereikia tampyti kaip seno, surūdijusio kaupuko iš sodo namelio“ (p. 17). „Mes patys esam instrumentai“, – į daržininkų diskusiją įsitraukia Ulberga (p. 172).

Greta kraštutinių kančios ir „daugiau niekada nerąšysiu“ patirčių prabylama apie įkvėpimą, kai tekstas „plūsta kaip iš gausybės rago“, o rašytojo „ranka, barškindama klaviatūros klavišus, gena kalbą į priekį“ (Ikstena, p. 77). Manfeldė įvardija rašytoją kaip laidą, kuriuo teka elektra. Ne vienas mini būseną, „kai esi paniręs į rašymą tiek, kad dingsta viskas“ (Arno Jundzė, p. 110), tačiau tai gali turėti ir nekokių išorinių pasekmių – namuose pridedę visi ligi vieno puodai ir keptuvė (Žoludė, p. 222). Viena vertus, galimybė rašyti palaiko rašytojo gyvastį, bet, kita vertus, gali ir įtraukti į juodąją skylę, kaip atsitiko Ikstena, kai romaną „Motinos pienas“ tiek išpopuliarėjo ir pareikalavo, kad pasiglemžė jos norą ne tik rašyti, bet ir gyventi. Krito į akį rašytojų polinkis nesusireikšminti, vadinti save „kuriančiu asmeniu“ vietoj skambaus įvardijimo „rašytojas“ (Akmentinis, p. 8), „dulke“ vietoj „žvaigždės“ (Ikstena, p. 81), nekoketu-

jant sakyti, kad „procesas svarbesnis už rezultatą“ (Jundzė, p. 99), nors šie autoriai Latvijoje priklauso tikrai ne rašytojų panteono žemumoms.

Įkvėpimas yra tik viena medalio pusė, kita – savi-disciplina, bet rašytojo drausmė ir bandymas prisiversti vis vien yra „disciplinuotas chaosas“, kaip sako Žoludė (p. 218) ir paliudija kiti, ne visada sulaukdamai tos kūrybinės elektros srovės išlydžio. Patiko konstruktyvus Bērzinio požiūris: užuot laukęs, jis siūlo eiti ir atsivesti įkvėpimą pačiam, nes pagal jo asmeninę definiciją „įkvėpimas susideda iš geros idėjos ir noro šią idėją realizuoti“ (p. 53).

„Planuotojai“ ir „intuityvistai“

Išskaičiau dvi rašytojų taikomas prieigas rašant ir atitinkamai du rašytojų tipus, kurių atstovus pagal rašymo manierą Berelis įvardija „planuotojais“ ir „intuityvistais“ (p. 30). Pirmasis principas – „mentalinis žemėla-piavimas“, kai romaną suplanuojamas galvoje ir idėjos apmatai perkeliama braižant siužetines schemas, genealoginius medžius, darant personažų sąrašus, o kiti rašo klaidžiodami ir pasiklysdami, pasiduodami impulsyviai minties tėkmei ir kūrybinei nuojautai, kurių personažų įtaigai ir įtakai. Kaip sako Bērzinis, jis stato namą be išankstinio projekto, nors tuojau pat priduria: „Tiesa, tokiu būdu dirbant, man dažnai tenka perstatyti tai, ką jau buvau surentęs, kartais gan radikaliai. Gerai, kad žodžiai ir sakiniai nesucementuoti kaip plytos“ (p. 55).

Daugelis rašytojų paneigia įprasto rašomojo darbo stalo (kėdės, kabineto) svarbą, pavyzdžiui, Berelis įpratęs dirbti išsitiesęs arba susirangęs dideliame minkštame fotelyje, Zebriui „gerai kimba“ važiuojant automobiliu, Žoludė geriausiai „rašosi“ plaukiant indus ir skutant bulves arba ant grindų prie sulankstomo kompiuterio stalelio, Bērzinui ir daugeliui kitų geriausiai sekasi generuoti idėjas vaikstant, Jansonės žodžiais tariant, tai – „rašymas kojomis“ (p. 93), o kažkam romano mintis puikiai sekasi gludinti šveičiant medines sodybos lubas. Laimai Kotai dirbant prie romano „Kambarys“ galvoti apie skurdžias sovietmečio aplinkybes trukdė pernelyg komfortiška Turkijos namų aplinka, todėl teko perkelti stalą nuo lango, pro kurį matosi Bosforo įlanka ir sirpstantys persikai, ir pasistatyti priešais baltą sieną. Vis dėlto rašytoja sako supratusi, kad „aimanologijos“ nepropaguos, todėl visi jos romanai net ir rimtus, tra-giškus ir niūrius dalykus perteikia per humoro prizmę. Visgi daugelis dalijasi nuoskauda, kad rašytojo darbas nelaikomas rimta profesija, ir nors galva pilna idėjų, piniginių nuolat tuščia.

„Rašymo laboratorija“ pasirodė 2023 m. sausį, o radosi tikriausiai 2022 m., kai visus neišvengiamai veikė socialinis ir politinis fonas, Ukrainos įvykiai, daugelį intelektualų įstūmė į krizę, privertę persvarstyti žmogiškumo ir žodžių prasmę. Repšės esė, kuri knygoje pati trumpiausia ir neužima nė dvejų puslapių, prasideda taip: „Nuo žmogžudiško Rusijos įsiveržimo į Ukrainą aš nebežinau nė vieno atsakymo, dėl ko rašau ir rašiau. Nežinau, kam tarnauja literatūra. Nežinau, ar buvo prasmė gimti ir mėginti tapti žmogumi. Žmogiškoji prasmė šiuo metu virtusi griuvėsiais“ (p. 145). Baigdamas Repšė atsisako bet kokios iliuzijos ir politikorektiškumo, bet ne rašymo: „Karas mane išlaisvino – esu nusikračiui šivaizdavimų, kad privalau susikalbėti su kitu, kitokiu, svetimu. Aš tiesiog kalbu“ (p. 146). Inga Gailė irgi bando ieškoti motyvacijos savo kūrybai po to, „kai net mirtis yra numirusi“, ir prieina prie išvados, kad nerašymas juolab nieko nepakeis, o literatūra visgi „suteikia galimybę žmonijai atgimti net po didžiausio siaubo“ (p. 74).

Knyga „Rašymo laboratorija“ svarbi dėl kolektyvinės pastangos užčiuopti, kas yra rašymas, po lašelį iškristalizuoti kūrybinę esenciją. Vis dėlto kiekvienas autorius turi savą profesinę motyvaciją, prieigą, techniką, žaliavą, nevienodi jų kūrybingumo impulsai, mastai, pasaulėžiūra ir meninės priemonės, todėl iš esmės galima sakyti, kad tai 15 skirtingais principais veikiančių laboratorijų. Kas įdomiausia – visos jos veiksnios, nes visi 15 autorių priklauso latvių literatūros branduoliui, gyvajam jos kanonui. Taigi akivaizdu, kad universalus recepto ar instrukcijos nėra, nes, norint būti rašytoju, pirmiausia reikia būti asmenybe, o ne mėgdžiotu ar taisyklių taikytoju. „Pasaulyje yra daugiau nei milijonas būdų, kaip rašyti“ (p. 16), todėl tikrojo kūrybiškumo sąlyga – nuolatinės „savo tembro“ paieškos.

Ką slepia kaukė Medos Norbutaitės „Klounadoje“

Medos Norbutaitės autoportretas su klouno kauke, simboliškai pradedantis jos tapybos parodą „Klounada“ galerijoje „Arka“, tarsi siūlo žiūrinčiam padaryti tą patį. „Klounados“ tema suponuoja nepaprastai gausų interpretacijų lauką – čia ir mimezė, ir kaukės, ir groteskas. Šventė ir kvietimas žaisti. Savo kūrinius pristatė per atidarymo metu vykusią ekskursiją, kurią vedė parodos kuratorė Evelina Januškaitė, Meda Norbutaitė kviečia lankytojus kurti ir savą parodos viziją. Kaip ir nebijoti būti juokingus.

Parodos paveikslai pradėti tapyti sudėtingu ir menininkams komplikuoju karantino periodu. 2021 m. Paryžiuje vykusios meno rezidencijos metu Meda Disneilene pamato personažą – aukštą pliką vyriškį su medicinine kauke ir Peliuko Mikio ausimis, laukiantį eilėje prie atrakciono. „Laukti reikėjo pusvalandį dėl kelių minučių džiaugsmo“, – pasakoja dailininkė. Būtent kaukė, pandemijos metu turėjusi tiesioginę funkciją – dengti kvėpavimo takus nuo užkrato, o parodoje įgijusi visą spektrą pavidalų, ir džiaugsmo siekis sudėtingu ir, regis, beviltišku metu – aspektai, kurie davė impulsą pirminei parodos idėjai.

Parodos lankytojai įtraukiami į oksimoronišką linksmai rimtą žaidimą, besitęsiantį per tris galerijos aukštus. Oksimoroniškumą paminėjau ne šiaip sau. Nors paveikslų personažai kviečia į nieką nežiūrėti pernelyg rimtai, gilesniuose prasminiuose sluoksniuose slypi socialinės ir politinės problemos, viename iš ciklų gręžiamasi į ištakas – vaikystę. Būtent šis ciklas naujausioje menininkės tapyboje man atrodo įdomus ir paveikus, nes čia vaikai – lyg tie patys suaugusieji. Vaikystė Medos Norbutaitės tapyboje man kažkuo primena eksperimentinę Harmony Korine'o distopiją „Gummo“, kurioje vaikai kuria savo pasaulį, įvedinėja savo taisykles, tarsi gyventų suaugusiųjų gyvenimą. Žalvario vonioje su klounu sėdintis vaikas zuikio ausimis kelia dvilypį įspūdį: ar klounas – klasingų užmačių turintis vaikystės košmaras ar greičiau sąjungininkas ir net bendrininkas?

„Šuns be pavadėlio dinamizmas“ – dar vienas akį traukiantis kūrinys ir dėl vienalyčio nuodingai citrininio fono,

ir dėl provokuojančio pavadinimo. Parodoje Meda Norbutaitė siūlo kūrinių pavadinimų rebusus, dekonstruodama metaforas ir tropus, – paveiksle „Zuikį pagavau“ vaikas kruvinais delnais iš tikrųjų „pagauna zuikį“, kaip ir niekam nekyla abejonių dėl pilvoto atgrasaus „Kaimyno diedo marozo“ tapatybės ir grėsmingos kaimynystės.

Žaismingai rimtas yra ir menininkės „lindimas“ į mago dėžę – tarsi medicininio tomografu išdidinantis parodos procesą, parodantis jo atodangą. Nors mago dėžė simbolizuoja cirko elementą, man tai savotiškas brechtiškasis teatras, kurio idėjos autorius – Paulius Rukas. Menininkų tandemui ši paroda – ne pirma: galerijoje „Menų tiltas“ gruodį buvo eksponuojama architektūriška Pauliaus Ruko juvelyrikos ir Medos Norbutaitės grafikos paroda. „Klounadoje“ Pauliaus indėlis – meistriškai apžaišta antro aukšto erdvė ir jos kolonos, monochrominius eskizus sukabinant mago dėžėje, kurios galuose – Medos veido ir pėdų išliejos. Taip pat architektūriškai įkomponuota masivi pleišto skulptūra, smaugu išnyrantį aukštą žemiau. Čia juk ir vėl teatras ir prasminis žaidimas su žiūrinčiuoju – ar kas pastebės ir susies abi skulptūros dalis? Dažnas efektas, kai žiūrovas kambary nepastebi dramblio, veikia ir čia – smaugas pradžioje savotiškai dingsta tarp stambiagabaričių drobių, kuriose kaip tyčia – dar vienas dažnas Norbutaitės kūrinių personažas, dailėtyrininkės Jolitos Mieželaitienės įvardintas kaip triksteris – beždžionė. Beždžionė „Klounadoje“ ieško tapatybės, turi nuomonę ar netgi apsimitinėja Pablo Picasso „Avinjono mergelėmis“! Tarsi mėgdžiodama kito triksterio – klouno – vaidmenį, beždžionė pati provokuoja ir egzaminuoja parodos vertintoją. Kaip ir ankstesniuose kūrybos cikluose, „Klounadoje“ gyvū-

nas Medai Norbutaitėi yra svarbus dėmuo, padedantis vaizduoti žmogaus elgesio stereotipus.

Dekanonizacija, parodos kuratorės Evelinos Januškaitės teigimu, yra naujausio Medos Norbutaitės kūrybinio ciklo bruožas. Iš žiūrinčiojo reikalaujama šio tokio dailės istorijos išmanymo, nes būtent šio ciklo pavadinimai yra raktai, padėsiantys atrakinti kūrinių metanaratyvą, o dekanonizacija šiuo atveju – ne destruktivus išardymas, o naujos interpretacijos kūrimas pasitelkiant pirminį vaizdinį. „Gyvenimo šokis“, „Trejybė“, „Aukso veršis“, „Les Demoiselles“ – tik keletas pavadinimų-raktų.

Nors Medos Norbutaitės išradin-ga ir sąmoju trykštanti „Klounada“

kviečia patirti džiaugsmą, paviršutiniškas lengvumas yra apgaulingas. Juk kaukę daug sunkiau nusiimti, o ne atvirksčiai.

Stereotipų pašėpimu grįstas ir vienas ironiškiausių ir sarkastiškiausių parodos darbų „Vinjetė. Pyragu į veidą“ – veidų ekspozicija; nespaltvota šio darbo variacija kabo jau minėto „Pleišto“ salėje. Pleišto, simbolizuojančio visuomenės pjūvį parodant jos apsimitėliškumą, tikrai patogiau nepastebėti, bet, deja, nepavyks – veikia pravartu saugoti nuo jo smaigalio galvą.

– EGLĖ FRANK –

Medos Norbutaitės personalinė paroda „Klounada“ galerijoje „Arka“ (Aušros Vartų g. 7, Vilnius) veikia iki balandžio 28 d.

Meda Norbutaitė. Slėpynės. 2022. Vyto Nomado nuotrauka

GRETA LEIGAITĖ

ciklas apie valstybinius brandos egzaminus

lietuvių kalbos brandos egzaminas

sakoma, jog žmogui reikia keturių valandų, kad jis gerai išsimiegotų.
per keturias valandas žmogus išbūna visose miego stadijose.
NREM1, NREM2, NREM3,
jis sapnuoja REM sapnus.
pakyla temperatūra, kvėpavimas dažnėja,
tai – pilnas ciklas.

sakoma, jog žmogui reikia keturių valandų, kad jis išlaikytų lietuvių kalbos brandos egzaminą.
per keturias valandas jis ranka ant popieriaus lapo (juodu rašikliu) parašo visą savo dvylikos metų išsilavinimą.

jis įrodo, kad moka rašyti.
jis įrodo, kad moka skaityti.
jis sudeda visus reikiamus skyrybos ženklus.
jis remiasi dviem privalomos literatūros kūriniiais arba vienu privalomu ir vienu kontekstiniu,
jei tai samprotavimo rašinys.
jis aptaria kontekstą,
jis aptaria raišką,
jis suskaičiuoja iki penkių šimtų.
vienas du trys keturi penki
pamečiau skaičių
kablelis
šalutinis sakinyš
jis nepainioja epochų ir literatūrinių srovių kablelis
nes jis brūkšnys išsilavinęs abiturientas.
jis moka pateikti dvylikos metų išsilavinimą per keturias valandas juodu rašikliu ant popieriaus lapo.
jam neskauda rankos perrašant į švarraštį,
jam netrūksta laiko.
jis sako
literatūrinis rašinys
jis sako
amen

mes turime tikėti sąmonės srautu
up ir down
škėma, kur tu slepiesi?
girdžiu tavo alsavimą iš pasuolės,
bet nesilenksiu ir nežiūrėsiu,
nes aš – viežlybysis būras,
aš rašau rašinį
keturias valandas.
aš apsiskaitęs abiturientas,
aš rašau apie 33 vyrus ir visas 3 moteris.
tu palaiminta tarp 33 vyrų ir tarp kitų 2 moterų

ir palaiminta tavo kūryba.
dabar aš skaičiuosiu žodžius.
žodžių yra du šimtai dvidešimt trys, taigi aš tęsiu.
taškas už kontekstą,
taškas už intertekstą,
taškas už stilių ir raišką,
už keturias išmiegotas valandas.

tikiuosi prieš egzaminą išmiegoti keturias valandas.

teesie tavo valia, liudai, aš visada tavimi tikėjau,
bet aš negaliu atsisakyti lietuvių kalbos egzamino,
kaip knygoje, taip ir rašinyje,
ir neleisk man nerimauti,
ir gelbėk mane nuo sARBIEVIJAUS,
amen.

anglų kalbos brandos egzaminas

plastikinė kalba, išmokta per ekraną,
limpa prie žodžių, galūnių, šaknų,
veisiasi ten, kur kažkada jos nebuvo,
bet mokėti gerai, nes tėvai nesupranta.
aš moku *semi-formal*, aš moku *informal*,
kaip tu norėtum manęs?
su apostrofu ar be?
būtuojų laiku aš būtybė be balso,
dar neištartas, neįgudęs.
esamuojų laiku – esybė be garso,
tylioji „u“ žodyje *queue*.
o būsimuojų –
pavirtęs appsu? pavirtęs AI?
ištirpdytas kalbų ledyne,
ten, kur neša srovė,
dedu galvą – išgirsiu tą patį,
tai babelio žvaigždė, globali,
minkšta ir švelni, kuri skamba švariai,
suprantu, bet ar suprastas?
nesijaudinu,
nes viskas OK.

matematikos brandos egzaminas

jau niekas tavęs taip giliai nebespręs,
kaip aš sprendžiau 12 metų.
jau niekas tavęs šitaip žiauriai nekeiks,
kaip aš kažkada tave keikiau.
į sąsiuvinį šiandien žiūrėt negaliu,
nes ašaros man temdo akis,
naktinėj dangaus amžinybėj kartu
mes kaip krentančios žvaigždės,
taip kaip priešingi vektoriai

koordinacių melsvoj begalybėj.
arši plieninė laivė marių plačių,
ieškau atsakymo tarp langelių tinklų,
delne paslaptis sidabrinė,
ji skaičiuoja tavo kelią ir laiką,
smailiuoju man pjauna krūtinę.
deja, prieš tave visad bukas buvau,
teoremų gausybėj aš aklas,
bet tavo formulijų turtas tai auksas,
skambės maldoje šventas jos vardas.
naktis stebuklinga, aš niekas, tu – viskas,
kaip baisiai kankina ši tamsi nelygybė!
pavasario rytas juk gundo mane,
šviesia logaritmų melodija
užgroja man laipsnių simfonija,
gamtos matematikoj aš pasiklydęs.
užmiršk mano raštą, užmiršk figūras,
jau laiko ir kelio mažėja.
dar leiski priglust prie tavųjų šaknų,
kur integruojasi funkcijų vėjas.
tariu sudie ir stebiu, kaip tu tolsti
realiųjų reikšmių vandenyne,
į kurį kada nors atbanguosiu,
kai nuolaidą parduotuvėj skaičiuosiu.

istorijos brandos egzaminas

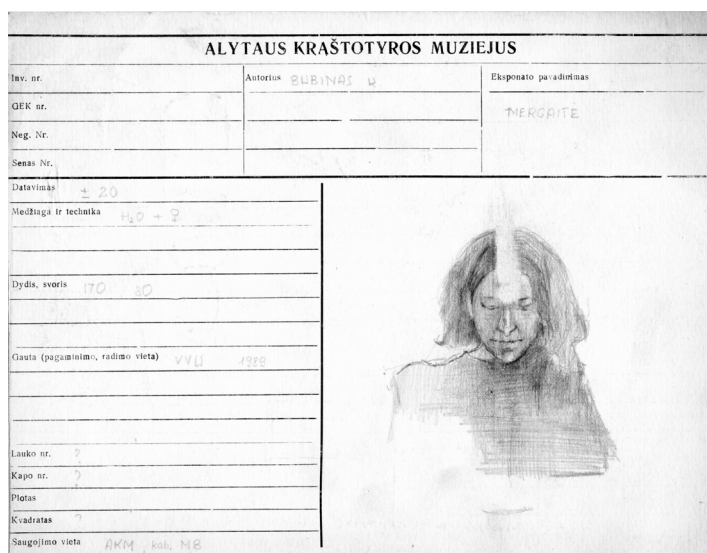
klasėj
tylu kaip gyvenime,
tamsu kaip rūsy,
aidi kaip mokyklos koridoriuj
viena mano likus mintis.
galbūt tai data,
galbūt asmenybė,
šitaip būna, kai neatsargiai,
kai padarinių nežinau,
kai nesimokau nuo pradžios iki galo,
kai suku ratais rašiklį ant popieriaus lapo,
norėčiau žinoti, kad šitas ciklas baigtinis.
skaitymas vadovėlio tampa baugus,
kai viskas kartojas.
aš mokausi per atstumą,
egzaminą rašau per atstumą,
nematydamas, nepatirdamas,
apgaulingai saugiai.
norėčiau žinoti, kad šitas ciklas baigtinis,
nors šis jau tikrai paskutinis
ir aš išeisiu, praieitin įrašytas,
etapą užbaigęs,
gyvenimo žemėlapius atskykęs.
ir vis tiek aš norėčiau žinoti,
kad šitas ciklas – baigtinis.

Birželis, vasaros pradžia

Taip režisierius Raimondas Vabalas pavadino savo 1969 metais sukurtą filmą apie pilkumą ir abejingumą kitam žmogui mažame miestelyje. Dabar tikrai jau ne vasaros pradžia – ji prasidėjo ir baigėsi, atrodytų, kad tą mėnesį tikrai laikas pamiršti, tuo labiau kad po kelių mėnesių bus kitas birželis, jeigu jo sulauksiu, – bet apie jį pasakosiu vėliau.

Dirbtuvės krosnelėje prakurams degindamas iš namų atsivežtą makulatūrą – prekybos centrų reklaminius lapelius, blizgius žurnalus, „Moters savaitgalius“ ir kitus panašius popiergalius, – negaliu paskubėti: ilgai piamano patirtis rodo, kad ši rašliava dega nenoriai palikdama daug pelenų ir nesudegusių popieriaus skiaučių. Lapas po lapo plėšau šiuos poligrafijos „stebuklus“ ir prieš įkišdamas į ugnį bandau užmušti įkyrią musę, perskaityti kokį gyvenimo mokantį rašinėlį, liūdnai konstatuodamas, kad ši spauda netinkama ne tik ugniai, bet ir mūsų žudymui. Liūdnai prisimenu laikus, kai „Tišos“, „Kom. tišos“ fakelu linksmi plūptelėdavo aukštyn.

Prakurų deginimo greitį lėtina ir tai, kad iš patirties žinau, jog tarp tokių popiergalių gali pasitaikyti kas nors svarbaus – pamirštas dokumentas, jau nebegaliojantis piniginiai banknotai ar šiaip kas nors primenantis šlovingą praeitį. Taip atsitiko ir šį kartą: radau neišvaizdžiamame voke prieš septyniolika metų gautą laišką su atgaliniu prancūzišku adresu. Tais laikais žmonės dar rašydavo laiškus popieriuje: taip rašė ir Eglė, trylika metų pragyvenusi kažkuriame miestelyje prie Biskajos, – „Prancūzija nėra vien tiktai Paryzius“. Ji aprašinėjo mums neįprastus vietinius įpročius ir pomėgius. Pragyvenusi tiek metų, grįžo į Tėvynę kartu su vyru prancūzu, užmiestyje įsigijo namą, augino vištas ir triušius. Bernaras svajojo apgyvendinti sodyboje gandrų. Eglė į šiuos ateities planus žiūrėjo skeptiškai, abejonėmis šia tema pasidalindavo su manim. Prancūzijoje gelbėdavo net ežius, kuriuos vietiniai, pasitaikius progai, patiekdavo pietums. Viskas baigėsi taip, kaip ir turėjo pasibaigti – vieną gražią dieną Bernaras paslapčiomis susikrovė savo ir ne savo daiktus ir dingo nežinoma kryptimi. Tik po kelių savaitžių Eglė gavo advokato parašu patvirtintus skrybų popierius. Dabar tai nebeaktuali, nes praėjusių metų birželio paskutinėmis dienomis stovėjau prie jos, baltai apvilktos, karsto ir negalėjau atitraukti akių nuo juodais bateliais apautų kojų. Galvojau apie tai, kad gyvenime ji buvo labai vienišas žmogus, o dabar už ją vienišesnės ir būti negali. Vadinamosioms draugėms buvo apkalbų objektu, visiškai nesuprantamu ir nepažiniam. Nebuvome labai artimi draugai, bet kartkartėmis apsilankydavo dirbtuvėje pasižiūrėti ma-

Kostas Poškus. Bendradarbė. 1992

no veiklos rezultatų, o ir šiaip paplepėti. Nebuvau geresnis už veidmainiškas drauges, nes pusmetį atsisakydavau jos vizitų. Taip atsitinka, kad po visko jauti sąžinės graužimą. Nelaukiau tada karsto išnešimo, nes akyse rodėsi, kad kojos juodais bateliais juda.

Bet užteks apie mirusiuosius – lai jie ilsisi ramybėje. O mes prisiminsime į Rytų frontą siunčiamų vermachto karių paguodos dainelę: „Es geht alles vorüber / Es geht alles vorbei; / Auf jeden Dezember / Folgt wieder ein Mai.“ Rusams dar XIX amžiuje Kozma Prutkovas (šiuo pseudonimu rašė keletas jų poetų, o viena rusų kalbos specialistė paaiškino, kad vardas kilęs iš rusiško žodžio „ožys“, pavardė iš žodžio „rykštė“) sukūrė panašios nuotaikos eilėraščių junkeriui Šmidtui. Eilėraštyje kalbama apie tai, kad, siaučiant rudens vėtroms ir darganomams, junkeris iš pistoleto „хочет застрелиться“. Toliau poetas sudraudžia ir nuramina beprotį – girdi, ateis pavasaris ir vėl bus gera gyventi. Išvada viena: gyvenimas visiems nėra labai linksmas, bet reikia turėti vilties, kad kada nors pagerės.

Kartais tikėjimo ateitimi suteikia linksmų ir kurioziškų situacijų kupini prisiminimai. Mano atveju vienas gražiausių laikotarpių – kai kabinete kartu su dviem panelėmis planuodavome būsimas muziejaus ekspozicijas. Dirbome gyvai ir linksmi aptardami reikalus, plepėdami, gerdami kavą. Kolegės susinervindavo, kai nuo lentynos kavos puodelį nukeldavo kartu su prilipusia lėkštele, o ši nukrisdavo ir suduždavo. Sutartinai atsisukdavo mano pusėn žinoda-

mos, kad tai mano plovimo rezultatas. Prasitariau, kad tais laikais, kai mokinukai nuo penktos ar šeštos klasės būdavo profesiskai orientuojami į tolimes ir neaiškias ateities darbinę viziją, jie, dar nesulaukę padoringos paau-glystės, mokytojų, kurie savo ruožtu vykdavo dėdžių ir tetų iš ministerijos nurodymus, reikalavimu kartkartėmis pildydavo anketas apie savo darbinės svajones. Buvusi Krokialaukio vidurinės mokyklos mokytoja visam gyvenimui įsiminė, kad pusė berniukų svajojo tapti restoranų padavėjais, kita pusė kino artistais – kai kurie sugebėjo suderinti abi šias svajones. Muziejaus ūkvedys Antanas kaip tik buvo kilęs iš to bažnytkaimio, tad, progai pasitaikius, Rita moteriškai klastingai Antanėlio paklausė apie jo vaikystės svajones, jis prisipažino, kad norėjo tapti ir tuo, ir anuo. Jis dar sąžiningai papasakojo, kad gimęs ir užaugęs daugiavaikėje šeimoje, kurios kiekvieno brolio pavardė dokumentuose skyrėsi nuo kitų bent viena raide ar jų tvarka. Sąžiningas, tai sąžiningas, bet kartais ir pagudraudavo. Kalbamu laiku, t. y. Nepriklausomybės atkūrimo metu, prie susigrąžintos Kristaus skulptūros pagal sumanymą reikėjo spygliuotos vielos pabrėžiant tautos kančią. Antanas žadėjo jos parūpinti, bet vėlavo. Galų gale parūpino, bet vėliau prisipažino, kad ją atkirpo nuo kaimyno daržo aptvaro. Atėjęs su buteliu pasiguosti kaimynas skundėsi metalo vagimis, kurie net „dratus“ nuo jo burokų daržo nukirpo.

Žodžiu, smagūs laikai buvo, kol pasikeitė žmonės, reikalavimai, o su jais atsirado daugžodžiavimo, virstančio tuščiažodžiavimu, epocha – tada jau buvo neįdomu. Esmė nepasikeitė nuo žmonijos atsiradimo pradžios. Keitėsi tik išraiškos formos. Pastaraisiais metais labai išpopuliarėjo kalbos apie ją kaip apie pramoginių masinių renginių organizavimą. Tai vadinama kultūros forumais, miesteliai skelbiami kultūros sostinėmis ir panašiai. Būsiu nepopuliarus, bet svajingai prisimenu, galbūt sugalvoju, laikus, kai vaikai skaitydavo knygas, o jų tėvai ir seneliai šiugždindavo tradicinių dienraščių lapus, ieškodami ten ne tik verslo žinių, bet ir kultūros naujienų. Gal tai tik utopija, bet gal ateis laikai, kai dabartiniai jaunikliai supras, kad gyvenimą tikrą daro ne tik žinios iš interneto, bet ir pats gyvenimas, kupinas ir gražių, ir iki kvailumo beprasmiškų dalykų. Gaila, kad daugelis mano buvusių pašnekovų, per šiuos metus iškeliausių ten, iš kur nebegrįžtama, šių dalykų nebeatirs. Mums telieka viltis, kad kaip toje vokiškoje dainelėje – po šalto gruodžio ateis šiltas gegužis.

– KOSTAS POŠKUS –

Bus skelbiamas Nacionalinio architektūros instituto vadovo konkursas

Balandžio 22 d. numatoma paskelbti konkursą eiti naujai įsteigto Nacionalinio architektūros instituto direktoriaus pareigas.

Konkurso būdu penkerių metų kadencijai išrinktas vadovas turės galimybę sukurti naują kultūros įstaigą Lietuvoje, veikiančią išskirtiniame modernizmo architektūros pastate – buvusiam Kauno centriniame pašte Laisvės alėjoje. Direktorius turės parengti Nacionalinio architektūros instituto veiklos strategiją, suburti šią strategiją įgyvendinančią komandą, vadovauti įgyvendinant architektūrą bendruomenei ir visuomenei svarbius projektus ir programas.

Pretendentų dokumentai bus priimami 10 darbo dienų po konkurso paskelbimo. Be kitų dokumentų, pretendentas turės pateikti savo, kaip šios įstaigos vadovo, 5 metų veiklos programą.

Reikalavimai būsimam vadovui:

- nepriekaištinga reputacija;
- aukštasis universitetinis išsilavinimas ir magistro kvalifikacinis laipsnis arba jam lygiavertė aukštojo mokslo kvalifikacija, įgyta baigus humanitarinių mokslų, socialinių mokslų, menų studijų kryptį grupių studijas arba verslo ir viešosios vadybos, teisės studijų kryptį grupių studijas, ir ne mažesnė kaip 5 metų vadovaujamo darbo patirtis įmonei, įstaigai ar organizacijai ir (ar) jų padaliniais arba ne mažesnė kaip 5 metų vadovaujamo darbo patirtis kultūros srityje veikiančiai įmonei, įstaigai ar organizacijai ir (ar) jų padaliniais;
- anglų, vokiečių arba prancūzų kalbos mokėjimas B2 lygiu.

Nacionalinis architektūros institutas (NAI) įgyvendins valstybės politiką kultūros ir kūrybinių industrijų srityje, skatins Lietuvos architektūros meno raidą, pristatys Lietuvos architektūros meną Lietuvoje ir užsienyje, taip pat užsienio architektūros meno raidos tendencijas Lietuvoje, kaupis, saugos ir tyrinės Lietuvos architektūros meno bei architektūros paveldo muziejines vertybes, ypatingą dėmesį skirdamas Kauno tarpukario modernizmui, skatins visuomenės įtraukimą į viešųjų erdvių planavimo procesus.

NAI padės gilinti visuomenės sampratą apie architektūros meną ir paveldą, atskleisti jų ištaką, savitumą, kultūrinę vertę, ryšius su pasaulio kultūros ir meno procesais, skatins visuomenės aktyvumą dalyvaujant kokybiškos aplinkos formavime, puoselės Lietuvos architektūros meno identitetą, taip pat skatins architektūros atvirumą, tarpdiscipliniškumą ir inovacijas.

NAI planuos, organizuos, sudarys ir eksponuos architektūros meno ir architektūros paveldo parodas, inicijuos ir įgyvendins kitus architektūros meno ir architektūros paveldo projektus, organizuos seminarus, paskaitų ciklus, konferencijas, kūrybines dirbtuves, konkursus, festivalius ir kitus renginius, kurie pristato ir analizuoja architektūros meno sritį, jos raidos kryptis, sąveiką su kitomis visuomenės gyvenimo sritimis.

Apie paskelbtą konkursą eiti NAI direktoriaus pareigas, reikalavimus pretendentes ir kitas detales Kultūros ministerija informuos savo interneto svetainėje, atskiru pranešimu žiniasklaidai ir įrašais socialiniuose tinkluose. Prašome sekti informaciją Valstybės tarnybos portale <https://portalas.vtd.lt/> ir www.lrkmlt.

Pretendentes dokumentus turės teikti per Valstybės tarnybos valdymo informacinę sistemą.

